

Śrī-Muktā-caritram

namaḥ śrī-gāndharvikā-giridharābhyām

kandarpa-koṭi-ramyāya sphurad-indīvara-tviṣe |
jagan-mohana-līlāya namo gopendra-sūnave ||

kraya-vikraya-khelābdau muktānām majjitātmanoh |
mitho jayārthinor vande rādhā-mādhavayor yugam ||

nijām ujjalitām bhakti-sudhām arpayitum kṣitau |
uditām taṁ śacī-garbhā-vyomni pūrṇam vidhum bhaje ||

nāma-śreṣṭham manum api śacīputram atra svarūpaṁ
śrī-rūpaṁ tasyāgrajam uru-purīm māthurīm goṣṭhavāṭim |
rādhā-kuṇḍam girivaram aho rādhikā-mādhavāsām
prāpto yasya prathita-kṛpayā śrī-gurum taṁ nato'smi ||

hari-caritāmṛta-laharīm vṛndā-vipināmbu-rāsimbhūtām |
rasavad vṛndāraka-gaṇa-paramānandāya santanumaḥ ||

ekadā kiñcin-mātra-śruta-pūrva-vṛttāntayā satyabhāmayā kṛṣṇaḥ sākūtam prṣṭaḥ |

latās tā madhurāḥ kasmin jāyante dhanyanivṛti |¹
nātha mat-kañkaṇa-nyastam yāsām muktāphalam phalam ||

tatas tad-vṛttānta-smaraṇāt kṛṣṇaḥ svāntar-glānir bahir vihasyāha |

gataḥ sa kālo yatrāsīt muktānām janma valliṣu |
vartante sāmpratam tāsām hetavaḥ śukti-samputāḥ ||

tatas tad apūrvam śrutvā sa-viśeṣa-śravaṇotkaṅṭhitayā tayā bādham āmreḍitaḥ kṛṣṇaḥ
punar āha | ekadā kārttike māsi gokule govardhana-girau dīpa-mālikā-mahotsava āsīt |
tatra sarvo jano vicitra-nepathya-sāmagrīṇām saṁskārāya sādhanāya ca paramāśakto
babhūva | gopās tu svam svam bhūṣayanto'pi viśeṣataḥ gavādi-paśūnām
prasādhanārtham udyuktā āsan | gopyaḥ kila prasādhitā-sadanā ātmanām
bhūṣaṇārtham nānālaṅkāra-saṁskāra-sādhanā-parā babhūvuḥ | rādhā tu mālya-
haraṇākhyā-saras-tīropānta-mādhavī-catuḥ-śālikāyām sva-sakhī-samudayena
paramottama-muktābhir vividha-bhūṣaṇāni racayitum ārebhe |

mayā ca vicakṣaṇa iti yathārtha-nāma-kīra-kumāra-mukhatas tan niśamya sa-
kautukam tatra gatvātipremāspadasya haṁsī-hariṇīti nāmno dhenu-yugalasya

¹ This verse is quoted in UN 11.66 as an example of *maugdhya*. There the first line reads *kās tā latāḥ kva vā santi kena vā kila ropitāḥ*.

bhūṣaṇautsukyena tāsām sakāṣe mauktikāni prārthitāni || tataḥ suvididha-vaidagdhyā-parimala-parilasita-sāmi-nimilita-vāma-nayana-nīlotpala-dalāñcalena sāvahelanam iva manāḡ eva mām avalokya muni-vrata-jatu-mudrita-hasita-hīrakānarghya-mahā-ratna-bahiḡ-prakāśam nirbharāveśa-viśeṣeṇa hārādi-gumphana-vilāsam eva vitanvatīḥ tāḥ prati sasmitam idam aham ābhāṣitavān | abhinava-yauvanā-mūlya-cintāmaṇi-labdhi-vivardhitottuṅga-garva-mahā-parvatāvaguṅṭhita-karṇyaḥ ! priya-vayasyasya mama prārthite kṣaṇam api karṇān udghāṭayantu bhavatyāḥ |

tatas tāsām iṣat smitvānyonyam ālokayantīnām madhye pragalbhā lalitā vihasya saroṣam iva vyājahāra | aye nāgara ! etāni bahu-mūlyāni mauktikāni rāja-mahiṣi-yogyāni | tava mahiṣīnām evālaṅkriyāyai satyam abhirūpāṇi katham na dāsyāmaḥ ?

tatas tad-vaçaḥ śrutvā mayā kautukenāviṣṭena sāmnā punaḥ punar idam evoktam | bhoḡ priya-bhūṣaṇāḥ ! sarvāṇi yadi na deyāni tadā mad-atyanta-priya-dhenu-yugala-śṛṅga-paryāptāny evāvaśyam dīyantām |

tato lalitā sarvāsām mauktikāni punaḥ punaś cālayantī bhūyaḥ prāha | he kṛṣṇa ! kim kartavyam ? tava dhenu-yogyam ekam api nāsti |

tadāham uktavān | ayi parama-cature lalite ! tiṣṭha tiṣṭha | aham kārpaṇya-bhāk paścāt tvayā vaktum na śakya ity upālabhya satvaram ambām vrajeśvarīm āgatya mātār dehi me mauktikāni | aham tu tāni kṛṣṭa-kedārikāyām eva vapsyāmīti punaḥ punar avocam | tato mātṛā vihasyoktam | vatsa na mauktikāny uptāni prarohanti |

tadā **mayoktam** | mātār avāśyam eva dīyantām dina-trayābhyantare prarūdhāni bhavaty eva sāksāt kartavyānīty asman-nirbandha-parihārāsamarthayā tayā dattāni bahūni mauktikāni | mayā gokula-jalāharaṇa-ghaṭṭa-samīpa-vartini yamunopakaṅṭhe pauraṣa-trayam avagādham kedarikām niṣpādyā sahāsam paśyantīṣu kāsucid gopikāsu tany uptvā sā punar apūri | parito vṛtīś ca kāṣṭhair niviḍā kṛtā |

tatas tāsām mauktikaprārthanvacanāsvaranirāsārtham kedārikāsekāya vayasadvārā gavyeṣu prārthya māneṣu solluṅṭham vihasya tāḥ procuḥ | tanmauktikakedārikāseko'smākaṁ gavyena kathamucitaḥ | yatpriyagobhūṣaṇārtham kṛtamauktikakedārikāsekastāsām gavām dugdhenaiva kriyatām | tatkedārikotpadyamāne phale nāsmābhirabhilāṣaḥ kartavyaḥ | iti śrutvā mayā svagrāhānām gavām bahubhiḥ payobhireva tā darśayatā pratyaham sekaḥ kriyate sma |

tataścaturthadivasa eva mauktikāni praūdhāni | taddarśanenollasitena mayā māturañcalam grhītvānīya tadaṅkurā darśitāḥ | tān dṛṣṭvā tu mātā kimetaditi manasi vicārayantī sandigdā satī vrajam jagāma | gopyas tu tacchrutvā himsrā latāḥ prarūdhā iti parasparam sahāsamūcire |

tato nātilambena mūrvākāriṇyastā mauktikalatā vistāriṇyaḥ samālocya samīpavartinām kadambānāmupariṣṭhāt krameṇāvarohitāḥ | tataḥ katipayairdivasaistāḥ saurabhonmāditamadhuvrataiḥ kusumanicayairgopīnām camatkāramātanvānāḥ sakalam gokulamevādhyavasāyan |

tato'sṭa-vidha-yonija-mauktikebhyo vilakṣaṇām śriyam dadhati muktāphalāni tāsu
jātāni tāni dr̥ṣṭvā vraja-vāsinām vismayo'tyartham jātaḥ | viśeṣataś ca gopīnām | tataḥ
praty aham eva tad-darśanena jāta-lobhās tāḥ mantrayāñcakrire | bhoḥ sakhyaḥ
bhadrēna jñātam asmabhyaḥ kṛṣṇo mauktikāni sarvathaiva na dāsyatyeva | bhavatu |
tat-kṛta-mauktika-kṛṣi-prakriyāsmābhir na dr̥ṣṭāstīti na syāt | tatrānadhyaśāyām
tyaktvā tad-dviguṇikāyāḥ kedārikāyā ārambhaḥ katham na kriyate ?

iti śrutvāticaturā lalitā prāha -- bhoḥ pavana-vyādhi-vyāpṛtā gopyaḥ !
govardhanoddharaṇādi-bhūmi-mauktikotpādanādikam lokottaraṇām api duṣkaram
karma | tena yad añjāsā kriyate tat kila mahā-siddhato labdha-siddhauśadhi-mantrādi-
prabhāvād eveti samasta-vraja-janair niścitam eva | anyathāsmad-vrajendra-gr̥hiṇī
garbha-sarovarotpanna-sukomala-nīlotpalasya jñāta-śva-gopa-jāti-kriyā-kalāpa-
mātrasya gopālakasya tasya tat-tat-karaṇe katham etāvati śaktiḥ svataḥ sambhaved iti
jānanyo'pi bhavatyāḥ siddhauśadhi-mantrādy-antareṇa yat-tat-karmaṇi pravartitum
abhilaṣanti | tat khalu pariṇatāvagādha-lajjā-parihāsa-sāgarāntaḥ-svapatanāyiveti
satyam avadhāryatām |

tatas tuṅgavidyā prāha -- asmābhir api śrī-bhagavatī-pāda-padma-siddha-mantra-śiṣyā-
nāndīmukhī-sakāśāt siddha-mantram ekam ādāya katham na tathodyamaḥ kriyate ?

sarvāḥ -- bhadrām vadati tuṅgavidyēti nirṇīya tat-pārśvam upetya sa-vinayam
ātmābhilāṣam nivedayāmāsuḥ |

tato nāndīmukhī svagatamāha -- aye nija-nayana-yugma-dr̥ṣṭi-sāphalyāya cira-dinam
asmad-vidhābhilāṣyamāṇa-kraya-vikraya-kṛidā-kutūhala-kalpataror bādham akasmād
asmād dr̥śām bhāgyātīśaya-vaśāt sākṣād bīja-rūpo'yam avasaraḥ pratyāśanno babhūva |
tad-vidagdhānām śiromaṇīr apy etās tathā yukti-sauṣṭhavātīśayena kṛtye'tra
pravartayāmi | yathā sa tarus tvaritam eva praūḍhaḥ phalavān bhaved iti manasi
vicintya sāntarānandaṁ nāndī prāha -- bhoḥ sakhyaḥ | satyam mukundasya na
mantra-kṛteyam mṛdi mauktikā sṛṣṭiḥ |

sarvāḥ -- tan nija-janena kāraṇa-śuktyādi-mātram antareṇa katham mṛttikāyām
asambhaveyam tad-utpattiḥ pratīyate |

nāndī -- asyā bhuvāḥ svābhāvikedṛk-prabhāvād eva | yad vividha-ratna-jananīyam
vraja-vana-bhūr iti śrī-bhagavatī-pāda-padmaḥ punaḥ punar nivarṇyate | ṛtam apy
anubhūyante tathā | yataḥ pravāla-nava-pallava-marakata-chada-vajra-mauktika-
prakara-koraka-kamala-rāga-nānā-phalādīmanto hiraṇmaya-mahīruhāḥ sphuṭam atra
jātā jāyamānās ca dr̥śyante | ato'syām upta-muktāphalāni janīsyante phaliṣyanti ceti
kiṁ citram ? tad bhavatībhir api surabhitara-navanītādi-seka-pūrvakam atiprayatnena
tathā tat-kṛṣiḥ kriyatām yathā tato'py adhikatamāni paramottama-phalāni labhyante |

iti tad-vacana-mādhurīm āpīya sa-santoṣam sa-ślāgham pratyayantyaḥ sarvās tām
āliṅgya nijām sthalīm āgatya spardhayā maj-jayāya samucita-vetanato dviguṇa-
triguṇa-gorasa-pradānena karma-kārānānyāya sthāne sthāne kedārikāḥ kṛtvā

peṭikāyām agrathitāni grathitāny aṅga-bhūṣaṇa-rūpāṇi ca yāvanti sthitāni tāvanti
yathā-yuktam alpāny eva samrakṣyāṅgataḥ samuttāritāni ca mauktikāni niravaśeṣam
uptvā pratyaham eva tri-sandhyam go-dugdha-navanīta-suvāsita-ghṛtair eva sekam
kartum ārabdhavatyah |

tatastāsām muktākṛṣikaraṇaśravaṇānmātsaryato lobhataśca candrāvalīprabhṛtayo'pi
sarvā vallabyastato'pyadhikakedārikāḥ sthāne sthāne kṛtvā
dehagehayorekamapyasamrakṣya samastamauktikānyuptavatyah |

tataḥ katipayadināntare svasvakedārikāsu jātān himsralatāṅkurān dṛṣtvā
antargarbhitagarvābhirvallabhībhistābhiḥ sarvābhiśchalato matpriyavayasyāḥ
parihasyante sma |

ekasmin dine gorasānāmatīvavyayam svasvagrhasya ca nimauktikatām vikṣya gopāḥ
sasamrambham kāraṇam papracchuḥ |

tacchrutvā vṛddhā ūcuḥ | bho āyuṣmantah | nānuyogaviṣayo'yamābhirbālābhiḥ kṛto
mauktikakedārikānām nimittam bahulo vyayo'cirādeva bahutaralābho bhaviṣyati |
yatkrṣṇakedārikāyām rājadārāṇāmapi durlabhāni muktāphalāni kila dṛṣṭāni santiti |

athaikadā viśākhayā svadekārikāsu tānāṅkurānnirīkṣya kāsāñcit karṇe
nibhṛtamidamuktam | bhoḥ sakhyah | krṣṇakedārikāmādhye mayā yādṛśā āṅkurā dṛṣṭā
ete tu tādṛśā na dṛṣyante | na jāne paścāt kim bhavet | krṣṇavayasyadṛṣṭinivāraṇārtham
chalataḥ suṣṭhu veṣtyantām |

atha katipayadivasaistāsām rādhādīnāmanyāsām ca kedārikāsu kaṅṭakādicihnena
latābhirnijarūpe prakāśyamāne gopīkedārikāsu himsrā latā jātā iti sakalagokula eva
khyātam |

etad ākarṇya vayasya-dvārā gāndharvā-goṣṭhyām mayedaṁ sotprāsam vijñāpitam
śrutam bhavatīnām kedārikāsu bahūni muktā-phalāni jātāni santi | aham tāvat
snigdhas tat sa-vayasyāya mahyam prathama-phalāni dīyantām |

tatas tābhir uktam | yadi vayam kṛṣim akariṣyāmas tadā sakala-goṣṭham
mauktikamayam abhaviṣyat | paśupālya-svadharmam apahāya sa iva kaḥ kīlāsa-vṛttim²
āśrayet ||

tad ākarṇya mayā nikhila-vayasyāḥ savatsā gāvaḥ śakaṭa-vahā mahiṣyaḥ, savarkarā ajā,
vṛndāvana-vartinyaś ca mauktika-mayair mālādy-alaṅkārair maṇḍitāḥ |

tataś ca gopyo lajjayā sva-bhūṣaṇa-vyatirekeṇa bahu-dhana-vināśena gopa-bhiyā ca
kim atra yuktam iti mantrayitum ārebhire | aye grhīta-kṛṣṇa-pakṣayā dhūrta-
nāndīmukhyā'bhadreṇa pratāritāḥ sma ity ābhāṣya sarps.am tan-nikaṭam āgatya tat-

²Karṣaka-vṛttih pakṣe kārpaṇyam.

Muktā-caritram

kathana-pūrvakam̐ bahuśas tābhir bhartsitā nāndīmukhī prāha | bhoḥ tapobhyaḥ śape
na mayā sarvathaiva pratāritāḥ stha, kintu yuṣmābhir eva tat sarvaṁ vināśitam |

sarvāḥ | kapaṭini katham̐ kāram |

nāndī | yato garvitābhir yuṣmābhir ḍhakkā-vādyavat kolāhala-prapañcena savayasya-
gaṇasya tasya śravaṇa-kuhare suṣṭhu-gocarīkṛtya kedārikāsu muktāḥ sphuṭam̐ uptāḥ
tathā ko'py ekaḥ prahariko'pi tatra na rakṣitaḥ |

sarvāḥ -- etāvatā kim̐ na jātam̐ ?

nāndī saroṣam̐ | yaj jātam̐ tac caturam̐manyābhiḥ śrūyatām̐ | yuṣmān vijetum̐ abhiṣtam̐
iṣṭānna-pradānena suṣṭhu pralobhya dhūrta-guruṇā yuṣman-nāgareṇa tena prerita-
lolupa-bhaṇḍa-madhumaṅgalenāti-nirbaddhato vicitrya kiñcij jātānkurāḥ sarvā muktā
niravaśeṣam̐ samādāya tatra tatra himsrāvallī-kadambān samāropya kayatyaḥ pṛthak
svakṛta ekasmin kedāre pratnataḥ samropitaḥ | tathānyāsām̐ tu tathaivāniya kālindī-
gabhīra-nīrāntaḥ prakṣiptāḥ | iti mayā sudrḍham̐ jñātam̐ asti |

iti niśamya sarvā āhuḥ | ayi kūṭatva-nāṭaka-naṭana-prakaṭanaika-kāryānindya-
mahānandi | ayi bhaṇḍa-madhumaṅgala-guruprāya-mahā-satīrthe | ayi vrajaprathita-
śaṭha-naṭa-sahita-nātya-yogye | tat-priyatame naṭi | ayi kaliyuga-tapasvini | tiṣṭha
tiṣṭheti sabhrūbhaṅgam̐ tām̐ ākṣipyā sva-geham̐ āgatyā punaḥ punas tad eva
vicārayantī tāsu rādhā bhoḥ sakhyaḥ nāndīmukhī vā pratārayatu sa dhūrtaḥ tathā vā
karotu adhunā tad-vicāreṇa ko lābhaḥ | sāmpratam̐ anyad duḥkham̐ na gaṇyate |
gurvādito bhayam̐ eva naḥ khedayati | tad vayam̐ tu tebhyo mauktikeṣu darśiteṣv eva
śīthilī bhavet | tādrśāni sarvathaivātra sudurlabhāni kintu kṛṣṇād eva mūlyena yathā
grhītāni syuḥ | tatropāyaś cintyatām̐ |

tataḥ sarvābhir vibhāvvyoktam̐ | candramukhī caturā bhavati | suvarṇāni grhītvā gatvā
samucita-mūlyena mauktikāny ānayatu |

tatas tayoktam̐ | sampraty asmābhir upālabdhasya tasya samīpam̐ aham̐ ekākinī
gantum̐ aśaktāsmi | kāñcanalatā mama saṅge samāgacchatu | iti sarvāsām̐ anumatyā
bahu-suvarṇāni grhītvā mauktika-vāṭikā-samīpaṁ te ājagmatuḥ | tatra tad-
vāṭikādhikāriṇam̐ subalam̐ mayā saha nivīṣtam̐ abrūtām̐ | he subala śrutam̐ asmābhir
bhavadbhir navya-muktāni vikrīyante | tad imāni śuddha-suvarṇāni grhītvā samucita-
mūlyena pravīṇa-pravīṇa-muktā-phalāni dīyantām̐ |

tataḥ smitvā mayoktam̐ | tadānīm̐ anekadhā prārthyamānam̐ naikam̐ api mauktikam̐
asmabhyam̐ dattam̐ | asmat-kedārikā-sekārtham̐ dugdha-pārī ca bhavatībhir na dattā |
asmābhir varam̐ kālindī-madhye prakṣeptavyam̐ | tathāpi bhavatīnām̐ grha-
sarvasvenāpi pañīkṛtena nikhila-mauktika-vṛndādapakṛṣṭam̐ ekam̐ api mauktikam̐
sarvathā na dātavyam̐ |

tataḥ kāñcanalatayoktam̐ | mauktika-nimittam̐ paty-ādibhyo yadi tāsām̐ bhīr na bhavet
tadāsya kadarthanoktim̐ idr̥śīm̐ kā nāma saheta | bhavatu kim̐ kartavyam̐ | haṭṭa-

Muktā-caritram

prasārita-bahuratnā madhurā tāvad dūre tad adya bhoḥ subala svayam eva bhavatā
madhyasthena bhūyatām | ānyatrika-mūlyād asmābhir viśeṣo'pi dātavyaḥ |

tataś ca viśeṣa-śabda-śravaṇān mayā vihasyoktam | bhavatu nāma svabhāva-komalena
mayā tu bhavatībhir iva kāṭhinyam kartum na śakyate | adattvā vā anyat kim
kartavyam | kintu mauktikārdhinīnām sarvāsām mauktika-mūlya-nirṇayaḥ kim
bhavatībhyām eva bhaviṣyati |

tābhyām uktam -- atha kim ?

mayoktam | kas tāvad viśeṣaḥ | tataś candramukhī kiñcid vihasya kāñcanalatām
ālokitavati | kāñcanalatātha salajjam subalam prati vyājahāra | sakhe subala svayam
eva madhyasthena bhūtvā samādhāya samīcina-yaśo-bhāras tāvad aṅgikriyatām
bhavatā |

subalenoktam | vayasya rahasyatayā bahu-mūlyatvam kiyat kāñcanalatayā
praktīkriyate | ātmano'bhīṣṭa-mūlyam svayam eva sphuṭam nigadya na katham
gṛhyate |

tato'ham abruvam | sakhe subala candramukhyā abhiprāyo jñātaḥ | muktāphalāni
grahītuṁ kāñcanalataiva vicāryānargha-mūlyatvena parikalpya rādhādibhiḥ prahitya
mama dattāstīti | kintu kāñcana-sañcayato'pi muktāphalānām adhikam mūlyam jagati
prasiddham | tasmād ekayaiva kāñcanalatayā katham etāsām mūlya-paryāptiḥ | yadi vā
asyā bakṣasi svarṇa-sampūṭa-rūpa-phala-dvaye bahavaś cintāmaṇayo'pi santīti
candramukhī vakṣati tathāpi na | yato vaikuṇṭhanātha-kaṇṭha-sthita-kaustubhato'pi
mamaitad ekaṁ muktāphalam parama-parārdhyam |

tac chrutvā bhrū-bhaṅgena mām avalokayanti kāñcanalatā saroṣam āha – nirbuddhike
candramukhi ! tadaiva **mayoktam** tasya dhṛṣṭasya savidhe mayā na gantavyam |
tathāpi tvayāhyam āgrahēṇānīya kadamhitāsmi | tvam muktāphalāny ādāya
samāgaccha aham itaś calitāsmi |

candramukhī āha – kāñcanalate ! satyam kathayasi tat katham ekākinyā mayā mūlya-
nirṇayo bhavatu | katham vā nijane'tra sthātavyam ekayoga-nirdiṣṭānām saha vā
pravṛttiḥ saha vā nivṛttiḥ iti mayāpi gantavyam | ity ubhe eva gamanodyate dhṛṣṭvā
mayoktam – subala ! tadaiva **mayoktam** yad etābhyām mūlya-nirṇayo na bhaviṣyati |

tac chrutvā tayoh savidham āgatya subalenoktam – sakhi candramukhi ! vayasyasya
mūlya-viṣaye mahān āgraho dhṛṣyate | tena priya-sakhī rādhā lalitādibhiḥ sahāgatya
samakṣam eva samucita-mūlyam pradāya svepsita-muktāphalāni gṛhṇātu | tatra mayā
madhyasthena bhūtvā sācivyaṁ karaṇīyam |

iti niśamya candramukhī-kāñcanalate tāsām savidhe gatvā sa-roṣam iva sarvaṁ vṛttam
kathayāmcakratuḥ |

tataś ca rādhā lalitādibhiḥ saha mauktika-bāṭī-prāntam āsādyā candramukhī-dvārā
subalam ākārya tam āha – priya-vayasya subala | asmāsu bhavato niraṅkuśaḥ snehaḥ |
ataḥ svayam eva tathā vidhīyatām yathāsmābhiḥ samucita-mūlyena muktāphalāni
labhyante |

tac chrutvā subalena mahyaṁ nivedya mad-vacanena mat-sannidhau tā lalitādayaḥ
samānītāḥ | rādhā tu mamātrāgamanam tvayā mad-upadrāvaka-sva-priya-vasyāya
sarvathā na prakāśanīyam iti subalam ābhāśya man-nikaṭa-stha-kadamba-kuñjantar
nikhila-vṛttāntam niśamayanti nigūḍham āsthitā |

tato mayā tāḥ sarvā nibhālya rādhā katham na dṛśyate ity ukte tuṅgavidyayoktam –
gokula-yuva-rāja ! sā khalu sa-praṇayaṁ āryayā jaṭilayā kasyacid gṛha-kārya-viśeṣasya
kṛte rakṣitā gṛhe vidyate |

tatas tad-avasara eva praviṣṭena madhumaṅgalena ṅgita-vijñāpita-rādhā-nigūḍha-
man-nikaṭa-sthitim avadhārya kiñcid vihasya mayoktam – tuṅgavidye ! muktā-
grahaṇecchā tasyā na vidyate iti dṛśyate |

tatas tayoktam – nahi nahi | tan-muktā-mūlyam asmābhir eva dāsyate |

tadā **mayoktam** – viśākhaiva rādhā, rādhaiva viśākhā | tatas tan-mūlyam viśākhaiva
dāsyatīti jñāyate | bhavatu tatra samāgraho nāsti, kintu yā khalu svayam āgatyā na
gṛhṇāti tasyāś catur-guṇam mūlyam gṛhyatām | mauktikāni ca sādharmaṇyā eva
dīyantām iti me sarveṣāṁ sakhīnām sudṛḍho nirṇayaḥ |

tad anu subalam prati **mayoktam** – sakhe subala ! avacita muktā-pūrṇa-samputān
ānīya purataḥ prasārya vicitrya sarva-kaniṣṭhāny eva mauktikāni pūrvakṛtam tat-
kāraṇyam apy avigaṇayya prathamam tat-kṛte viśākhāyām samarpya tat-sakāśac ca
tan-mūlyam gṛhyatām | yadi vā prastutam dātum na śaknoti tatas tad-abhinneyam |
tāvat puṣpa-pravāla-corikā gopa-kanyakā yatra rakṣyante tatraivārān mādhavī-kuñja-
kāryām sambadhya rakṣyatām |

tac chrutvā madhumaṅgalenoktam – priya-vayasya | nirodhe'pi para-rāmābhiḥ
palāyana-vidyāḥ sphuṭam adhītāḥ santi |

tadā **mayoktam** – vayasya ! mayāpy etad jñāyata eva | kintu cintā nāsti | yadyapi para-
rāmā-sparśo lajjā-tyāgāś cāsmad-vidhānām svapne'py atīvāyogyas tathāpi –

sva-kāryam uddharet prājñāḥ kurvann api vigarhitāḥ |

tathā,

āhāre vyavahāre ca lajjām api parityajet |

iti saṁhitā-vacana-balād aham eva prahariko bhavan sarvām eva rātriṁ jāgran
nirantaram nivatsyāmi |

iti niśamya subalaḥ sa-smitam āha – puruṣottama ! priya-sakhyā viśākhayā etāvati mahā-saṅkaṭe kiyantaṁ kālāṁ sthātavyam ?

tato **mayoktaṁ** – yad artham iyam rakṣyate sā yāvat niḥśeṣaṁ mūlya-dravyaṁ prasthāpayati | kim vā kiyad-dravyaṁ gr̥hītvā svayam evāgatya dhruvam asyaḥ snehād ittham atra sthītvā avasiṣṭa-dravyānayanārtham enāṁ prasthāpayati | tāvad anayā sthātavyam |

iti śrutvā madhumaṅgalaḥ prāha – sakhe ! etad-goṣṭhīnām adhīśā sā sarvābhyo'pi sarva-karmaṇi vicakṣaṇā viśeṣataḥ palāyane gavya-ghaṭṭyāṁ dānādiṣu sarvair asmābhiḥ punaḥ punaḥ prayakṣikṛtāsti | tvam tv aniśaam udghūrṇase tena me mahatī cintā jñāyate |

tataḥ smitam apavāryāham avadam – sakhe ! alam anayā cintayā | tan-nikaṭe mamodghūrṇā na janīsyata eva | yadi vā jāyeta tarhi mad-uttamāṅgasya tad-vāma-bhujā-mṛṅālīm upadhānīkṛtya tad-uras-talpollasita-pīta-paṭṭāmbara-vara-vidhūpadhānopari mad-vāma-kara-pallavam aruṇam abhinyasya tahtā mauktika-pana-nimittaka-vāg-vilāsam ullāsayīsyāmi | yathā sukhena jāgryām eva catvāro rajani-yāmā drutam eva viramanti | athavā mad-uro-nāma-ghanāndhakāra-viśama-kārāgārāntas tām praviśya tat-pārśva-yugalaṁ kaṭhōra-bhujā-gārutmatārgalābhyāṁ dṛḍham samruddhya sukhena nirātāṅkaḥ svapna-vilāsaṁ vitarīsyāmi |

iti śrutvā sarvāḥ smayamānā babhūvuḥ | rādhā tūdgrīvikayā mām viśākhām sarvāś ca sakhīr avalokayanti āha – candrāvalī-keli-kuraṅga ! tiṣṭha tiṣṭheti anuccair mām tarjayanti susmitāsīt | viśākhā tu kuṭila-drṣṭyā mām avalokayanti āha – vraja-dhūrta-dhrṣṭa ! apehai apehīti vadanti sakhī-madhya līnā babhūva |

tataḥ sarvābhiḥ subalaṁ praty uktaṁ – subala ! vidūṣakatām tyaja | yadi bhavatām vikrayecchā vartate, tarhi muktāḥ pradarśya samucita-mūlyena pradīyantām | no ced vyaṁ gr̥haṁ gacchāmaḥ | mathurāta eva mauktiāny ānayitavyāni |

iti niśamya subalena samputānudghātya tābhyāṁ mauktikāni pradarśya mām praty uktaṁ — priya-vayasya ! imāni mauktikāny amūlyāni ābhir gr̥ha-paty-ādikaṁ samasta-godhanāni ca vikrīyāpi ekasyāpi mūlyam dātum aśakyam | etāḥ khalu bhavat-snigdhaḥ sarvān upekṣya tvām jānanti | tasmād etat-pūrva-kṛta-kārpaṇyam api vismṛtya mām ca tva-anugatam avekṣya yat-kiñcin-mūlyam gr̥hītvā vinā-mūlyena dattavad aśāṁ abhīpsita-mauktikāni dātum ājñā kriyatām |

tato'ham avocam – sakhe ! nahi nahi | vyaṁ vāṇijya-vyavasāyinaḥ | bhavatu | kim kartavyam | bhavad-vacanaṁ ca rakṣaṇīyam | tad yat kiñcid alpam eva mayā mṛgyate tad dāpayitvaiva dīyantām | kim ca utkocam gr̥hītvā bāraṁ bāraṁ mama ghaṭṭī-dāna-dravyāṇi bhavatā vināsitāni sanītit mama kenāpi kathitam asti tasmān mūlya-dravyaṁ samakṣam eva mayaivābhyo grahītavyam |

Muktā-caritram

subalaḥ kiñcid vihasyāha – bhadraṁ vacaḥ | kiṁ ca etābhiḥ svīya-svīyābhīpsita-mauktikāni vicitya pṛthak pṛthak kuṭi-kṛtāni dṛṣṭvā bhavatāpi svābhīpsita-mūlyam kathyatām |

tato'ham abruvam – bhadraṁ darśayantu sva-svābhīpsita-mauktikāni mūlyam kathyate mayā |

subalaḥ prāha – priya-vayasya ! etāḥ vinayena yan nivedayanti tat kṛpayāvadhārya bhavate yadi rocate tadā vidhīyatām |

tato'ham – subala | kathyatām kiṁ nivedayanti yuktaṁ cet kartavyam |

subalaḥ prāha – evaṁ nivedayanti, madhu-purī tāvad dūre samagra-mūlya-dravyāṅgāni ca samācayanāni dina-dvaya-madhyā eva sampadyate | gurukulaṁ tu mauktikālaṅkāradī-adarśanāt kṣaṇe kṣaṇe khidyamānaṁ bādham ākrośati | ato'tisnigdhan bhavad-vidhān avagatyā lajjām api parihāya nirjana-vanāntaram āgatānām asmākam ṛṇenaiva mauktikāni dāpayitvā drutam eva vidāyaḥ kriyatām | mūlya-dravyāṅgy asmābhir bhavatām abhīpsita-vṛddhi-sahitāni dina-dvayābhīpsantare pariśodhya praheyāni yady asmāsu bhavad-vayasasya pratītir na jāyate tadā tvam evāsmākam pratibhūr bhaveti | tasmāt parama-pratīti-pātrābhyah santata-satyavādinibhya etābhyah pratītim kṛtvā datteṣu mauktikeṣu mūlya-dravyam abhīpsita-vṛddhiś cācirāl lapsyate | tathaitābhiḥ saha nivīda-sneho'pi vardhiṣyate eva |

tato'ham vihasya – subala ! tvaṁ śuddha-buddho'si | āsām vyavahṛtiḥ kiñcin mātrāpi tvayā na jñāyate | kuṭi-nāṭi-nā, oikā-nartakya imā mauktikāni gṛhītvā nija-nija-bhartr-mahā-durga-koṣṭheir veṣṭitāni sva-sva-guru-kula-mahā-parvatāni pravīṣya dravyam adattvā yadi khelyantyaḥ tiṣṭheyus tarhi tvayā kiṁ kartavyam |

subalaḥ prāha – sakhe ! maivaṁ bravīḥ | etāḥ khalu naivaṁ kariṣyanti | yadi vā kuryus tadojjvala-vanāntārjuna-kokilādibhiḥ saha tatra gatvā svayam ābhiḥ svīkṛtam | svayam grahāśleṣa-cumbana-svādhara-sudhā-pānādi-rūpa-mūlyam etāsām bhartṛṣu samśrāvya tat-prāpty-arthaṁ tebhyaḥ tathā bhayaṁ pradarśayiṣyāmi | yathā ta eva drutam amūṣ tvat-samīpaṁ prasthāpya tad dāpayiṣyanti |

tan niśamya madhumaṅgalena sa-krodham uktaṁ – re subala ! tvaṁ nāmaiva subalaḥ pumāś cāsi | vastutas tv abalākṛtir muhur dṛṣṭo'si | yataḥ sāmpratam apy āsām abalānām phutkāraṁ kṣudrād atikṣudratareṣu tad-bhartṛṣu kartum yad icchasi | tad-bhīru-svabhāvasya tavaitat samucitam eva | tasmāt tvam evātropaviṣya mayaiva vijayādīdihātim pragṛhya balād āsām bhartṛ-sahita-go-mahiṣyādīkam veṣṭayitvā samānīya ruddhvātra nadīśvara-pure rakṣiṣyate | tadā tā eva svayam āgatya sva-sva-dravyaṁ sutarāni dattvā svam svam patim godhanādīkam ca mocayiṣyanti |

tatas tac-chraṇena janita-mahā-duḥkha-bharenaiva **mayoktam** – prāṇa-sakha madhumaṅgala ! katham evaṁ tvayā mantryate ? vraja-vāsino bhilla-pulindādya api me priyebhyo'py adhika-priyāḥ | ete tu sa-gotrāḥ sahodarā mad-abhinnā eva | tasmād

Muktā-caritram

etan-mantraṇam atīvānucitam | subala-bhāṣitam eva kiñcid bhāti | tathāpi na priya-
janaiḥ samam ādāna-pradāna-prayogeṇa rasa-rakṣā na jāyata eva | tathā ca smṛtiḥ --

naivādānam pradānam hi mitraiḥ saha vitanyate |
kṛte prītyā bhavel lopaḥ kalahas tad-anantaram || iti |

tataḥ prastutam eva mūlyam dattvā mauktikāni nayantu |

tac chrutvā sa-krodham iva subalam nibhālya – aye ! kauṭilya-pāraṅgata subala !
sarvair eva militvā viḍambayitum eva vayam atrānītā bhavatā | tad yūyam mauktika-
vāñijya-vyavasāyena rājyam kuruta | vayam calitāḥ sma ity uktvā calantīnām tāsām
savidham āsādyā sauhārdam abhivyañjayan subalo lalitām nīcaiḥ prāha – sakhi lalite !
ādāna-pradāna-vyavahārasya sneha-bhaṅga-kāritvāt kevalaḥ tad-bhayenaiva priya-
vayasyena mūlya-nirṇayam prastuta-vitta-lābham ca vinā sarvathaiva mauktikāni na
deyānīit sarva-prakāreṇāvadhāritam | tasmāt samāgatya prathamam tāvan mūlyam eva
nirṇiyatām | tad-dānopāyaḥ paścāc cintanīyaḥ ity anunayena tāḥ parāvṛtya mat-
samīpam ānīya mām praty uvāca – vayasya ! narma hitvā mūlyam eva tāvat
kathyatām |

tato'ham -- sakhe subala ! prathamam tāvat kasya mauktikānām mūlyam kathaniyam ?

subalaḥ prāha – etāsām madhye lalitaiva mukhyā tad etad gr̥hīta-mauktika-mūlyam
prathamam nirucyatām |

tato'ham kiñcid vihasya – etad-vāhininām pravīṇayā lalitayā samare pauraṣeṇa yadi
mādr̥śaḥ puruṣa-simhaḥ sakṛd api kuṅṭhitāstrīkartum śakyate | tadāsyāḥ samakṣam
sarvathaivāstrī na bhaviṣyāmi | kim vā santatam amuktāstrī bhūtvā etaṁ puaruṣam
evānukīrtayann imām evānucarīṣyāmīti idam eva yat kiñcin mūlyam dattvā gr̥hṇātu |

subalaḥ smitvāha – gokula-vīra ! sudīpra-darpa-bharair mahendra-garva-parvata-
kharvanāya sapta-rātram atra vāma-kara-kamala-kaniṣṭhāṅguli-varāṭaka-śikharopari
bhramara iva govardhana-girir yena vyadhāyi tenoccaṇḍena bhavatā samam abaleyam
kaumalya-lalitā katham iva samitim ativistārayatu |

madhumaṅgalaḥ prāha – subala ! tam katham pūrvam asya paugaṇḍa-kṛtam darpam
atiślāghase ? yad adhunā tāruṇyāmṛta-sekena sa darpaka-kalpa-taru-lakṣa-lakṣa-
guṇam pallavito'sti |

subalaḥ prāha – katham iti viditam ?

madhumaṅgalaḥ – yad anena pūrvārīṇām sakalānām pūrvam yādr̥śa-vaikalyam
kāritam āsit, sāmpratam etad durgamam tad-dhṛdayaṅgamāna-tanu-parvatān
abhilīlayaiva kena ca nakharāstreṇaiva khaṇḍa-khaṇḍīkṛtya mahāmārādibhis tato'py
atulataravaikalyam āpāditam āste |

tato'ham vihasya – subala ! satyam anyatra mayā tādr̥śenaiva bhūyate | na tv etasyāḥ
purataḥ yasmāt tato'pi pravara-vigrahe vividha-vaicitrī-pravīṇayānāyā bāram bāram
bhrū-dhanuṣ-ṭaṅkāreṇaiva huṅkāreṇa helayā stabdhīkṛto'smi | tat katham iyam abalā
bhavatu |

ity ākarṇanena smeramukhīḥ sakhīr avalokya svānandottha-vikārān avagūhya
sakrodham iva lalitayoktam – aye subala vidūṣaka ! madhumaṅgala-sahacarasya
gokula-bhaṇḍasya bhaṇḍatā-devyā satyam tvam apy āviṣṭo'si | yad asmān etat-
samakṣam samānāyā viḍambana-samudre saṁpātayan kautukam paśyann asaīti
nigadya kuṭīla-dṛṣṭyā mām ākṣipantīm āgacchata bhoḥ saralāḥ ! āgacchatety uktvā
sarvābhiḥ saha gacchantīm tad avasara eva tatrāgatā bhagavatyāḥ paurṇamāsyā
antevāsini nāndīmukhī tad-gamana-vārtām akhilām sarvābhyaḥ samavadhārya
vyājahāra – sakhi lalite ! narma-śālino'sya śrī-vrajendra-nandanasya parihāsa-vān-
mātreṇaiva sva-kāryam upekṣya katham apayānty asi ? kṣaṇam mayā saha nirvṛtya –

apamānam puraskṛtya mānam kṛtvā tu pṛṣṭhataḥ |
sva-kāryam uddharet prājñaḥ kārya-dhvaṁso hi mūrkhataḥ ||

ity ādi-nyāyena parihāsa-vidambanāni sodhvā sthairyam ālambya sva-kāryam uddhara
| kim ca mayā śapatham kṛtvā vyāhriyate | asya narmabhir eva lagnakair iva
mauktikāni dāpayitavyāni | anyathā bhavat-pūrva-kṛta-kārpaṇyam anusmarato'py
abhimāna-śāliṇo'sya narma-prayogo na sambhavati | tad anyasyā mauktika-mūlyam
śrutvā yat kṛte bhadram syāt tad eva vyavahartavyam iti balād iva tām haste gṛhītvā
sarvābhiḥ saha muktākuṭa-nikaṭam āniya mām pratyuktavati gokula-yuvarāja ! tatra-
bhavatyā bhagavatyā śubhāśiḥ śata-pūrvakam bhavantaṁ prati kiñcit sandiṣṭam asti |

tato'ham -- nāndī mukhi ! kuśalam āste tatra-bhavati bhagavati ? tat kathyatām kim
ājñāpayati | tat-sandeshāmṛtenātmānam apyāyāmi |

nāndī mukhi -- imā vatsā rādhādayo vraja-kumārikā asmākam atīva sneha-pātrāṇi
āyusmati bhavaty api santataṁ paramānuraktāḥ | tad asmān vīkṣya atyāgraham
vimucya āsām dātum śakyamāna-mūlyam ādāya maāṣṭa-nidhi-pater vrajendrasya
kumāreṇa bhavatā etad abhiṣṭa-mauktikāni dattvā vyaṁ santoṣaṇīyā iti bhagavatyāḥ
sandesham imam avakalayya narmāṇi parityajya muktāphala-dānenaitāḥ santoṣya
gṛhāya prasthāpayitum mahānubhāvāḥ sarva-gokula-sukha-kāriṇo bhavanta eva
pramāṇam |

tato'ham sa-ślāgham – nāndī mukhi ! pūrvam subala-hastena tat-prahitājñā-kusumam
śirasi nidhāya samagrame eva parityajya lalitā-mauktikānām yaḥ kaścana
mūlyābhāso'nayā saha nirṇīto'sti tam asyā mukhato niśamya tato yat tvayā tyājyate tad
api mayā tyājyam |

ity ākarṇya sakampādharām bhruvam kuṭilayantiṁ lalitām sarvās ca smita-mukhīr
avalokayanti nāndī mukhi smita-pūrvakam evāha – vraja-yuva-rāja ! sa imābhyāḥ
śruto'sti, kintu tādrī narma parihāya amat-samakṣam anyāsām sarvāsām eva yathā-
yuktaṁ mūlyam kathyatām |

tato mayoktam – nāndī mukhi ! āsām sarvato jyāyasī jyeṣṭhā tad asyā mauktika-
mūlyam anayā saha vicārya tvayaiva kathyatām |

nāndī mukhi – vitta-svāminaiva mūlyam prathamam kathaniyam | tat svayam eva
bhavatā tat kathyatām |

tato'ham – niśāpater mama hrdayākāśa-vīthyām uditāyām rādhāyām udayantyām
anurādhāyām sva-maryādām unmucya taylor madhye rāgeṇodayanti jyeṣṭhā man-
mukha-candraṁ tābhyām saha vā pṛthag vā manāg api sva-mukhena pariṣvajatu iti |

tatas tan niśamya nikuñjantaritāyām rādhāyām lalitā-viśākhā-jyeṣṭhāsu ca tiṣṭu bhrū-
bhaṅgena krodham abhinayantiṣu **mayoktam** – nāndī mukhi ! sva-sva-mahā-lābha-
karam api bhāṣitam avadhārya katham etāḥ krudhyanti ?

nāndī mukhi – sundara ! gokula-śyāma-niśāpater anya-parigrhītānām satīnām
asmākam etat-para-puruṣasya satīnām asmākam etat para-puruṣasya mukha-candra-
cumbana-karaṇam dūre tāvad āstām sparśo'pi mahā-pāpāyaiveti krudhyanti |

ityādi vinoda-lilām ākarṇya satyabhāmā kṛṣṇam āha – nātha ! tārā-gaṇane rādhāyā viśākheti-prasiddham api nāma hitvā sākūtam anurādheti nāma prayuñjatas tan-narmālāpa-bhaṅgīm svasmin svasminn evāvadhārayantyoṣ taylor vidagdha-rādhā-viśākhayor nyāyā eva roṣaḥ | lalitā katham kupyati ?

kṛṣṇaḥ – priye ! anurādheti lalitāyā evāpara-paryāyaḥ |

satyabhāmā – yādavendra ! etad apūrva-lilā-kathā-śravaṇena mama manasi tṛptir alam vṛttir nāsti tat kathaya kathaya |

kṛṣṇaḥ – tato'ham smita-śavalita-campakalatā-vadana-candram ālokayāms tad grhīta-muktā-kūṭam hastena cālayann idam avadam – nāndīmukhi ! iyam te priya-sakhī campakalatā kasmād api siddhāt prāpta-siddhir iti mayā bahu-dinam anumitam āste |

nāndīmukhī – katham anumitam ?

mayoktam – yata iyam campakavallī sthāvarā madhye bṛhat-phala-dvaya-bhārānatāpi līlayā caṅkramīti | ato mudira-sundare mad-urasi campaka-mālā bhūtvā sva-saurabha-bhareṇa mām vāsayatū | mayāpi sva-siddhi-balāt etad-ājñayaivāsyāḥ kaṅthe sūkṣmatara-marakata-maṇi-mālayā vakṣojayor antare ca mahendra-nīlamanī-nāyakena tvaritam eva bhavitavyam |

subalaḥ – priya-sakhe ! caṅkramaṇādina'syāḥ siddhiḥ sarvair anubhūyata eva | tava tu kenāpi kadāpi kutrāpi sā naiva dṛṣṭāsti | tasmād duṣkare'smin karmaṇi sahasaiva pravṛttena bhavatā aydi niṣpādayitum aśakyam syāt tarhi vayam ābhir upahasiṣyāmahe | ato vicāryaiva pravṛttena bhavitavyam |

tato'ham – subala ! mama siddhim paśyann api na paśyasi ? mayā kim kartavyam ?

nāndīmukhī – madhurāṅga | kadā kutra kā siddhis tvayā niṣpāditāsti | sā kathyatām, sarve śusrūṣavaḥ santi |

tato **mayoktam** – deva-yātrāyām ambikā-vane śaraṇāgatatvena tāta-pādayoḥ patitam mahājagaram pādāṅguṣṭha-sparśa-mātreṇaiva sarvālaṅkṛti-bhūṣito vidyādhara-rājo mayā vyadhāyi | girīndra-rājo govardhanaś ca saptāham eka-kareṇaiva chatrākam ivānāyāsenavādhāri | kāliya-viṣa-jvālā-vimohitaḥ subalādi-vayasya-gaṇaḥ sva-dṛṣṭi-mātreṇaiva sa-cetanaḥ sphuṭam akāri | bāram bāram mahādāvānalo'py amṛtikṛtya sukheṇaiva sphuṭam apāyi | evam ādayo bahavaḥ siddhi-prabhāvā gokule kena nānubhūtāḥ santi ? tad ativistareṇālam |

iti niśamya iṣat-smayamānā lalitā prāha – nāndīmukhi ! eṣa te durlalito nāgaraḥ sarvam etat satyam kathayati | kintu sa kālo gataḥ | yatra brahmacarya-balena tat sarvam niṣpāditam āsit | sāmpratam nṛsaṁsa-kāṁsa-sevaka-govardhana-malla-grhīṇyāḥ padmā-śaivyā-prabhṛtīnām ca vrajāṅganānām santata-sambhoga-vilāsena dūṣita-brahmacāritvād asyāntarhitāḥ sarvās tāḥ siddhayaḥ |

tato'ham kiñcid vihasya – lalite ! tejyasām na doṣāya vahneḥ sarva-bhujo yathā ity asya padyasyārtham abuddhaiva tvyedam ucyate | tat-tad-arthaḥ śrūyatām | yathā sarva-bhakṣaṇenāpi vahnes tejo-glānir na bhavet | pratyuta tad-vṛddhir mahaty eva bhavati | tathā bhavādṛśinām uttama-varāṅganānām avirata-madhura-rasopabhoga-mādhuryeṇa mamāpi siddhir nirantaram ujjvalā bhavanti parama-vṛddhim evādhikatarām avāpa |

madhumaṅgalaḥ -- lalite ! satyam bravīti priya-vayasyaḥ | siddhiś cen na vṛddhim āyāti tarhi muktaḥ katham bhūmau prārohanti ? prārūdhās ca katham sarvataḥ prasāriṇyā vallikā bhavantyāḥ pracuratarām phullanti phalanti ca ?

lalitā vihasya – ārya madhumaṅgala ! tat kim bhavat-priya-vayasyasya siddheḥ prabhāvaḥ ?

madhumaṅgalaḥ – tat kasya ?

lalitā -- vṛndāvana-bhūmer eva |

rādhā svagatām – lalite ! etat kāmīnī-saṅgasya cety ucyatām iti rādhayoktam viśākhāpy anubhāṣitavati |

tato'ham – tat katham atraiva bhavatībhir upta-muktā himsrā jātāḥ ?

lalitā – bho vidagdha-śiromaṇe ! muktāḥ kim himsrā bhavanti ?

mayoktam – tat katham muktā notpannāḥ ?

lalitā – bhūmi-viśeṣasya bījasya ca vaiguṇyāt |

rādhā svagatām – lalite ! kṣetrasyāsyā guṇād apy ucyatām ity etad viśākhāpy uktavati |

nāndīmukhī – lalite ! satyam eva kathayati viśākhā |

lalitā – katham iva ?

nāndīmukhī – yasmāt sarvadā sarvāṅgīṇa-mukti-viṣa-vallari-mahoṣara-bhūmau santata-paramānanda-kara-prema-bharojjvalita-bhakti-pīyūṣa-sura-valli-sarasatara-mahā-kṣetre'smin vṛndāvane dhruvam āgantukā ye kecana jantavo bhaktā eva bhavanti katham nu muktā bhavantu |

lalitā vihasya – viśākhe | sphuṭam kāmīnī-saṅgasya iti bhavad-vāg-vilāso'pi sa-sandarbhō bhaviṣyati tad vivṛtya kathyatām |

viśākhā – ārūḍha-yogo'pi nipātyate'dhaḥ-saṅgena yogī kim utālpa-siddhir iti nyāyenāsyā kāye manasi gotre ca śyāmalatarasya sa-cchidra-vamśī-rasikasya kṣaṇa-

Muktā-caritram

mātra-saṅgena muktā api bhūmau garbha-vāsenā jananam āsādyā ca-cchidriḥbhūyā
saṁsāra-guṇa-baddhā babhūvuḥ |

tato'ham – viśākhe ! nikhilam eva satyaṁ kathayasi |

subalaḥ – vayasya ! katham iva |

tato **mayoktaṁ** – mama kāma-vilāsādhyāpakasya saundarya-vaidaghdhyādi-guṇān
viśeṣeṇa nāradādi-mukhād ākarṇya daṇḍakāraṇya-vāsino jīvan-muktāḥ kathora-
tapasyākulam ācarya gokula-vane'smin pravara-gopa-gr̥heṣu janim aṅgikṛtya vraja-
vilāsinyo bhūtvā susāra-vaidaghdhyādi-guṇair āvṛtya etā iva mad-urasi sraja iva
vilasanti | tathāivāpare parama-muktā api mad-acintya-guṇair ākr̥ṣṭā asmin vraja-vane
nitya-siddha-sthāvara-jaṅgameṣu paśu-pakṣi-bhūruhādayo bhūtvā mām ānandayantaḥ
paramānandam āsvādayanto nandayanti |

subalaḥ – vayasya ! sādhu varṇitam |

lalitā kiñcid vihasya – mahā-siddhaś ced bhūmi-bheda-guṇaṁ vinā tava siddheḥ
prabhāvān muktā jāyante tarhi parama-siddho'pi bhavān kiñcin-mātrādhika-dravya-
lābhāya tad-vikraya-kṣudra-vṛttau katham pravṛtto'sti ?

tato'ham – mūrkhē lalitike ! yauvana-dhana-garvitābhir bhavatībhir yathā sva-
dharmān parityajya itas tataś cañcalyate tathā svadharmā-pariniṣṭha-vaiśya śiromaṇi-
śrī-vraja-rājasya eka-putreṇa mayāpi svadharmān parityajya kim ucchr̥nkhalena
bhavitavyam ? yataḥ kṛṣi-vāṇijya-go-rakṣā-kuśīdam tūryam ucyate iti vaiśyānām
asmākaṁ catasro vṛttayo bhavanti | āsām eka-vṛtṭyācaraṇenaiva sarva-siddher vṛddhis
tac-catuṣṭayam ācarato mama punaḥ siddhiḥ parama-kāṣṭhām ārūḍhaiva param
virājate |

nāndīmukhī sa-smitāṁ – svadharmā-niṣṭha-yuvarāja ! bhavataḥ kṛṣi-vāṇijya-gorakṣā-
tisro vṛttayaḥ spaṣṭam anubhūyanta eva vṛddhi-jīvikā tu kadāpi nāvakalitāsti |

tato'ham – nāndīmukhi ! sāpy asmābhiḥ kriyamāṇāpi tvayā kim na jñāyate ?
sāmpratam api muktātyantābhāva-saṅkṣobhinībhir etābhiḥ saha saṁkāmīta-
svadharmān muktāpāra-vyāpāra-vṛddhi-vṛtṭim vidhātum ārabdhavān asmi |

viśākhā kiñcid vihasya – subala ! yatra yo rajyati, sa khalu vinindyam api tad eva
ślāghyatayotkīrtayati | atas tāvat suṣṭhu adharmasyāpi śobhanatvena varṇanam asya
tva-priya-sakhasya nāyogyam |

subalo vihasya – nāndīmukhi ! na kevalam asau dhanasya vṛddhiṁ labhate, kintv
anyeṣāṁ padārthānām api kṣaṇe kṣaṇe vṛddhiṁ labhamāno'sti ||

nāndīmukhī -- kasya kasya ?

subalaḥ – prathamam pratyāṅge manasija-koṭi-vijayi-nava-tāruṇyasya netrāñcale cañcala-kamala-vinindi-ghūrṇanasya bhāṣite ca sudhā-sārojvala-mādhurīṇam |

madhumaṅgalaḥ – subala ! itara-padārthānām vṛddhim kim tvayā vismṛtā ?

subalaḥ – smārya keṣām |

madhumaṅgalaḥ – makara-kuṇḍala-maṇi-maṅjīra-hāra-valaya-keyūra-maṇi-mudrikādibhiḥ parama-saundarya-darpādika-madhura-keli-vilāsānām |

lalitā – ārya ! anyataraika-vastunaḥ katham vṛddhim saṅgopitavān asi |

nāndīmukhī – katarasya ?

lalitā – ballava-kula-sādhvīnām adharāmṛtocchiṣṭasya |

rādhā sa-smitam – lalite ! satyam satyam vapur ākhyāti bhojanam ity etat praguṇatara-rasāyana-pānenaiva bāhu-yugale suvṛttendra-nīlārgalā-darpa-dalana-valanasya, vakṣasi mārakata-kavāṭāhankāra-vidhvaṁsi-vistārasya, ūru-dvaye ca marakata-kadalī-stambha-garva-sarvaṅkaṣa-suvṛttitāyāḥ, vadane ca śārada-śāśadhara-parārdha-mādhurya-saṅkoca-kāri-nirbhara-suṣamāyāḥ, caraṇayoḥ nava-rasāla-pallava-prāśasti-vitrāsi-mādhuryasya, sarvāṅge madhuratara-sanniveśa-kuśala-lajjā-kāri-subhaga-sauṣṭhavyasya, vapuṣi ca nava-nava-mudirendīvaraindranila-prabhā-hāri-visāri-prakātojjvalatā-bharasya, yenāsya sakalāntaram apy abhivyāpya vilasitam iti tan mṛduu-bhāṣitāmṛtam viśākhayāpi sa-smita-sphuṭa-sulapita-kusumena suvāsitam vyadhāyi |

madhumaṅgalaḥ sa-parāmarśam – vayasya ! para-ramaṇi-madhurādhara-lolupaṁ tvām etā dhūrtā miṣṭa-miṣṭa-vacana-mādhurī-bhareṇa parilobhayantyaḥ pracuratara-vṛddhim pratiśrāvya mauktikāny ādāya jaṭilādi-durgam āsthāya mūlam api na dāsyanti | vṛddhi-vārtā tu dūre vartatām iti suṣṭhu vijñāyāham mitreṇa hitam āśāmsanīyam iti vijñāpayann asmi | agre tubhyaṁ yad rocate |

tato'ham daśanai rasanām sandāśya – sakhe ! imā gāndharvādayaḥ kulāṅganāḥ prakāmādāna-pradāne mahā-śucayas tad ajānataiva tvayedam ucyate tac chrūyatām sāmpratam eva svādharmṛtopadḥaukanena mām atīva santoṣya gāndharvayā mat-sakāśāt prātar grhīta-kamal-rāga-rekhikā-yugalena nija-vakṣoruham paribhūṣya mad-urasi tad eva caturguṇīkṛtya sāyam eva vitīrṇam | lalitayā ca paraśvaḥ sāyam amṛta-srāvi-cumbaka-ratnam ekam ādāya kali-krameṇa tri-guṇī-kṛtya pariśodhitam | viśākhayāpi niśithe paramāgrahēṇa man-madhurādharmṛtam ādāya sva-sarva-bhūtam tad eva prātar bahu-guṇīkṛtya pradāya bādham āpyāyito'smi | campaka-latādayaś ca bāram bāram sva-svābhīṣṭa-padārtham āgrahēṇābhigṛhya kāścid dviguṇīkṛtya kāścit triguṇīkṛtya pradāya mām atīva santoṣitavatyāḥ | kintu āsu jana-dvayī kevalam pradāne kiñcid anyādrśa-vyavasāyā vartate |

nāndīmukhī – katarā sā ?

tato'ham – ekā raṅgaṇavallī mad-vakṣasi nija-vakṣaḥ-sthit-nistala-madhura-phala-yugalasya trirāropanam urīkṛtya mat-kara-mardana-phala-dvayaṃ gr̥hītvā sakṛd eva tad-arpitaṃ avaiśiṣṭaṃ dvir-arpanaṃ gati-kriyāṃ ācārya nādyāpi karoti | kācid anyā raṅgaṇamālā-sahacarī tulasī nāmnī dviguṇīkṛtya dātum ukṭvā mad-eka-parirambhastavakaṃ samādāya sāmpratam idānīm deyaṃ tadānīm deyaṃ iti kālam kṣapayantī mūlam api na dadāti |

madhumaṅgalaḥ – ayi raṅgaṇavallī-tulasyau ! yuvayoḥ sakāśād albhyamānātma-divya-dravyo'pi priyamvado'smat-priya-vayasyaḥ sahaja-sāralyato bhavad-vidhāsu priyam eva vakti | tathāpy etādṛṣe'py asmin vañcana-cāturīm ācarantībhyām bhavatībhyām kṛtaghnatvāt loka-dharmato bhayaṃ na kriyate |

tad ākarṇya cāru hasantī **lalitā** prāha – sakhyus tavārya madhumaṅgala ! bhāṣitaṃ tat pīyūṣataḥ priyataraṃ nahi kasya goṣṭhe pratyakṣaraṃ pratipadaṃ tad-alikatogra-śakrāsanasya nahi ced iha bhūri-gandhaḥ | tataḥ sahāsa-kolāhalaṃ sādhu lalite ! sādhu varṇitaṃ iti sarvās tās tām āliṅgatavatyaḥ | rādhā ca tathaiva manasā |

nāndīmukhī – mohana ! katham apratītiḥ kriyate ? lalitā-prema-pātrīyaṃ raṅgaṇamālikā, dvitīyā ca viśākhā-priya-śiṣyā tad etābhyām eva te prbodhya tad avāśyaṃ dāpayiṣyate | yathā tābhyām saha bhavataḥ śuddha-bhāvena punaḥ punar eṣa vyavahāro nirvahati | yadi vā dāpayitum na śakyate tadā tad-avaśiṣṭa-dravyaṃ tat-snehāt tābhyām svayam eva dāpyate | ete api yadi te jhaṭiti dātum nāṅgikurutas tarhi kenāpi bhavān anuyoktum na śakyate | bhavatā tv anaṅga-mañjarī-sahodarāgrataḥ kriyamāṇa eva phutkārārambhe tābhyām eva sādvasena svīkṛta-vṛddhi-sahitaṃ tad drutaṃ sutarām vitariṣyate |

tataḥ sarvāsu nāndīmukhīm mām ca sa-bhrū-kuṭi-kauṭilyam iṅsamāṇāsu kiñcid upasṛtya **tuṅavidyā** sāntaḥ-smitam āha – bho bhoḥ sakhyaḥ ! apūrvaikā vārtā śrūyatām |

sarvāḥ – sakhi ! kā sā ?

tuṅavidyā – ekaḥ kānta-darpa-nāmācāryaḥ śruto'sti |

lalitā – paramparayā śruto'sti bhadreṇa na jñāyate |

tuṅavidyā – tat-priya-śiṣyeṇa śyāmala-miśra-nāmnā tat-kṛta-sūtrāṇām sandhicatuṣṭayākhyāta-kṛd-vṛttaya iti vyākhyātās catasro vṛttayo yāḥ kṛtāḥ santi tāḥ kim bhavatībhir dṛṣṭa-caryo bhavanti ?

viśākhā -- viṣṇu viṣṇu tad-vṛtti-darśanaṃ tāvad-dūre'stu sa eva kadāpi na karṇagocarīkṛto'sti |

lalitā sākūtaṃ – tuṅavidye ! kutrāsau tvayā paricitaḥ ?

tuṅavidyā – sakhīsthalyā eka-mahā-padmaṅsarasā tad-vṛtti-pā,ohārtham tam
mṛgayitum sāya atrāgatam āsīt |

tato'ham – tuṅavidye ! etāvad-dūra-bhūmau katham tat-saṅcārah ?

tuṅavidyā – nikāma-vanyāvṛddhi-sāmarthyena | ity ākarṇya sarvāḥ smitam kurvanti
sma |

lalitā – tatas tataḥ |

tuṅavidyā – śyāmala-miśrādvitīyenālīka-rāja-panḍitena prathamam narma-
pañjikam kraya-vikraya-pañjikām ca vidhāya sāmpratam alīka-pañjikā tathādāna-
pradāna-pañjikā ca prapañcitā anukramaṇa nāmnāntareṇa ca prapañcitaitat-pañjikā-
catuṣṭayam bhavatībhiḥ śrutam astīti manye |

lalitā – atha kim so'pi suṣṭhu anubhūyamāno'sti |

tuṅavidyā – tebhyo'pi parama-samīcīna-tivra-dhī-prāgalbhyena tat-satīrthena
kuhaka-bhaṭṭena tad-vṛtti-catuṣṭayasya tīkā yugapat-kartum ārabdhāḥ santi |

campakalatā – tuṅavidye ! tvaṁ sarva-vidyā-viśāradāsi tad eṣām catūrṇām sāstra-
kāriṇām nāma-dheya-niruktim avagantum sarvās tvatto'bhilaṣanti |

viśākhā – ācārya-bhaṭṭayor arthaḥ spaṣṭa eva tan-miśra-panḍitayoḥ sa tāvan
nirucyatām |

tuṅavidyā vihasya – doṣo'py asti guṇo'py asti tena miśrena miśreta iti miśraḥ |

nāndīmukhī – kataro vā doṣaḥ kataro vā guṇaḥ ?

tuṅavidyā – vaidagdhyaivaidagdhayor avicāreṇaiva yatra kutrāpi sarvatra pravṛttir iti
doṣaḥ | sāralyādhikyena uttamānuttamāvicāreṇaiva vaiṣamyam vinā sarvatra samatayā
pravṛttir iti mahān guṇaḥ |

lalitā smitvā – tad asyaitan-miśratā padavī samucitaiva |

citrā – paṇḍito'pi nirucyatām |

tuṅavidyā – sad-asad-vicārikā buddhiḥ paṇḍā | tayā yuktaḥ paṇḍitaḥ iti | ayam tu
buddhi-gauraveṇa pūrva-parayoḥ para-vidhir balavān iti vicārya parā asad-vicārikā yā
sā paṇḍā tām evottaramtveāśritas tad-yuktatvāt paṇḍita iti |

citrā – sakhi tuṅavidye ! sandhyādi-catuṣṭayasyāpy arthaḥ prakāśya kathyatām |

tuṅavidyā – citre ! asmad-goṣṭhyām tat-prapañcena lalitaiva dakṣā tat saiva
kathayatu |

lalitā – citre ! etat-prasaṅga-leśo'pi mayā kadāpi na śruto'pi tad etat-prakaraṇa-vyākhyātrī tuṅgavidyaiva tad-arthaṁ jānāti |

citrā – tuṅgavidye ! mac-chirasā śāpitāsi tvayaiva vyākhyāyatām |

tato'tilajjayā svayam asaṅkathya rādhikātiprīti-pātrīm manāg apy anucyamānām tadīya-sukhada-savidhām bhū-cāraṇa-varya-kīśorīm tuṅganarmākhyā-vaihāsikīm cakṣuḥ-kūṇanena sa-smitam ālokayantyām tuṅgavidyāyām, tuṅganarmā kiñcit sannidhāya sa-smita-man-mukham avalokayantī nijagāda – citre ! sa tāvad artho'smābhir na jñāyate kintu tayāpsarasā punaḥ punar āgatya sa-vinayam svayam āgraha-bhareṇa suprasannikṛtāt yathārtha-padaṅkīka-mīśra-varād adhītya tad-vṛtti-catuṣṭaya-vyākhyānam asmat-sahita-tuṅgavidyāgrataḥ sāṅgam yad akāri tat samāseṇa mayā kathyamānam śṛṇuta –

prathamam śṛṇu dūtī-dvārā vā kṛtābhiyogena yūnor milanam sandhiḥ | tasya vṛttir vivaraṇa-matisārādir iti |

tataḥ kucālabha-pariṣvaṅga-cumbanādhara-pāna-rūpāṇām śṛṅgāra-bhedānām catuṣṭayam eva catuṣṭayam | tasya tasya vṛttir nakha-kṣatādīḥ, bāhu-bandha-bhṛṅgyādīḥ, gaṇḍa-sthale savilāsa-mukha-kamalāropanādīḥ, savaidagdhya-damśādir iti |

tato'nyonya-narma-lapitam ākhyātam | tasya vṛttiḥ paraspara-jayākāṅksayā nigūḍhārtha-prahelikādi-prayoga iti |

citrā sa-smitam – tuṅganarman ! aśruta-caraitad apūrvārtha-vyākhyānam asmat-karṇa-gocarīkṛtam, bhavatyā tat kṛd-vṛtter apy arthaḥ suṣṭhu nirucyatām |

tuṅganarmā -- ānandam karotīti ānanda-kṛt sambhogaḥ | tasya vṛttiḥ śītkāra-cakṣṛnirmīlanādir iti | kim ca kānta-darpācāryādy-avatāriṇā kalāpa-priyeṇa siddha-kumāreṇānena tat-tad-vigrahāntareṇaiva yat kalāpa-vyākaraṇam āvirbhāvitam tatrātyantāpādeyatvena atīśaya-rahasyatvena ca prakāṣam anigadya bhaṅgyā nāma-dheyāntareṇa ca yat kiñcit nigūhitam tad bhavad-vidha-rasika-snigdha-vidagdha-janair vidagdha-buddhi-sakhībhiḥ samasadhika-vicāreṇa samanubhavanīyam iti |

campakalatā kiñcid vihasya – tuṅgavidye ! etad-bhaṭṭa-pādānām tvāv eva bhujau tatrāpy atīva sukumārau tat katham ekadaiva tīkā-catuṣṭayam lekhitum śaknotu |

tuṅgavidyā -- mugdhe ! nijendra-jāla-balenāyam bhujā-catuṣṭayam api prāduṣkartum śaknoti |

lalitā -- satyam satyam vāsantika-rāsollāsa-mahotsave parama-rāsa-sthalī-nikaṭa-varti-praviṣṭaka-nāmāraṇya-khaṇḍāntar-nikuñjāntarāle'pi para-rāmā-ratnam apahartum nikhila-ballavī-vṛnda-vañcanāya ca sva-paricyāyakādbhuta-nija-mādhurī-santatim avaguṅṭhya kuhaka-balād evānena caturbhujatvam āviṣkṛtam āsīt |

visākhā – lalite ! satyam etat sarvam asyakuhaka-bala-vijṛmbhitam eva yat priya-sakhyā saha gadya-padyair narmālāpa-goṣṭhyām tām jetum nija-kuhaka-pāṇḍityena samprati vṛddhi-vṛttim ācaratā pada-dvayasya vṛddhiḥ kadācid yad anena kriyate tac cāsmābhir api dṛṣtam asti |

sudevī – visākhe ! caturṇām eteṣām śāstra-kāriṇām prāyeṇaika eva vyavasāyaḥ katham dṛśyate ?

nāndīmukhī – sudevi ! etad vivaraṇam alpākṣareṇa tuṅganarmanā yad akāri tat kiṁ tvayā nahi śrutam ?

sudevī – yāva-grāma-stha-priya-sakhyām tadānīm datta-manaskayā mayā tat samyaktayā nāvadhāritam tat kṛpayā tvayaiva vistareṇa saṁkathya śrāvyatām |

nāndīmukhī – sudevi ! śrūyatām | vastuta ete catvāraḥ kuhaka-bhaṭṭa-nāmā eka eva kumāro bhavati | sa eva kṛtya-bheda-vinoda-sampādanāyātmanaḥ prakṛṣṭatara-kuhaka-prabhāvāt prakāṣitenaikena vighraheṇaiva kānta-darpācārya iti apareṇa śyāmala-miśra iti padavīm adhyārūḍho vartate | alika-rāja-paṇḍitena samam tu sphuṭam asya pṛthag-vighrahatā nāsty eva kintv ayam eva sadā dharmī kumāraḥ | sphuṭam atra vilāsa-viśeṣollāsa-karaṇāya kiñcit prakāśa-bhedenālīka-rāja-paṇḍiteti nāmāntaram urarīkṛtya kāmam ātmīyānām ātmanaś ca paramānanda-kallolam āsphālayan viharate |

tato'ham – hamho ! yac caturbhujatvādika-lilāyitam akhilam asmābhiḥ siddhatā-prabhāvair evāvīrbhāvya | tan mūrkhābhir ābhir ugrābhiḥ kuhaka-bhaṭṭābhir nija-nikṛṣṭa-kuhaka-prabhāvair eveti santatam udghuṣyate |

iti mad-vacaḥ samākarnya sarvāḥ – anena siddha-gosvāminā sva-prabhāveṇa nijālikatāpi siddhī-sampādyā sva-mukhenaiva param nirdhāritā vyadhāyīti sarvair nirbharam ullāsyamāne hāsa-kutūhale |

aḥam svagatam – bho āścaryam āścaryam amūbhir vāvadūka-ballavībhir vacana-prakāśa-paripāṭībhir bādham alīkataiva mayi siddhīkṛteti manasi vibhāvya lajjayā mayā tad-anākarṇita-mudrayaiva tāḥ suṣṭhv avadhāryeva kiñcid vihasya vyāhṛtam – bho mugdhā yauvanāndhā vilāsinyaḥ ! yady atra nahi vaḥ pratīti tarhi sarveṣām samakṣam eva sva-siddhim darśayan prathamam asyāḥ kaṅthe vana-mālā bhavāni iti vihasya campakalatām upasarpan – vayasya siddhasya tava para-ramaṇī-sparśaḥ parama-nyāyā iti vihasya vadatā madhumaṅgalena nivartito'ham avadam – sakhe! siddhasya siddhayā saṁyogo mithaḥ paramānanda-lābhāyaiva bhavati | uktaṁ ca śrī-nāradena – paramānanda-lābhāya sva-yūthyām eva saṁśrayed iti |

iti niśamya hasantīṣu sarvāsu paramānanda-janita-kampādi-sāttvika-vikārān bhanevācchādayantī campakalatā prapalāyā kuñjāntarāle praviṣṭā rādhām pṛṣṭhe samāliṅgya nilīnāsīt |

tato'ham citrām mauktikāni haste cālayann uktavān – citre ! samakṣam āgatya mauktika-mūlyam śṛṇu śṛṅgāra-karma-vicakṣaṇāyās tava mūrti-mañjuṣikāyām tat-sādhanaṇi bahūni santīti tvat-prāṇa-preṣṭha-sakhyā kathitam asti | tair vicitra-śṛṅgāreṇa mat-pratyāṅgāni tathā bhūṣaya yathāham api tvad-vakṣaḥ-stha-kāñcana-ghaṭa-dvayam ardha-candra-patrāṅkurādibhiḥ santoṣeṇālaṅkr̥tya tām ānandayāmīti |

tac chravaṇataḥ sa-krodham citrā – aye aviratam ativikāṭa-bhaṇdatoccaṇḍa-caṇḍikāviṣṭa ! aye trijagati prasiddha-dhṛṣṭatodbhaṭa-bāṭikā-kuraṅga-kuṭumbinī-kulanaṭa ! tva-yogyābhis tat-tat-sādhana-karma-karmaṭhābhis tābhir eva sa-santoṣam sucitritena bhavatā tā eva suślāgham suvareṇa santatam anukīrtiyantām itas tvaritam apasaratu svāmī |

ity ākarṇanena jāta-hāsāḥ sarvās tām suṣṭhu tuṣṭuvuḥ |

tad anu nāndīmukhī – gokula-maṅgala ! sakala-gokula-jana-jīvātu-mukha-candra-prakāśam bhavantam akasmād vimanaskam iva samvīkṣya bhavad-ekāyusām asmākam hṛdayāni marma-vraṇa-vedanā-vahni-jvālītānīva sphuṭanti santi | tatas tan-nidānam avāśyam kṛpayā prakāśyatām | yathā bhagavatī-dvārā tat-pratīkāram jhaṭīti nispādyā śṛimantam bhavantam bādham ānandaivātmānam sandhukṣayāma |

iti nāndīmukhī-vacanam ākarṇya savaiklavyam iva mayoktam -- nāndīmukhi śrūyatām | adṛṣṭāśruta-cara-cāru-cāturya-niravadya-mahā-vaidagdhya-viovidha-sudurbodha-narma-karma-svādhyāya-prathamācāryāyāḥ samasta-kalyāṇa-guṇa-maṇi-mañjuṣāyāḥ sva-parijana-gaṇa-jīvanī-bhūta-smita-nava-ghana-sāra-suvāsita-bhāṣita-pīyūṣāyāḥ śacy-ādi-saubhāgyavati-vṛnda-varṇyamān-saubhāgya-bharāyāḥ santatam indirādi-gaurī-gaṇa-mṛgyamāna-saundarya-rasa-sphurita-nakhāñcala-pratīkāyāḥ sura-nara-gaṇa-gandharva-vidyādhara-muni-vara-vandita-bhuvaneśvarī-śata-vandyamāna-padāravindāyāḥ, samasta-vaikunṭhato'pi paramottama-parama-vyomato'pi br̥mhita-mahā-mahimottara-vṛndāṭavī-mahā-yoga-pīṭha-mahā-simhāsane sambhṛta-mahāratnābhīṣekāyāḥ mahādevyāḥ sudhā-sāgara-mathanotthita-rādhety-akṣara-yugala-ghanībhūta-tat-sārāṁśa-kalasa-dvaya-vinirmita-rādhety-nāma-dheyād apūrvāmṛta-sāra-vikāra-viśeṣeṇāpyāyita-śītkārīta-caturdaśa-bhuvanāyāḥ, santata-saurabhya-niravadhi-saundarya-nistula-kaumalya-nirbhara-varāruṇyādi-vinirjita-raktotpala-kula-caraṇa-paricaraṇaika-jīvine sakala-varivasyā-viśāradāya mahyam svayam āhūyāsaṅkocatayā mat-kāmita-pratyāṅga-sevā yat tayā na diyate | atas tasya mayi madhurām prītim anavadhārya tat-pūrṇāṁśām yathārtha-nāmnīm tuṅgavidyām bhagavatī-mukhāt niśamya satvarābhīṣṭa-lābhāya enām gurutvenāsādyāsyāḥ sakāśāt mahādevī-mantra-rājam didīkṣiṣur aham tvām bhagavaty-advitīyām prapanno'smi |

nāndīmukhī vihasya | sulakṣaṇa prathamam tāvat śāstra-nirṇīta-gurūpasattir vidhiyatām |

mayoktam | bhadram vacaḥ prathamam guru-śiṣyayoḥ parīkṣaiva nyāyyā | tatas tistras triyamāḥ kutrāpi nirjana-kuñje kṣaṇe mahilām kṣaṇe pumāṁsam mām sampādyā sva-vidyāyāḥ prabhāvam asau darśayatu | tato viśrabhya parama-sambhramaṇa mayāpy asyāś caraṇa-yāvābharaṇa-śroṇi-mardana-vakṣoja-kaṇḍūyana-veṇī-bandhanādi-

paricaryās sarvāpekṣayā kriyamāṇāsu suprasanneyaṁ tvat-sevayā parama-
 prasannāsmīti nirucya mām manobhavānanda-kara-nikuñja-maṇḍapa-vedikām
 prāpayya bho vicakṣaṇa mad-vakṣaḥ-sthala-kārttasvara-maṅgala-ghaṭa-yugalam
 svakara-yugaleṇa sṛṣṇaṁ mṛgamada-kuṅkumādi-paṅka-lepa-pūrvakam maṇi-puṣpa-
 mālābhir veṣṭayety ādibhāsitamantrair ghaṭam sthāpayitvā, sva-vakṣoja-mahā-
 prasādaḥ kuṅkumena mama lalāṭādiṣu tilakam kṛtvā mṛgamadena mad-vakṣasi mahā-
 devī-nāma-mudrām abhiliḥya bāhu-dvayaṁ ca tac-caraṇa-cihna-saubhāgya-
 mudrābhir aṅkikṛtya sva-kaṅṭhād ekāvalī-mālām uttārya mat-kaṅṭhe nidhāya mama
 vakṣaḥ-pārśvayoḥ sva-kucau aṁsa-dvaye bāhulate mukhe ca svādharam
 aparāṅgānyāgamānabhiḥṇena mayā sphuṭam ajñātāny api paramāgamācāryeyaṁ
 svayaṁ tad-arpaṇa-sthāne'rpayatv ity ṣaḍ-aṅgāni vinyasya ṣaḍ-akṣara-mantra-
 rājasyāsya svayambhū-rṣi-gāyatrī chandaḥ śrī-gāndharvā devatā sa-bindu-prathama-
 varṇo bījam śaktir upāsyopāsakayor mithaḥ-suyukta-rati-janana-pūrvakābhīṣṭa-kāma-
 siddhaye viniyoga ity ādi pūrvāṅgam yathā-vidhi sampādyā,

atha svīya-saras-tīra-kuñja-raṅga-sthale mudā |
 sabhyānālī-gaṇān bhaṅgyā dhinvantīm narma-nartanaḥ ||
 gaurīm raktāmbarām ramyām sunetrām susmitānanām |
 śyāmām śyāmākhilābhīṣṭa-sādhikām rādhikām śraye ||

iti dhyānam ca suciram kārayitvā kṛpayā mahyam kāmīne kāma-bīja-putitam mantra-
 rājam upadiśya mām kṛtārthīkarotu |

tad anu --

mahā-bhāvōjjvalac-cintā-ratnodbhāvita-vigrahām |
 sakhī-praṇaya-sad-gandha-varodvartana-suprabhām ||1||
 kāruṇyāmṛta-vīcibhis tāruṇyāmṛta-dhārayā |
 lāvaṇyāmṛta-vanyābhiḥ snapitām glaptendirām ||2||
 hrī-paṭṭa-vastra-guptāṅgīm saundarya-ghuṣṇāñcitām |
 śyāmalojjvala-kastūrī-vicitrita-kalevarām ||3||
 kampāśru-pulaka-stambha-sveda-gadgada-raktatāḥ |
 unmadō jāḍyam ity etai rathanir navabhir uttamaiḥ ||4||
 klptālaṅkṛti-samsliṣṭām guṇālī-puṣpa-mālinīm |
 dhīrādhīrātva-sad-vāsa-paṭa-vāsaiḥ pariṣkṛtām ||5||
 pracchanna-māna-dhammillām saubhāgya-tilakojjvalām |
 kṛṣṇa-nāma-yaśaḥ-śrāva-vatamsollāsi-karṇikām ||6||
 rāga-tāmbūla-raktauṣṭhīm prema-kauṭilya-kajjalām |
 narma-bhāṣita-nisyanda-smīta-karpūra-vāsītām ||7||
 saurabhāntaḥ-pure garva-paryāṅkopari līlayā |
 niviṣṭām prema-vaicittya-vicalat-taralāñcitām ||8||
 praṇaya-krodha-sac-colī-bandh-guptī-kṛta-stanām |
 sapatnī-vaktra-hṛc-choṣi-yaśaḥ-śrī-kacchapī-varām ||9||
 madhyatātma-sakhī-skandha-līlānyasta-karāmbujām |
 śyāmām śyāma-smarāmoda-madhulī-pariveśikām ||10||
 tvām natvā yācate dhṛtvā tṛṇam dantair ayam janah |

Muktā-caritram

sva-dāsyāmṛta-sekena jīvayāmum suduḥkhitam ||11||
na muñcec charaṇāyātam api duṣṭam dayāmayah |
ato gāndharvike hā hā muñcainam naiva tādr̥ṣam ||12||
premāmbhoja-marandākhyam stavarājam imam janah |
śrī-rādhikā-kṛpā-hetum pathams tad-dāsyam āpnuyāt ||13||

imam stava-rājam apy upadiśatu ||

tataḥ śrī-guror labdhābhīṣṭa-kāmo'smi iti sagadgadam vadantam sakampam tac-
caraṇa-kamalayoh patitam mām sānandam samutthāpya samāliṅgya svādharcchiṣṭa-
pīyūṣa-prasādam sambhojya ca sva-mukhodgīrṇa-tāmbūlam man-mukhe vitaratu |
brahmacāriṇo mama tāmbūla-bhakṣaṇam anucitam iti cet tarhi karpūra-vāsita-nija-
mukha-vāsena man-mukha-śuddhirṁ vitanotu | tataḥ kṛtārthena mayaitad-abhīpsitāni
anyāny api bahūni ca muktāphalāni dakṣiṇātvena samarpyamāṇāni kṛpayā svīkṛtya
mām anugṛhṇātu ||

iti nīsamya sarvāsu sa-smitam **tuṅgavidyā**-mukham avalokayantīsu tayāpy
ucchalitāntarānandam āvṛtya bhrū-bhaṅgena saroṣam iva mām iṣad avalokya bhāṣitam
| nāndīmukhi tvam siddhā tapasviny asi | tasmād etad-vidhinā tvam evainam dikṣaya |
tadāsyā siddhāto mantra-grahaṇāt svābhīṣṭa-kāma-lābho jhatiti sampatsyata iti
vyāhṛtya sakrodham grhāya gacchantīm kareṇa grhītvā vyāghotyā **viśākhā** vihasya
nāndīmukhīm prāha -- nāndīmukhi! asya samprati prāpta-vyalīkasya dikṣā-dāne
mahān eva pratyavāyah syād ity ācāryeyam tvām prati krudhyati ||

nāndīmukhī -- mithyā-vādinī viśākhe! sakala-sadharma-rājīva-bandhor gokula-rājasya
sat-tanaye katham alīka-parivādam āropayasi |

viśākhā -- tubhyam śape satyam evaitad doṣam |

nāndīmukhī -- kas tāvad doṣah ?

viśākhā -- ucchiṣṭa-bhojanam |

nāndīmukhī -- kasya ?

viśākhā -- dāsyāḥ |

nāndīmukhī vihasya -- kā tāvat sā dāsī ?

viśākhā -- śākhoṭa-vana-vāsiniṁ kācin māyayā gopīva bhūtvā kaṁsa-bhṛtya-govardhana-
malla-grhiṇim āsādyā tām uvāca candrāvalī ! tvam bhuvaneśvaryāś caṇḍikāyāḥ priya-
paricārikāsi | aham api tad-gaṇa-madhye ekāsmi | tataḥ sneha-bhareṇa tva-sakhītvam
icchāmi | tac chrutvā samīcinam etad ity āliṅgya sā candrāvalī yām sakhyena
parijagrāha saiva |

nāndīmukhī -- saiva kā ?

viśākhā -- apūrvā padmā sā sarvatra prasiddhā bhavatyāpi jñāyate |

nāndīmukhī -- kim tad ucchiṣtam ?

viśākhā -- tan mecakādhara-kupī-sthitam parama-pāvanam madhu ||

etan niśamya kiñcit smayamānām rādhikām avalokayantas tat-sabhāsadaḥ sarve janā jahasuḥ | tato nāndīmukhī -- viśākhe ! kenāpy etad dṛṣtam asti ?

viśākhā -- atha kim |

nāndīmukhī -- kena ?

viśākhā - vividha-giridhātu-paricchadān ānetum priya-sakhyā gāndharvayā preṣitābhyām mallī-bhṛṅgībhyām mānasa-gaṅgā-nikaṭoṣara-taṭe prakāṣtam evaitat parama-pāvanam karma paraśva eva sāksād avalokyāgatya sarvāsām purato vivicya kathitam |

nāndīmukhī sacintam iva -- sakala-gokula-jīvanībhūtasyāsya katham tad-doṣa-dhvaṁso bhavati ?

viśākhā -- prāyaścittācaraṇenaiva |

nāndīmukhī -- tato bhagavatītas tad-doṣa-vihita-niṣkṛtiṁ sampādyā puruṣottamam enam śuddham vidhāya dīkṣayantu bhavaytaḥ |

tac chrutvā campakalatā prāha -- mugdhe ! ujjvala-maṇi-saṁhitāyām eva vivṛto'sti tan-niṣkṛti-vidhir bhavatyāḥ prāyeṇa gocaro na bhavatīti tayaiva kathā-prasaṅge kathitam asti ||

nāndīmukhī -- atra tat-saṁhitām kas tāvaj jānāti ?

campakalatā -- priya-sakhī gāndharvaiva |

nāndīmukhī -- adhunā sā kilātra sabhā-madhye na vidyate | tat katham idam jhaṭīti nirvahatu ?

viśākhā -- tad-advitīyeyam tato'dhīta-sandarbhā-tat-saṁhitā-lalitā nirantaram tad abhyasyantī suṣṭhu taj jānantī tan nirūpayisyati |

nāndīmukhī sa-kāku -- sakhi lalite ! vicārya yathocita-niṣkṛtir ādiśyatām |

lalitā kiñcid vihasya -- priya-sakhi ! kṛta-vayliko jano yadi sabhā-madhye svayam āgatya niḥśeṣam svayam agham niṣkāpaṭyena nivedyānutapati, tadaivāsya prāyaścittam kāryate iti purāna-kṛdbhiḥ nirṇitam asti | tathā hi --

Muktā-caritram

samkathya svam agham goṣṭhyām paścāt tapati yaḥ sphuṭam |
tasyaiva niṣkṛtiḥ sāṅgā munibhiḥ kāryate'khilā || iti |

ity ākarṇya nāndīmukhyām man-mukhaṁ sākūtam ālokayantyām mayi ca subala-
madhumaṅgalābhyām saha lalitā-savidham āsādyā kiñcid vivakṣamāṇe sati, **viśākhā**
prāha -- he dhīra ! kāmāturāṇām na ghrṇā na lajjeti svabhāvataḥ kāmīnā tvayā yat
kṛtam tat kṛtam eva | adhunā tv etat tasyāḥ puro vivicya tat sarvaṁ kathaya |

tato'ham smitam apavārya sānutāpam iva -- lalite ! caturthe'hani vighaṭita-
gavānveṣaṇe gaurī-tīrtham evāptasya mama gaurī-mandirān niḥśṛtya kācid gaurī
sahacarī carcikā haṭhena mad-urasi savya-kucenāhatya mādhavī-catuḥśālikāntarālam
mām āniya kampamānasya mama mukhe tāmbūla-carvitaṁ pradāya yat kiñcit kṛtavatī
tan-mohito'ham kim api nāvedīṣam | paraśvo'pi suvarṇa-sūtreṇa vividha-kusumair
grathita-mālām ādāya rādhā-kuṇḍa-taṭa-nikuṅja-nāgarīm gāndharvām anusmarato
mama mālya-haraṇa-kuṇḍa-taṭa-nikaṭa-mandārodyāna-parisare sā carcikā punar apy
āvīrbhūya balenaiva mama vāma-gaṇḍam paricumbya mukhe svādhara-pīyūṣam
arpitavatī tad etad agha-yugala-nirāśāya tan-mukha-kamalocchiṣṭa-madhu-pāna-
rūpaṁ prāyaścittam ādiṣatu bhavatī |

madhumaṅgalo vihasyāha -- vayasya ! bhadratarāma idam niṣkṛtam yat tad aghasyaiva
vṛddhiṁ vitanoti |

tato'ham -- dhiṁ mūrkhā ! kim api na jānāsi | viśasya viśamauśadham iti | yathā --

vahni-santāpato naśyed vahni-santāpajo braṇaḥ | iti |

evam --

darayet kaṇṭakam viddham kaṇṭakenaiva paṇḍitaḥ |

ity ādivad ucchiṣṭa-bhojana-doṣam ucchiṣṭa-bhojanam eva darayati |

madhumaṅgalaḥ -- evamvidha-pāpa-vyādhi-cikitsāyām tvam eva sad-vaidyō'si tat kim
lalitām anuvartase ?

tato'ham -- sakhe |

jñāta-sāro'pi khalv ekaḥ sandigdhaḥ syāt sakarmaṇi |
iti cikitsakasyāpi cikitsānyaiḥ kriyata eva ||

iti niśamya **lalitā** smayamānā prāha -- he deva ! devyā saha devasyaiva saṅgaḥ
sampatsyate tat katham asmākaṁ mānuṣiṇām sā gocharībhavatu ?

tato mayoktam -- lalite ! sā kutrāpi mānuṣi bhavatīnām adūra eva virājamānā vartate |

tataḥ sarvāsu sakautukaṁ sa-śaṅkaṁ kaṇḍakāṇi keyam iti vicārayantiṣu **rādhā**
svagataṁ -- etasya dhūrtasya narma-nyāsa etad-goṣṭhyāṁ eva bhaviṣyati lakṣyate |

viśākhā -- deva ! kathyatām kutra sā yathainām samstutya sabhā-madhye samānīya
bhavat-kāryam acirād asmābhir niṣpādyate ?

tato'ham -- viśākhe ! bhavad-goṣṭhyāṁ eva taḍid iva virājayanti sā | kim dīrgha-
netrayāpi tvayā na dṛśyate ?

iti mad-gambhīrālāpam ākarṇya lalitāyāṁ anyāsu sarvāsu ca ātmany ātmani tām
narma-bhaṅgīm āśaṅkya parasparam ālokayantiṣu **viśākhayoktam** -- lampaṭa ! kim
campakalatā ?

tato'ham -- na hi na hi |

viśākhā -- kim jyeṣṭhā |

aham -- na hi na hi |

subalaḥ -- raṅgadevī-sudevyayor ekatarā bhaviṣyati |

aham -- anayor ekatarāpi na |

viśākhā -- ām niṣkr̥ti-kāriṇī lalitaiva bhaviṣyati |

tato'ham -- viśākhe ! iyam api na |

viśākhā -- iyam api na eṣāpi na asāv api na | tat kim ito'ntarhitā |

tato'ham -- dhūrte ! tvam eva tām jānāsi | smṛtvā paśya |

lalitā -- hā hā sakhi viśākhe ! tām prakāśya vikalasyāsyā kārya-siddhim drutam
āpādaya |

viśākhā smṛtim abhinīya -- lalite ! yā mayā jñāyate sā devī-manuṣyayor ekatarāpi na
syāt |

nāndīmukhī -- goṣṭha-madhye devīm mānuṣīm vā vinā kā punar itarā ?

viśākhā -- sā khalu śaṅkhinī |

lalitā -- kā tāvat sā ?

viśākhā smitvāha -- sā durmukhī padmā yayāsyā vyalīkaṁ kṛtam asti |

tuṅgavidyā -- sakhi viśākhe ! sā śaṅkhinīti samkathya katham kaluṣam utpādayasi ?
eṣā khalu bahutitham kātyāyanī-devyā bahutara-sevā-prasādataḥ sāksāt kātyāyanī
vṛtāsti |

tac chrutvā madhumaṅgalādiṣu hasatsu **mayoktam** -- viśākhe ! tal-lajjayā yadi tvam
anyataḥ kṣipasi tan mayaiva kathyate |

viśākhā -- kathaya kathaya |

tato **mayoktam** -- sā carcikā-devī tvam eva |

tataḥ sā sarvāḥ smayamānā vilokya sakampādharam āha -- aye cañcala vañcaka! gopa-
niṣṭhūra ! kaṁsāsura-sevaka-duṣṭakāliṅga-malla-grhiṇī-hāridra-rāga-carcita-sarvāṅga !
vidagdhyā-sat-khaṇḍa ! cāturya-sac-candra-virahita ! tad-dhṛta-sneha-lubdha-tat-keli-
koli-kānana-cara | ayukta-padmā-śaṅkhinī-parivṛdha | avaidagdhyā-raṅga0milita-
pañcabāṇa-rasa-vyāpāri-mahādhūrta-vaṅig-vara ! etad dhārṣṭya-jambula-guḍa-haṭṭam
tatraiva śākhoṭa-vane gatvā prasāraya | ito drutam apasara ||

iti śrutvā **rādhā** anuccaiḥ sa-ślāgham āha -- priya-sakhi viśākhe ! vijayinī bhava yan
man-mānasa-gata-sambodhanoktyā mām sukhayanty asi ||

raṅgadevī -- sakhi viśākhe ! tvam katham kupasīty uktvā sakhi lalite ! śākhoṭavanīm
mādhavī-catuḥśālikātvena mānasa-gaṅgā-taṭoṣara-pradeśam mālya-haraṇa-saras-tīra-
mandārodyānatvena, padmā-śaṅkhinī-mukhocchiṣṭam ca priya-sakhī-
viśākhādhārāmṛtatvena nirūpya svamukhenaiva sānutāpaṁ sva-duritam aśeṣam anena
vidagdha-dhūrtena sva-kadarya-kārya-prakāṭana-janiṣyamāṇa-lajjayā arthottha-
vyaṅgenaiva tvayi niveditam | tad upadiśāsyā prāyaścittam ||

iti śrutvā **lalitā** vihasya -- ārya madhumaṅgala ! sakhe subala ! sannidhāya śrūyatām
prāyaścittam ||

citrā -- sakhi lalite !

sampattau vidyamānāyām prāyaścittam caturguṇam |
tato'pi rāja-putrāṇām niṣkṛtiḥ ṣaḍ-guṇā matā ||

iti smṛti-vākyam smṛtvaiva prāyaścittam ādiśyatām ||

lalitā -- mugdhe ! tato'pi rāja-putrāṇām niṣkṛtiḥ syād dviṣaḍ-guṇā iti pāṭhaḥ saṁhitā-
saṁmato mayā jñāyate | ṣaḍguṇeti katham bhāṇyate ?

citrā -- etac-chāstra-vijñayā tvayā yaj jñāyate tad eva satyam |
kintugovardhanoddharaṇa-dāvāgni-vimocana-śaṅkhacūḍādi-mardanādibhiḥ
katidhānena yuvarājena vayam na rakṣitāḥ sma ? tasmād idānīntana-tat-kṛta-bahutara-
vaiguṇyam avigaṇayya kṛpayā ṣaḍ-guṇenaiva nirūpyatām ||

lalitā -- bhadram tva-kathitam evedam anuṣṭhīyate | ādau pāpa-mocane snātvā tathā mānasa-gaṅgāyām tri-dināni snātaḥ sann eka-vimśati-dināni mallī-bhṛṅgādhara-pañcāmṛta-pānena prathamam mukha-doṣam utsārayatu | paścād dvi-ṣaḍ-guṇā niṣkṛtiḥ karaṇīyā ||

iti śravaṇena kapaṭa-kopa-vikaṭo **madhumaṅgalaḥ** prāha -- lalitike ! sad-dhamra-setu-vrajendrayor etan-mātra-putrasya tathāsmad-vidha-vayasya-vargāṇām sakala-gokulavāsinām apy eka-jīvātor asya ceṭikā-pulindī-juṣṭa-bhakṣaṇena jāti-dhvaṁsaḥ kartum ārabdhō bhavatiḥhis tad aham atidrutam gatvā vṛttam etat sa-viśeṣam āśrāvya etat-pitarāv atrāṇīya etat sankatād amuṁ mocayan sauhṛdam vitanomi | iti nigadya phutkṛtya drutam gacchantam madhumaṅgalam subalaḥ kare gṛhītvā balād iva nivartayāmāsa |

lalitā -- anārya baṭo ! asmat-priya-sakhī-praṇayi-sakhyor anayor mähātmya-vijñāne tvam anabhijño'si | tad bhavan nāndīmukhī-mukhād etac chrūyatām ||

nāndīmukhī -- bhrātar madhumaṅgala !

govardhana-girau ramye rādhā-kuṇḍam priyam hareḥ |
yathā rādhā priyā viṣṇos tasyaḥ kuṇḍam priyam tathā ||

tathā --

vaikuṅṭhāj janito varā madhupurī tatrāpi rāsotsavāt
vṛndāranyam udāra-pāṇi-ramaṇāt tatrāpi govardhanaḥ |
rādhā-kuṇḍam ihāpi gokula-pateḥ premāmṛtāplavanāt
kuryād asya virājato giri-taṭe sevām vivekī na kaḥ ||

ity ādy-anusāreṇa śrī-bhagavatī-guru-śrī-devarṣi-prabhṛti-mahā-mahā-munīndra-gaṇair varṇita-mahā-mahimnaḥ śrī-govardhanopari-virājamānasya rādhā-kuṇḍasya dakṣiṇa-taṭe giri-darī-vāsinyāḥ pūrṇaḥ pulindya urugāyety ādi śrī-śukadeva-varṇita-mahā-saubhāgya-bharayoḥ pulinda-rāja-sutayor anayor adhara-galita-parama-pāvana-pañcāmṛtam etad-durita-nāśakam kiṁ na syāt ? anyac ca śrūyatām | vraja-navīna-yuva-dvandva-ratnam prati viśākhādi-dvārā kvacit svayam vā lajjām abhinīya mṛdu bhāṣita-vivicyamāna-narma-kalā-kalāpa-janita-paramānanda-viśeṣa-lābhāya tathā svābhilaṣita-paricaraṇa-viśeṣa-lābhāya ca raṅgamālā-prabhṛtaya etāḥ parama-praṇayi-sakhyo'pi paricārikā iva vyavaharanti ||

etat-avasaraa eva netra-kuṇanena goṣṭhī-madhyāt tulasīm āhūya bandhurātibandhura-sugandhī-gandha-phalī-sadrkṣa-dakṣiṇa-kara-kaniṣṭhāṅguli-śikharākṛṣṭa-sva-sīmanta-sindūra-rasa-prakāṭita-tat-saurabha-prasara-rūpa-surūpa-lipi-pracayenāti-suvāsitikṛta-kanaka-ketakī-kusuma-dala-bhūta-varṇa-dūta ekaḥ | śrī-gāndharvayā tat-kareṇa lalitādiṣu sañcāritaḥ | tatas tam lalitā śirasi nidhāya sakhībhiḥ saha rahaḥ paripaṭhya nāndīmukhī-kare sa-smitam arpitavatī |

nāndīmukhī smitvānandam abhinīya vakṣasi nidhāya vācayati --

svasti śrīnāndīmukhī-śrī-lalitā-śrī-viśākhā-prabhṛti-prāṇa-preṣṭha-sakhī-vargeṣu
pariṣvaṅga-parārdha-raṅga-pūrvikā kasyāścid vijñaptir iyam --

śrīdāma-subala-bhadrasenādi-pramukha-priya-vayasya-gaṇaiḥ saha govardhana-
parisare sambhṛta-gocāraṇa-paramāmodasya vraja-rāja-nija-jīvita-parārdha-śatādhika-
parama-priyatama-tanayasya vrajendra-mahiṣī-sva-prāṇa-parārdha-paripakva-
hiraṇmayeṣṭakāghaṭā-ghaṭita-mahā-mandirāntarāla-vinirmita-prāṇa-parārdha-vividha-
ratna-khacita-mahā-paryaṅka-kṛpta-vātsalya-nānā-vidha-kusuma-suvāsita-
sukumāra-sutūlikopari-samadhigata-śayana-keli-paramānandasya mat-prāṇa-
parārdhārbuda-parārdha-śata-nirmaṅchyamāna-vāma-caraṇa-kaniṣṭhāṅguli-
nakhāñcala-pratīkasya nava-mṛgamada-parimalita-navanīta-nīlotpala-dala-kula-racita-
sundara-sukumāra-vigrahasya dhīra-lalitalasyāsyā etāvat kaṭhora-prāyaścitta-śravaṇena
mama hṛdayam navanītam iva vidravavad āste |

tataḥ --

kṛtānutāpa-lakṣāṇām sukumāra-śarīriṇām |
snigdhanām niṣkṛtiḥ samyak tantreṇaiva vidhīyate ||

ity ujjvala-saṁhitā-vacanam ananusmṛtyaiva lalitayā yat pañcāmṛta-pāna-rūpaṁ
prāyaścittam kevala-mukha-śodhanāya ca tantreṇa vidhāyāsmiṁ nirdoṣe vihite mama
mahaty eva nirvṛtir jāyate ity alam ativistareṇa ||

ihaiva prāṇa-pratima-praṇayi-sakhyau mallī-bhṛṅgyay prati sa-praṇaya-pariṣvaṅga-
sañcāraḥ kāryāś ca |

rāja-putro'yaṁ parama-pavitro mahā-vilāsī ca | tan nija-caraṇa-kmala-ghātena
kaṅkelli-latikām puspitīkṛtya tan-makaranda-prasyanda-gaṇḍūṣaiś caturviṁśatyā sva-
mukhaṁ viśeṣeṇa prakṣālyā smita-karpūra-vāsita-madhura-pañcāmṛtam vidhāya
premnā śanaiḥ śanais tathā pāyayitavyam yathāsyā sukumārasya duritam drutam
apayāti parama-sukham api niṣpadyate iti ||

iti niśamya sāntarānandam rādhā-nikuṅjam avalokayati mayi smitvā lalitā prāha --
yadyapi kṛtānutāpa-lakṣāṇām ity ādi sāmānya-vacanāntaram

sampattau vidyamānāyām prāyaścittam caturguṇam |
tatrāpi rāja -putrāṇām niṣkṛtiḥ syād dviṣaḍ-guṇā ||

iti viśeṣa-vacanena sāmānya-viśeṣayor viśeṣa-vidhir balavān iti nyāyenāsya dviṣaḍ-
guṇam eva prāyaścittam yuktam eva pṛthak pṛthak nirūpitam asti tathāpy ājñā
gurūṇām hy avicāraṇīyeti tad-ājñām śirasi nidhāya tantreṇaiva kārayitavyam iti ||

tataḥ śiṣye vidyā garīyasīti mayokte lalitā sākūtam āha -- nāndīmukhi ! saundarya-
rasa-bhareṇāpyāyita-nikhila-gokula-jananayanāravindām para-rāsa-sthalī-vihāriṇīm
parama-rasa-taraṅgiṇīm raṅgiṇī-sahacarīm hariṇīm etām parihāya bādham ayasa-

vidagdha-kṛṣṇasāra-yuvā sakhī-sthaly-upaśalye tad-vāstavya-śaivyā-sahacarī-
mṛgatṛṣṇikām muhur muhur dhāvati | tathā gāndharvā-sarovara-nikuñjāṅgane
saurabha-prasara-parivāsita-sakala-diśām campakalatā-sakhīm kāñcana-yūthikām
apahāya govardhana-malla-grhakoṇa-sthām nir gandha-puṣpavatīm kuṣmāṇḍa-latām
tan nikāṭa-stha-nīrasoṣara-sthala-padmām ca ta-sahacarīm cañcalo'yam avidagdha-
bhramaraḥ punaḥ punar uddīyoddiyanusarati tad etad ālambanāvadagdhya-rūpa-
vairūpyeṇa vṛndāvana-maheśvarī-sahacarī madhurā ratir aprasannā satī etac chyāmala-
rasām na puṣṇāti | tasmāt tathainam anabhijñām yukta-mādhurībhiḥ prabodhaya |
yathā tām avidagdham rasa-gandha-śūnyām sarvadaiva viḥāyainām vṛndāvana-mahā-
devīm sarvato-bhāvenānusarati | tarhi tat-priya-sakhī madhurā ratiḥ svayam eva
paramojjvalā bhavantī etad abhiṣṭa-kāmān sampādayisyaty eva |

ity akhila-vilāsa-rasa-mādhurīm āpiya satyabhāmā vyājahāra -- prāṇanātha ! etad
apūrva-rasa-sāgare nimajjantyā mama manāg api tṛpteḥ paryāptir na vidyate |

kṛṣṇaḥ -- priye ! etad gokula-vilāsānanda-niṣkuṭe viharamāṇasya mama tvat-praśna
eva mat-priya-vayasya-samaya-rāja-vasantollāsa iti tām ālilingati |

satyabhāmā sānandam -- tatas tataḥ ?

kṛṣṇaḥ -- tataḥ subalaḥ sasmitam āha -- priyavayasya ! priya-sakhīyam indulekhā
durdurūdhāt sva-bhartur bhāsvarākhyād udvignā mām iṅgitena prerayati | tad asyāḥ
mauktik-mūlyam nirṇiya tad dattvā jhatiti grha-kṛtyāya gantum ājñāpyatām |

tato'ham -- sakhe satyam satyam mayy atīvānurakteyam mām api tyaktum na śaknoti |
tato'pi suṣṭhu bibhetīty aham api jānāmi | tad etan mauktika-mūlyam śṛṇu --
yathārtha-nāmnīyam mad-viraham asahamānā kāya-dvayam kṛtvā śyāmalatara-mad-
vakṣo-nabhasi śāṇita-nakhāgreṇa racitām ekām sva-mūrtim saṁrakṣatu | aham apy
asahyāitad-virahas tāvad asyāḥ vakṣoja-parvatopari sva-vidyā-balenārdha-candra-
yugalībhavann udayam karomi | tadaiśā labdha-mahā-ratnam iva sarvato mām
celāñcalenāvṛṇotu | rahasi ca kṣaṇe kṣaṇe sa-romāñcam avalokyantī paramānandam
āsādayatu | athavā mṛga-lāñchana-rahitāyā etasyā hṛn-madhye mañjula-kṛṣṇa-
sāro'ham bhavāmīti |

tataḥ sakampādharām kuṭilām mām avalokyantīm indulekhām ālokya smayamānā
tuṅgavidyā prāha -- nāgara ! raṅgadevīyam yathārtha-nāmnī tad asyā mauktika-panaḥ
praṇiyatām |

tato'ham -- sakhi raṅgadevi ! rāsa-madhye tava lāsya-vilāsollāsaḥ santatam ālokito'sti |
tad adhunā nikuñja-mandirāṅgane rahasi tad-viśeṣam anubhavitum abhilaṣāmi | tad
ehi sva-vakṣoja-kanaka-kumbhau mad-urasi tathā nartaya yathāham ānanditaḥ sakala-
vallavī-samudaya-sarvasva-bhūta-mat-svādhara-pīyūṣa-mahā-prasāda-dānena tvām
ānandayāmīti ||

tac chrutvā apaihi bhaṇḍa-śekhara ! apaiḥity uktvā kuṭilām mām avalokya viśākhā-
pṛṣṭhāntaritāyām raṅgadevīyam sudevī sa-smitam āha -- rasika-śekhara ! ballavī-kula-

bhukta-muka-sujuṣṭa-mahā-prasādāsvādaneneyam tvaritam eva siddhim āsādayanti
sphuṭam asmān api siddhārthāḥ kṛtavaty eva |

subalaḥ -- vayasya ! sudevī sva-mauktika-mūlyam śrotu-kāmā śrīmad-bhavan-
mukham ikṣamāṇeyam utkaṅthate |

tato'ham -- sakhe subala ! sudevīyam akṣa-keli-dakṣeti prasiddhā tac chapatham eva
dadad asmi kenāpi kasyāpi pakṣo na grāhyaḥ | āvām eva sva-buddhi-balena
kheḷiṣyāvaḥ | tatra yady aham anayā suṣṭhu jīyeyam, tarhi vāmena vakṣojena mad-
vakṣṣasi mām āpīdya mama sarvasva-bhūtam adharam dviḥ pibatu | yadi vā mayedam
jīyate, tadā sva-dakṣiṇa-kathina-vakṣojam mad-dakṣiṇa-kareṇa nikāmam pīdayitvā
dviḥ svādharmam āpāyayatv iti |

tataḥ sā bhrū-bhaṅgena mām avalokayanti sāsūyam viśākhām āha -- ayi viśākhe !
sarva-kālam eva narma-svarṇa-vikrayy asau mahājanaḥ | sāmpratam eva muktā-maṇi-
vyāpāram ārabhya tato vṛddhim alabhamānaḥ punaḥ sva-vṛttim evārabdhavān asti |
tataḥ parārdha-dvi-guṇa-pañcabāṇa-lalitām kāncana-mudrā-tatim itaḥ prakāma-
mūlyena praḡhya tayaiiva muktāphalāny asmād ānayantu bhavatyāḥ | mayā tu ḡhāya
gamyate |

iti calitum udyatāñcale ḡhītvānaṅga-maṅjaryā nivartitā sa-krodham iva sākūtam
punar āha -- keli-lampāta ! nikāmam akṣa-keli-nipuṇeyam anaṅga-maṅjarī tvayā saha
dīvyanti te garva-parvataḥ kharvayiṣyati |

tatas tad-vacana-mādhuryam avadhārya **mayoktam** -- asyās tv abalāyās tat-keliṣu kā
śaktiḥ ? kintumad-vakṣo-harid-grāva-haritalīya-rekhikāyā rādhikāyāḥ prāṇa-
sahodareyam mayy atīva snihyati | mama ca mānasa-madhukaraḥ param asyām
anavaratam anuvrajyati | ataḥ samucita-panam antarāpi sutārāṇi suvṛttāni bahūni
mauktikāny apy asyai vitariṣyāmi | param ca nirjana-nikuṅja-vedikāyām smara-
puṅjarākṣarāṇy asyāḥ pañcāśad aṅga-pratyāṅgeṣu sva-hastena vinyasya svāṅgam
svāṅgenālinīṅgya mantreṇainām vyāpayya tathā siddha-mantram ekam upadiśāmi
yathā tad-grahaṇa-mātrād anaṅgam sāṅgam viracayya santuṣṭena tena prasādikṛta-sva-
sarvasva-svarūpa-vilāsa-ratnāni mantra-gurau mayi dakṣiṇātvena sa-vinayam
upaḍhaukayati | tataḥ suprasannena mayā tādrḡ-āśiḥ-śatam ādhāsyate yena viṣama-
sara-vilāsācāryeti padavīm āsādy dvi-guṇam mām eva bhaktyā paricarati |

iti mad-bhāṣita-kusuma-stavakam śravaṇāvataṁsikṛtya sakampādharam mām iṣad
avalokayanti smita-subhaga-vadanābhir ābhiḥ snehenotphullatayā tad-agrajayā ca sa-
smitam sa-sneham ca nirikṣyamāṇā tulasī-raṅgaṇamālikayor upapṛṣṭham antarthitāsīt ||

satyabhāmā smitvā -- prāṇanātha ! tatas tataḥ |

kṛṣṇaḥ -- tadānīm eva malli-bhṛṅgibhyām ānīya dattam lekha-dvayam | sarvābhiḥ
samam eva vācayitvā paramotphullā lalitā tayor ekam lekham subala-haste
samarpitavati |

tato'ham -- lalite ! kasyāyam lekhaḥ ?

lalitā smitvā -- lekha eva kathayiṣyati |

tataḥ subale lekham udghāṭya laghu laghu vācayati sati nāndīmukhī -- subala !
sphuṭam eva vācaya |

subalaḥ smitvā -- sakhe ! apūrva-patrīyam avadhāryatām |

aham -- sakhe ! vācaya mamāpi mahatī śuśrūṣā vartate |

subalaḥ -- svasti samasta-saṁmukha-sarvopamā-yogyā-bandha-prbandha-sad-guṇa-
prkara-parivṛteṣu śrī-subalābhidhāna-priya-narma-sakha-mahānubhāveṣu
yāvātābhidha-grāmato rādhāyāḥ prañaya-bhara-pīyūṣa-paripūritākṣara-prakara-
sumiṣṭa-piṣṭaka-pariveṣāṇa-hiraṇmayā-bhājana-rūpō'yaṁ svastimukham --

bhavat-prāṇa-bandhu-pāda-padmanām bhavādṛśām ca maṅgala-kulam anavarata-
virājamānam api vraja-maṅdale śaśvan nitarām virājatām || kāryam idam anyad api
avadhehi priya-jana-sakāśāt kara-grahaṇam anucitam iti bahutaram api kara-dravyam
apahāyaiva etāvad-dinam kim api noktam āsīt | samprati mauktika-vyayena kṣubhyad-
guru-jana-dīyamāna-mahānuyoga-nicayena kṣaṇam api nirvṛti-lavam alabhamānyā
yat kiñcin mayā vijñāpyamānam asti | tad-aguṇam avigaṇayya mad-vṛndāvana-
janapade yamunopakaṅṭha-kedārikāyām bhavat-prāṇa-bandhunā samprati
kṣetrājīvatām āśrayatā kṛta-mauktika-kṛṣer lalitayā saha lekha-pratilekham ācārya
samucita-kara-dravym iha tvaritam eva prahitya dīyatām, yathā dravyeṇaiva
mathurāto mauktikāny ānāyya gurubhyaḥ pradāya kadana-sāgarād asmād uttarāmaḥ |
athavā bahu-mūlya-mauktikotpatti-bhūmeḥ karasyāpy atibāhulyād etad-dravya-
pradāne yadi bhavādṛśām aśaktiḥ syāt tarhi pañcabhir militvā samucita-mūlyam
nirṇīya etad-dravya-parivartanena mauktikani lalitā-haste deyaṇīti kim bahunā
paramābhijñā-vareṣv iti |

etan niśamya paramānanda-pūrṇenāpi mayā sākūtam uktam -- ayi malli ! ayi bhṛṅgi !
bhavad-īśvarī sukham vartate ?

malli-bhṛṅgau -- śrīman-nātha-caraṇa-śubhānudhyānena |

tatas tan-nikuṅja-diśam tiryag-avalokayann aham -- kutra vartate sā ?

te yāvātābhidha-grāme |

aham -- kim kurvatī tiṣṭhati ?

te lalitā-devī-prabhṛtīnām varma-diśam avalokayantī vṛndāvana-rājya-sārvabhauma-
kāmam utkaṅṭhiteva virājamānā vartate |

tato'ham -- sakhe subala ! ,amue liṭiolayā lalitayaiva kasyacid dvārā lekhayitvā
lekho'yam vitīrṇo'sti |

subalaḥ -- nahi nahi | rādhāyā eva sva-hasta-likhita-varṇānām vinyāso'yam |

tato'ham -- sakhe ! tat tāvad idam darśayati tad-dhastād ākṛṣya lekham ālokya sa-
camatkāram ātmagataṁ -- aho akṣarānām paṅkti-vistṛtir iyaṁ man-netrayoḥ pīyūṣa-
vartikeyva pratibhātīty ānanda-janita-pulakān vismaya-saṅcāri-bhāvenaiva kṛtān iti
bhaṅgyā vikhyāpya prakāśam vihasya āścaryam āścaryam ākāśa-kusumam iva
dhūrtābhir etābhiḥ kim apy anyad akasmād eva samutthāpitam |

madhumaṅgalaḥ -- vayasya ! vikāṭa-kuṭināṭi-kapaṭa-nāṭikā-tāṇḍavodbhāṭa-naṭāCārya-
mahā-naṭim imām tad advitīyām durlalitām lalitām vāg-vilāsābhāsa-mātreṇaivo
parājity a avatiṣṭha te dhriyate yāvad eko'pi ripus tāvat kutaḥ sukham ity ādi
saṁsmṛtya sarvāsām asmad-vṛndāvana-rājya-kāṅkṣiṇīnām dhūrtānām tatim imām ito
vṛndāvanāt jhaṭiti vidrāvaya | tato niṣkaṅṭaka-rājye madhurāṇi rasavanti phalāny
upabhujya sukhenavāham nṛtyann iva vasāmi |

tato mayoktam -- lalite ! iyam asmad-vṛndāṭavī | bhavat-sakhyā rājyaṁ kuto jātam |

lalitā -- parama-kapaṭin ! tad-rājya-mahābhīṣeka-mahotsavaṁ samakṣam ākalayyāpi
kim evaṁ gopāyasi ?

tato'ham -- lalite ! samakṣa-darśanam tāvad-dūre 'stu tac-chraṇam api jātam astīti
nāham smarāmi ?

viśākhā --lalite ! asya tāvad dūṣaṇam nāsti | ballava-sādhvī-śata-dharmollaṅghana-
janita-tamaḥ-pracayenāntarhitam asty asya cetas tat-saṁsargī ca tādrśa iti etad-
vayasyayor anayor api | tat katham ete smarantu nāma ? tasmāt tat kathana-pīyūṣa-
prasyandena karṇa-vivareṣu praveṣiten bādham amiṣām cetāmsi kāruṇyenāvīrbhāvaya
yathaiṣām smṛtiḥ sampadyate |

tatas tadānīm evāgatām sarvābhir evānanditām vṛndām āliṅgya **lalitā** sa-smitam āha --
vṛnde ! bhadrāvasare tvam prāptāsi | tat tvayaiva nirvarṇyatām mahotsava-raṅgaḥ |

vṛndā sa-vinayānandam -- sakhi lalite ! tvan-mukha-padmād viniṣyandamāna-tan-
mahotsava-rasa-makarandam aham apy āpātum āgatāsmi tat tvayaiva pariveṣyatām |

lalitā sānandam -- bhadrām sarvair avadhāya śrūyatām | ṛtu-pativasanta-samaye
paurṇamāsyām viśākhā-nakṣatre bhagavato hiraṇyagarbhasya gagana-vānyā
vṛndāvana-vāsino bhagavataḥ śrī-gopīśvarasya svapna-kṛta-nideśena ca mānasa-
suradhunī-kāliṇdyādi-sarid-varobhiḥ sāvitṛi-saṁjñāikānamśā-prabhṛti-devībhiḥ ca
samam muralī-mahatī-jharjharī-muraja-dundubhi-prabhṛti-vādya-śabda-
kolāhalenākṛṣṭeṣu kinnarī-gandharvī-kuleṣu sānandam gāyatsu | apsaro-vidyādhari-
vargeṣu nṛtyatsu śacyādi-surāṅganā-nicayeṣu jaya-jaya-śabda-pūrvakam pārijātādi-
kusuma-vṛṣṭim kurvatsu viśākhādi-sahacarī-samudayeṣu parimilita-paṭa-vāsa-surāga-

bandhana-nava-ghanasāra-kṣoda-mañjula-mṛgamada-sulalita-kuṅkuma-paṭira-drava-
vividha-surabhi-kusuma-kulāni sulalita-gāna-puraḥsaram itas tato vikiratsu bhūsurā-
ramaṇi-vṛndeṣu śubhāśiḥ-śatāni vitaratsu ca sakhī-vṛnda-samarpyamāṇa-śobhana-
kuṅkumāguru-karpūra-candana-vividha-surabhi-kusumādi-suvāsita-jala-paripūrita-
kāncanāṣṭottara-śata-ghataiḥ suvarṇa-vedikā-nihita-padmarāga-maṇi-piṭhopari
sanniviṣṭām priya-sakhīm gāndarvām bhagavatī paurṇamāsī sānandam abhiṣicya
vividha-sulakṣaṇa-mahāratna-saṅcayodaka-sahasra-dhārābhir jaya-jaya-śabda-
pūrvakam ratnābhiṣekam cakāra |

vṛndā sa-harṣam -- tatas tataḥ ?

lalitā tato mayaiiva sucīna-vasanena śanaiḥ śanair aṅgāny āmrjya surakta-dukūlam
paridhāpya ketakī-kusuma-suvāsita-jalada-nīlottariya-vasanenāvaguṅṭhya sukham
anyatara-kanaka-Opīṭhe niveśya nānāvidha-kusuma-nava-guṅjā-puñja-sumadhura-
muktādi-maṇi-nikarai nindita-śikhi-piñcha-kalāpa-kānti-sukeśa-pāsam sudīrgha-
prāntocchalat-kusuma-gucchaṁ veṇitvenāvīrbhāvya sva-sva-sevā-karma-karmaṭha-
parijana-gaṇa-dīyamāna-vividhālepa-bhūṣaṇa-mālyādibhir yathā-sthānam yathā-
śobham nikāmam alaṅkṛtety ardhokte tat-smaraṇānanda-janita-kampa-pulaka-svara-
bhaṅga-parimilita-divya-moham āsādayanti sā lalitā viśākhayā sasambhramam pṛṣṭhe
samālambya karṇe rādhe kṛṣṇa rādhe kṛṣṇeti kīrtanāmṛtena sandhukṣitā kṣaṇam
maunena dhairyam ālambya punaḥ kathayitum ārebhe ||

tadānīm eva mūrccitām lalitām ālakṣya -- hā mat-prāṇa-pradīpa-rājinīrājita-carite
priya-sakhi lalite ! hata-bhāgyāham tvayā nirāsā kṛtāsmi | hā bhagavan ! bhakta-vatsala
! bhāskara-deva ! rakṣa rakṣa | hā santatam āpulinda-sakala-gokula-janāvanārtha-
kalita-nirvikalpa-mahā-saṅkalpa-gokula-sudhānidhe jhatiti nija-sudhāmaya-
karābhimarṣaṇena mad-vidha-jīvita-kokila-kula-jīvātu-lalitā-nāmādbhuta-pīyūṣa-
rasāla-vallīm jivitām ācārya kilaitat-paṇenaiva saṅkriyā dāsī krityatām iyam tapasvinī
rādhiketi vilapya sāsru-dhāram vegena tām āliṅgitum āgacchantī rādhikā rasamaya-
sāttvika-mahā-stambha-santati-sahacaryā suṣṭhu pariṣvajya rakṣitāsīt |

ity avakalanāt trāsena sāntaḥkampaṁ raṅgaṇavallī-tulasībhyām tat-savidham
upalabdham tato raṅgaṇavallyā vāma-bhujayā tat-pṛṣṭham avaṣṭabhya dakṣiṇa-kareṇa
mṛdu mṛdu mṛjyamānā hā nātha rakṣa rakṣa iti sāsru-pravāham sa-gadgada-bhāṣitena
tulasyā tu nava-mṛdula-tamāla-pallava-kula-vyajananātijavena bījyamānā bāhyam
upālabhya susthām iva lalitām ālokayanti sānandā babhūva |

lalitā -- hum ? tām tadā tadānandocchalita-sāttvika-bhāvālaṅkāra-bhūṣita-sabhya-
gaṇaiḥ saha bhagavatī vicitra-ratna-simhāsanopari samupaveśya ekānamśā-sodara-
kāmakhyā-śyāmala-devatā-hṛdyasthāsakād āhrta-datta-mṛgamadena vṛndāvāna-rājya-
mahā-rājñītvena śaṅkha-ghaṅṭā-dundubhi-kolāhala-śabda-pūrvakam jaya-jaya-
śabdena tilakam cakāra |

tata etac-chravaṇena sarvāsām ānanda-hāsa-kolāhale jāte tac-chravaṇānanda-
samutthita-sāttvikādy-anubhāvān yatnenāvṛtya kiñcid vihasya **mayoktam** -- lalite ! etat

katham mayā na jñāyate etena kim vo rājyam āyātam ? pratyuta etad uṭṭāṅkanāt svamukhenaiva bhavatībhir yuṣmat-sahitam idam rājyam mamaiveti nirṇitam |

nāndimukhī -- katham iva ?

tato'ham -- yato vṛndāvana-purandarasya mamaiva rājñitvena mad-ingitenaiva bhagavaty-abhiṣikteyam ||

visākhā vihasya -- asaṅgata-bhāṣin ! purandarasya mahiṣi devy eva bhavati | sā khalu śacīti prasiddhā svarge vasati | iyam tu mama sakhi bhūmi-vihāriṇī subhagābhimanyor jāyā mānuṣī |

mayoktam -- tarkācārya-śiromaṇim-manye visākhe ! tvam suṣṭhu jaḍāsi yad bāram bāram adhitam api pratyakṣa-khaṇḍam tvayā vismṛtam eva |

visākhā -- kim tad vismṛtam ?

mayoktam -- śrūyatām | yadi bhavat-sahacārī mat-preyasī na syāt tarhi mad-vakṣaḥ-sthāsakāhṛta-mṛgamadena katham bhagavatī tām tilakinim cakāra ? katham vā mat-kaṇṭha-mālā-hāra-vaijayantibhyām tat-kaṇṭham alaṅcakāra ?

lalitā -- bhoḥ śaśa-śṛṅga-dhanurdharālīka-purandara ! pravara-subhaga-lekhāvalīkalitā-padāravindāyāḥ gandharva-vidyādhara-gaṇa-gīyamāna-mahā-vaibhavāyāḥ ātmabhuvāpi samstūyamāna-caritāyāḥ vividha-kāma-sampatti-dāyinyāḥ nandy-ādīśvara-grhiṇyāḥ kāmāripur-vāsinyāḥ vindhya-vāstavyaikānamśāgrajāyāḥ kāmākhyā-nāma-śyāmala-devatāyāḥ mahāprasāda-mṛgamada-mālābhir eva sā kila bhagavatyā vibhūṣitā | tava kas tatra sambandhaḥ ?

tuṅgavidyā -- sakhi lalite ! sādhu sambodhitam yad ayam alīka-purandara eva |

visākhā -- katham iva ?

tuṅgavidyā -- śrūyatām asmin māthura-pradeśe yācaka-dvija-kalāvadādibhir eva pañcaviṁśati-kaparrdikā-mātra-labdhave deva ! mahārājety-alīka-sambodhanaiḥ kṣudratarāika-grāmādhyakṣo'pi yathā praphullito bhavati tathaiva śakrāśanāśana-durgata-bhaṇḍa-bhaṭṭādi-vargaiḥ palaika-parimita-navanīta-mātram āptum vṛndāvana-purandareti kṛtāsambhavālīka-sambodhana-pūrvaka-stavābhāsenāiva nisargāgambhīra eṣa kṛṣibalo bādham ātmanaḥ purnadaratā-mananena nija-jālmato'marāvati-purandaratvam eva prakāṭicakāra |

tatas **tuṅgavidyā** narma-smitam apavārya -- bhoḥ pāvana-sarovara-jambāla-jāta-jāmbunada-jāta-sutāra-muktāphalādi-vividha-ratna-vrāta-viracita-mahā-simhāsanopari suṣṭhu niṣṭasya saurabha-bharonmādīkṛtāruṇa-bhramara-kulocchalita-jhaṅkāra-rava-nikareṇānugamyamāna-nirmala-gagana-sumanaḥ-prapañcāvīrbhāvita-vara-mukuṭa-bandhātibandhūrottamāṅgasya sānandaṁ śirasi subalena dhṛta-pariṇata-kamaṭha-kathora-prṣṭha-supakṣa-kṛta-prakāṭa-surabhi-sudh-kaṇābhivarṣi-

pravarātapatrasya masṛṇatarakaratalodbhuta-tanurūha-prakara-racita-cāmara-
dvayenojjvala-caturābhyām ubhaya-pārśvayor ānandenābhivījyamānasya,
atisupratiṣṭhita-bandhyā-garbha-jāta-mahā-mahā-sat-puruṣa-vargaiḥ padma-
gandhābhidhādivardha-saṅcayānām sumadhura-payah-pravāheṇa vṛndātavī-
mahendratve'bhiṣiktasya, pariṇata-saśottuṅga-śṛṅga-vinirmita-mañjula-
kārmukālankṛta-vāma-kara-muṣṭikasyāsyā, tad avadhi yaśaḥ-pratāpa-prakāśa-lahari
brahmāṇḍa-bhare yādṛśī prasaratī vartate | tām anubhavantībhir bhavatībhir api
sākṣān mahendratvam yan na manyate, tad bhavatīnām anayo'yam mahān eveti mayi
prabhāsate |

iti niśamya sa-smitam nayana-kūṇanena sa-smita-lajjita-man-mukham ālokya
parasparam cālokayantiṣu tāsu citrā vihasya – bhoḥ katham asau pariahasyate
bhavatībhyām ? satyam evāyam devendraḥ |

tūṅgavidyā – citre ! iti cet sa katham atrāgataḥ ?

citrā – śrūyatām | para-ramaṇīto'yam iti sarvataḥ samadhigamya krodhinyā devā
padāghātena nirbhartstas tām parama-sukhada-tan-nija-bhavanam ca nirvedataḥ
parityajya vanam idam āgatya parama-mañjula-navīna-gopatvam ivāsādyā
puraścaraṇa-vidhānenaiva vṛndāvaneśvaryaḥ karṣako bhūtvā sukkena samayam
gamayann asti | tad enam hāsya-rasa-viśayāmbanam avidhāya bāṭika-rūpa-prāghuṇe'
smin sneha eva nikāmam vidhīyatām |

tac chrutvā sarvāsu smeramukhiṣu **nāndīmukhī** vihasya – sakhi citre ! vraja eva
nitya-vihāriṇī vrajendra-nandane yat kiñcit tvayedam vyāhṛtam | tasya śabdārthottha-
gūḍhābhīprāyeṇa bhavitavyam iti lakṣyate | tatas tasya vivecana-pūrvaka-
kathanenāsmān badham ānandaya |

tataḥ smitvā muni-vratam ālambitavatyām citrāyām vṛndā sānandam āha –
nāndīmukhī ! asyāḥ parama-vidagdhāyā gūḍhābhīprāyaḥ sphuṭam mayaiva
nirvarṇyamānaḥ suṣṭhu samākarnyatām |

nāndīmukhīn – katham asya devendratvam ? tat prakāṣaya |

vṛndā – dīvyanti krīḍantīti devāḥ – vicitra-vividha-manohara-keli-vilāsa-śālīnaḥ | tathā
dīvyanti viśeṣeṇa dyotante iti devāḥ | paramojjvala-tejas-taraṅga-hṛdyādbhuta-
saundaryāmṛta-pravāha-śālīnas teṣām teṣām apīndro mahā-parivṛḍha iti devendras
tebhyo'pi paramotkarṣeṇa suṣṭhu virājamāna ity arthaḥ |

nāndīmukhī sa-smitam – samīcīno'yam artho vivṛtaḥ kintu para-ramaṇī-rata ity asya
ko'rthaḥ ?

vṛndā – parā anyā tathā parā vipakṣā, tathā parā paramotkrṣṭā, parā cāsau ramaṇī ceti
para-ramaṇī śrī-rādhikā tasyām rataḥ paramāśaktas tām eva paramānurāgeṇa
ramayann ity arthaḥ |

campakalatā smitvā – vṛnde! devy api nirūpyatām |

vṛndā – nādevo devam arcayed iti caṇḍikā-paricaryāparatvāt asya devasya bhāryeti vā |
kim vā amaṅgale maṅgala-śabdavad iyaṁ devī |

nāndīmukhī – seyaṁ kā ?

viśākhā – etādṛśī candāvaly eva bhaviṣyati |

vṛndā smitvā maunam ālambate | sarvāḥ smitam kurvanti | **nāndīmukhī** padāghāteneti
dhārṣṭyātīsayena tasyā anuttamatā sphuṭaiva kintu parama-sukhada-tan-nija-
bhavanam vā katarat ?

vṛndā – niviḍatva-puṣpavattva-bhrṅga-guñjivādi-rāhitvāt param asukhadam | kim vā
parama-sukham dārayatīti parama-sukhadam yat tasyā devyā nija-bhavanam
sakhīsthalī-nikaṭa-vartinam tad apahāya |

nāndīmukhī – aho ! śabdānām gūḍhārtha-vijñāyās tava vyākhyā-kauśalam tad
asmāḍṛśibhir duravagāho navīna-gopatvādi-padānām gūḍho'rthaḥ kṛpayā
prakāśyatām |

vṛndā – veṇu-viśāṇa-lagūḍa-niryoga-pāśa-giri-dhātu-citra-nava-śikhaṇḍa-
guñjāhārāraṇya-śṛṅgāra-dhāritvam mañjula-navīna-gopatvam tatrāpi navīna-śabdena
tasya prathamato nitya-nūtanatā ca dhvanitā | puraścaraṇa-saṁvidhāneneti puraḥ
saṁmukhe bhrṅga-raṇita-kusuma-kalita-bakula-rāja-tale caraṇam proddāma-
madonmatta-gajendravat-vividha-vilāsa-samullāsitam itas tato bhramaṇam tat-puraḥ-
saram yat saṁvidhānam līlā-kamala-cumbana-kaṅkelli-nava-pallavavad-amśena
nistula=nistala-dāḍimī-phala-kara-vinyāsa-kāñcan-yūthikā-samāliṅgana-pūrvaka-
smita-nava-karpūra-saṁmilita-cañcala-nayana-kamalāñcalāvalokana-paramonmādaka-
madhura-mādhvika-pāyanam | tena malli-bakula-campaka-mādhavī-kanaka-
yūthikādi-kusuma-cayana-vilāsa-mādhurī-bharam anubhavantyāḥ śrī-vṛndāvana-
rājadhānī-vilāsinyāḥ karṣaka ākarṣako bhūtvā tena tām unmādyā nija-nikaṭam
ākṛṣyety arthaḥ |

sukhena ślāghya-madhura-madhura-rasāsvādāna-janita-paramānanda-sandohena
samayaṁ sahaja-sarvadojjṛmbhamāṇa-vasanta-kālam nirantaram nirupama-vilāsa-
mādhurībhiḥ saubhāgya-lakṣmī-bharam gamayan prāpayann asti tayā sahānavaratam
anirvacanīya-madhura-khelā-vilāsa-tat-paraḥ san sadā virājata eveti |

tato'ham sāntar-ānandaṁ –viśākhā-ghātini vṛnde mama vṛndāvanodyāna-pālikāpi
tvam katham etāsu militāsi ?

madhumaṅgalah – priya-vayasya ! iyam udyāna-pālī sa-lavaṇa-takra-ślathita-bhakta-
bhakṣaṇāya tad-udyāna-pālanam parityajya sāmpratam āsām grha-pālī vṛttāsti | tat
katham na bukkīṣyate ?

vṛndā – aye bhūsurābhāsa ! kuṭabaṭo ! nija-sahacara-prathama-mudira-vacana-jaladhārā-varṣeṇa praphulla-varṣābhūṣ tvam̐ santata-śravaṇa-kaṭu-śabdaṁ kurvan sarvān udvejayann asi |

malli-bhṛṅgyau – devi lalite ! svāminyā yad anya-patreṇa likhitam asti | tat kiṁ vismṛtam bhavatyā ?

lalitā – kiṁ tat smāryatām |

malli-bhṛṅgyau – samucita-kara-dāne yaḥ kuyuktim uttolya virodham ācarati so'tra baddhvā śīghraṁ praheya iti |

lalitā – āṁ | tat-kara-dāna-virodhī madhumaṅgala eva | tad enam̐ latā-pāṣena dṛḍham nibadhya komalāyāḥ priya-sakhyāḥ savidham ānītvaiṣa jaṭilābhimanyu-pārśve yuvābhyām̐ eva satvaram̐ samarpyatām̐ | yathā sa yāva-grāma-simho'bhimanyur eva tāḍana-pūrvakam̐ sva-karam̐ gṛhṇāti |

madhumaṅgalaḥ antaḥ-sa-bhayam̐ iva – vayasya ! kiñcin nigūḍham̐ kāryam̐ mama gṛhe vidyate | tat sampādyāgacchann asmi |

tato'ham̐ – dhig brāhmaṇa ! katham̐ abalā-vāg-āḍambareṇa mad-agrato'pi bibheṣi ?

madhumaṅgalaḥ – mahāśūra ! ghaṭṭi-pālasya tava govardhane dāna-vartanyām̐ bahuśaḥ śauryam̐ anubhūtam̐ asti | yat tasmin̐ dine etābhir eva vṛndāvana-kara-nimittam̐ gāndharvā-nideśena nijottariya-paṭāñcalena baddhā nīyamānam̐ api mām̐ vīkṣamāṇa eva vilakṣas tvam̐ āsiḥ | aham̐ eva nija-bhūsuratvam̐ vivṛtya bhāgyena kathañcid urvārito'smi |

ity uktvā bhītim̐ anukṛtya palāyantam̐ iva tam̐ kare gṛhītvā parāvartya **mayoktam̐** – lalite ! tāḍṣyāḥ komalābalāyā api katham̐ aham̐ karam̐ dāsyāmi ? pratyuta balāt kāmam̐ ādāsyā eva |

iti nīsamya netra-bhāgena mām̐ iṣad avalokayantī rādhā susmitā āsīt |

nāndīmukhī – citre ! bāṭikā-prāghuṇa ity asya kas tāvad abhiprāyaḥ ?

lalitā – nāndīmukhi ! taj jānaty api katham̐ pṛcchasi ? yat sarva-kālīna-nija-vāsa-grāma-mahāvanam̐ apahāya vatsara-ṣaṭ-saptaka-mātram̐ atrāgato'sti |

nāndīmukhī – priya-janma-bhūmes tyāgena kiṁ tāvat kāraṇam̐ ?

rādhā auccaiḥ – tat-sthānasyāsvācchandyāt janatādhikyena tad-grāme nagara iva jāte abalā-vadha-bhāṇḍa-sphoṭana-nava-nīta-haraṇādi-vividha-visadr̥śa-vyavasāyābhyāsenā janita-bahu-vidha-vikarmābhilāṣasyāsiddhatvāt nirjane'smin mahati ghane vṛndāvane kulābalā-kulānām̐ geha-deha adhara-daśana-vasanāni svācchandyenāpahartum̐ adhika-lālasaiva |

ity evaṁ lalitayā sphuṭaṁ vyāhṛte sa-smitaṁ sākūtaṁ āha – lalite ! sāmpratam asya tādrśa-vyavasāyo na dr̥śyate |

rādhā punar anuccaiḥ – satyam eva kathyate | yad ayaṁ samprati sva-dharma-tyāgena visadr̥śa-saṁskāreṇa ca janitānyādr̥śa-buddhi-kṛta-cauryādi-duṣkṛtaṁ lalitācāryayā pūrvam api vihita-niṣkṛtena nirvāsya, nirveda-kṛta-vivekena tāsām eva kṛṣi-vṛttam eva nija-dharmam ācārya prakāmaṁ śasyāny utpādya tābhyaḥ pradāya tat svāṁsam api svayam ādāya tāḥ svātmānam apy ānandayan mahāśucir iva virājate | ity eva sphuṭaṁ viśākhāpi sa-smitaṁ bhāṣitavatī |

tatas tan niśamya sarveṣu hāsa-kolāhala-mahotsavam āviṣkurvatsu sa-kapaṭāsūyaṁ **mayoktam** – sakhe subala ! dhūrtābhir imābhir narma-bhaṅgī-miṣeṇa mama vṛndāvana-rājyādhikāritaiva dūrikriyamāṅstīti samadhigataṁ bhavatā |

subalaḥ – na kevalam adhikāritaiva dūrikṛtā kintu karṣako'pi kṛto'si |

vṛndā – subala ! tvaṁ bahu-śruto vicakṣaṇas tathānayor api parama-snigdhaḥ | tat kathaṁ nāndīmukhyā sahānayorḥ parama-snigdhayor api rājya-hetor vivadamānayor ucita-nyāyāvalokanena virodhaṁ na davayasi ?

tato bhadrām bhadrām iti mayā lalitayā cokte subalaḥ prāha – vayasya ! prathamam tāvat katham āsām etad rājyam tal lalitaiva kathayatu | paścād bhavān api katham vā bhavad-rājyam taj jñāpayatu |

tato'ham – subala ! yāsām vraja-deva-kanyānām ajñānenāpi saṅgam ācārya jāta-vyaliko'ham prāyaścittena śuddho'bhavam sa katham tābhiḥ samam api punar vākovākaṁ vistarayāmi ?

vṛndā – mahāśuddha ! bhavad-vāg-gandha-mātreṇāpi samudita-kaluṣa-saṅcayā etā api śrī-vṛndāvana-cakravartinyā nūnam aśeṣa-vidhinā śyāmala-viṣama-śara-sarovara-mahā-tīrthe punaḥ punaḥ snapanena śuddikṛtā eva sva-nikaṭam āpitāḥ santi tac cīrṇa-niṣkṛtayor ubhayorḥ saṁvāde doṣo nāsti | tal lalite! bhavaty eva kathayatu |

lalitā – prathamam tāvad asmin vṛndāvana-rājye'syālika-vādino dhūrtasyādhipatyam tāvad dūre'stu sambandha-leśo'pi nāsti |

nāndīmukhī – katham iva ?

lalitā – sva-paitṛka-rājye bṛhad-vana eva kula-kramāgata-santata-vāsivāt |

nāndīmukhī – kim atra pramāṇam ?

lalitā – bhāgavatādi-purāṇa-vakṛ-vyāsādi-munīndra-vacanāny eva |

subalaḥ – lalite ! madhyasthena mayā yathārtham eva vaktavyam | tvan-mukham
ālokya mithyā vaktum na śakyate | tad asya bṛhad-vana-rājyatvenaiva bhavatyā
vṛndāvana-rājyādhipatyam kim āyāti ? kintu tatra cet mahā-pramāṇam asti, tad vada |

lalitā – pratyakṣam paroḥṣam api bahutara-purāṇa-vacana-kulam asti | tatrāpi
pratyakṣa-paroḥṣayoḥ pratyakṣam eva baliya ity anusāreṇa pratyakṣam eva grāhyam |

nāndīmukhī – kim tat pratyakṣam pramāṇam ?

lalitā – mayā kim tad vaktavyam ? yuṣmākam anubhūtam eva tat |

nāndīmukhī – na smaryate | tat prakāśaya |

lalitā – brahma-gr̥hiṇī-sāvitrī-prabhṛti-devy-ādibhir dundubhi-vāditrādi-kolāhala-
pūrvakam kṛto'tra mahā-simhāsane you ratnābhīṣekaḥ sa ca trilokī-vāsiṣu kasya vā
paramānanda-pradāyako na samvṛtto'sti |

tataḥ **subalaḥ** – lalite ! etat tu tāvad anyathātvena nirūpya priya-vayasyo yuṣmān apy
ātmasāt kartum virājamāno vartate |

lalitā – subala ! etac ced bhavad-dvipada-gopa-priya-vayasyaḥ satyam eva vakti tarhi
vṛndāvana-rājye 'bhiṣiktāyā mahā-simhāsana-sthāyā ity ādi tathaitasyāś caraṇānujivino
mamety ādi vyāhṛtya svāmy asau sāmpratam api katham tac caraṇa-paricaraṇa-
mātraika-lābhāya tan-mantra-rājam ādātum āgrahēṇādhyavasyann astīty ādi sarvam
kim bhavadṛgbhir vismṛtam ?

nāndīmukhī smitvā – lalite ! asya vilāsino rāja-putrasya madana-modaka-bhojino
mahā-kāmukasya yat pralapitam tat kim atra pramāṇam syāt ? anyac ced gāḍham
pramāṇam syād darśaya |

vṛndā – yad yat pramāṇam iyam darśayati, tat tad evāsyonmādino rāja-putrasya
pakṣam āsṛitya yuvābhyām khaṇḍyate | ato'nyat sarvatra prasiddham api pramāṇam
lalitātikopena noṭṭānkayati |

nāndīmukhī – vṛnde ! tat tvayaiva tāvat kathyatām |

vṛndā – premnā nijāsādhāraṇa-sārūpya-dāna-pūrvakam iyam vṛndāṭavī priya-sakhyā
sva-priya-sakhīve nityam nirūpitāstīti |

nāndīmukhī – kīdṛṣam svārūpyam tat kathyatām |

vṛndā – śrūyatām –

tanor asyā jyotiḥ-parimala-carac-campaka-latā-
valī vidyud-vallī-jayi-kanaka-yūthī-tatir api |
svarūpaṁ sārūpyam param agamayad vallava-pure

mukhasyāpi prodyad-ruciratara-rājīva-nivahaḥ ||1||

ḍṛṣor īṣad ghūrṇan-nava-kuvalayānām samudayas
tathā līlās tīryak-kamana-gamanonmatta-hariṇaḥ |
lasad-bimbī-vṛndam vara-vikaca-bandhuka-nikaro'py
asausīdhu-syandi-sphuriad-adhara-yugmasya sukṛtū ||2||

bhujāyā vallaryaś calana-lalitās cañcu-nicayāḥ
śukānām nāsāyās tila-kusuma-sakhyā dyuti-bhṛtaḥ |
smitasya pronmīlat-kumuda-nikaro danta-surucer
alam gandhair andhikṛta-madhukarāḥ kunda-kalikāḥ ||3||

bhruvor bhaṅgī-bhrāmyad-bhramara-vara-panktiḥ parimitā
lalāṭasya sphūrjat-subhaga-baka-puṣpāti-suṣamā |
alam veṇer udyan-mada-śikhi-śikhaṅḍāvalir asau
śruter muñjāyuktir madana-dhanuṣo jyā-dyuti-muṣaḥ ||4||

alam bilvam tālam karakam udayac cāru-kucayoḥ
sphurad-vakṣaḥ-sthalyāḥ kanaka-kṛta-simhāsana-gaṇaḥ |
nitambasyaitasya sphurta-nava-ghaṅṭā-rava-bhṛtaḥ
sphuṭam vaṁśa-dhvānāñcita-guru-giri-sphāra-vikaṭaḥ ||5||

varoru-dvandvasya smara-kali-samarthasya sarasa-
prabhārambhā-stambhāḥ sthala-kamala-saṅghās caraṇayoḥ |
sodonmāda-prodyad-gaja-gamana-śikṣā-guru-gater
marālī-pālīnām lalita-calitodyac-caturatā ||6||

alam bhrājaj-jambū-phala-malaka-pankteḥ śata-mitam
madhau mañju-dhvānāḥ pika-yuva-kṛtās cāru-bhaṇiteḥ |
prasanna-śrī-vaktra-sphurita-nayana-prānta-naṭana-
kramasya smerodyat-sarasija-naṭat-khañjana-gaṇaḥ ||7||

sphurat-premṇā netrāñjana-galita-pānīya-vitater
yamī ceto-gaṅgā-jalam amala-cittasya satatam |
ghana-sveda-syandasya ca vividha-kāsāra-nivaho
mahārāgasyoccai ruci-rucira-guñjā-phala-kulam ||8||

sapatnī-nāsānām satatam atitāpam janayatām
suhṛc-chreṇī-nāsā-pramadam anubelaṁ racayatām |
vapuh-saurabhyaṅām parimilita-sarva-vraja-bhuvām
nikāmaṁ kāsmīra-vraja-kamala-garbhā vara-rucaḥ ||9||

sumeroḥ kāntīnām mada-damaka-ḍṛpyal-lava-kaṇa-
chaṭāyā vidyuc-chrī-racita-bhajanāyās tanu-rucaḥ |
sphurad-bhūmi-bhāgāḥ kanaka-nicitāḥ sadma-nivahā
guhāntaḥ-kuñjāntar-girikula-śilās ca kvacid api ||10||

hradāḥ śrīman-nābhes tad-upari-lasal-loma-laharer
bhujāṅgālī-kālī bata vakaripor vepathū-bhṛtaḥ |
vadānyatvādīnām surataru-gaṇānām ratna-khacitāḥ
param romāñcānām priyaka-guru-kiñjalka-nikaraḥ ||11||

pare ye muktāḥ syuḥ sthira-cara-padārthā vraja-bhuvah
sadā stavyā bhavyais trijagati nikāmaḥ jana-kulaiḥ |
sad-aṅga-pratyāṅga-prakara-suṣamāyāḥ param umā-
rati-śrī-varṇyāyāḥ pariṣadi yathā yuktam api te ||12||

rameśa-svānandocchalita-parama-vyoma-purato'py
ajasraṁ visphūrjad-vipula-sukhadaika-druma-latā |
samasta-brahmaṇḍe śaśivad-udayat-prauḍha-yaśasas
tataḥ śrī-rādhāyāḥ prakāṣam aṭavīyam priya-sakhī ||13||

tato'ham sātopam avadam –

vrajendra-svārājye vijayi-yuvarājatva-vidhinā
samāsiktaḥ sneha-stimitam atimitrādi-valitaḥ |
nijām etām rakṣāmy aṭavim iha gocāra-miṣataḥ
katham svārūpyeṇaiva tu bhavatu vaḥ sāmpratam iyam ||14||

tac chrutvā vṛndā –

sakhitvaṁ yo yasya vrajati nija-sārūpyam athavā
na cet tasya syān no bhavati param anyasya hi tadā |
katham no gr̥hṇāsi druta-gatir idam hanta kathayan
svayaṁ gatvā lakṣmīm tad inasamarūpaṁ gaṇam api ||15||

tan niśamya sāṭṭa-hāsam madhumaṅgalaḥ – bho asatya-vādinī vṛnde ! kurcikā-lobhena
nija-devītvam utsṛjya vandinī bhūtvā, mithyā-stava-mātreṇaivāsmad-vṛndāṭavīm nija-
sakhyaṁ sañcārayitum katham śakṣyasi ?

nāndīmukhī – lalite ! vijña-prācīna-muniśvara-vacanāṁ vinā ko'pi nirasto na
bhaviṣyati tasmāt purāṇa-vacanam eva darśaya |

lalitā – asya pakṣam āśritya tādr̥gbhir evaṁ cet kathyate tadā tatra gatvā bhagavatyāḥ
sakāśād bahūni purāṇa-vacanāni śrūyantām |

subalaḥ – bhavatyā eva paṭhantu |

lalitā – vallava-jātīnām tatrāpi strīṇām asmākaṁ purāṇa-vacana-pāṭhe'dhikāra eva
nāsti |

subalaḥ – vṛndeyāṁ devī | tad iyam eva śrāvayatu |

vṛndā smṛtim abhiniya – atra subahūni vacanāni santi | tāni kati pāthyāni kintu anyeṣu deṣeṣu anyāḥ pṛthak pṛthag devīr adhikariṇīr ukṭvā rādhā vṛndāvane vane iti sarvopamardakaṁ purāṇa-vacanaṁ bhagavatyaḥ sakāśāt kena vā na śrutam asti |

tatas tāsām jayābhimānena praphullatām ālokya **madhumaṅgalaḥ** sātopam āha – nāndīmukhi ! sarva-purāṇa-śīrasi mahopanīṣadi gopāla-tāpanyām vṛndāvanasya kṛṣṇa-vanatvena prathita-khyātyā vṛndāvana-rāja-dhānī-purandaratvena priya-vayasyaṁ brahma-bhavādayo’pi nirantaram gāyantaḥ santīti ke vā na jānanti ? tataḥ śrutyā smṛtir bādhyate ity asmākam evedam rājyaṁ susiddham | tat sakhe subala ! vidāvayām ūritaḥ para-rājya-kāṅkṣiṇīḥ |

tataḥ sakhe tvam eva me priyaṅkaraḥ priya-vayasya iti sānandaṁ madhumaṅgalam āliṅgati mayi kiñcid vailakṣyam iva rādhādhiṣṭhita-nikuṅjam ālokya lalitādi-mukham ālokayantyām nāndīmukhyām **rādhā** smitvā anuccaiḥ – aho kṛṣṇeti śabda-śravaṇa-mātrata evānena mahā-dūra-darśinā tad-artham abuddhvaiva para-rājye’smin svatātam arpayatā kimśuka-kusuma-sādṛśyena durvidha-bodhasya rolambasya śuka-tuṇḍa-pāna-smaraṇaṁ suṣṭhu samānītāḥ smaḥ |

tatas tasminn eva varṇa-vinyāse solluṅṭham lalitayāpi prakāśite sati kṛṣṇa-vana-śabdasyārthāntaram nūnam eṣā ghatayīṣyatīti tad-abhiprāyaṁ manasi manāk vicārayati mayi **nāndīmukhī** sacamatkāram mām prāha – jayākāṅkṣin ! ekam vijñāpayitum icchāmi yadi tubhyaṁ rocate |

tato’ham – kāmaṁ kathyatām |

nāndīmukhī – śyāma-vana-samāsam ācarya tvayā saha tat-samāsenaiiva nyāyam ācarya tvām parājitya svarājyaṁ ādātum laliteyam abhilaṣati |

tato’ham – vividha-kusuma-candana-varṇikādibhiḥ śṛṅgāra-racanācāryeyam | tad eva jānāti yad anayā tad-vana-puṣpair muhuḥ śṛṅgārito’smi | tad vyākaraṇasya keyam ?

vṛndā smitvā – vyākaraṇa-vijñānaṁ-manyā ! tvatto’pi mat-priya-sakhī lalitā tad-vyākaraṇasya prathitācāryā |

lalitā – pāmari vṛnde ! apehi apehi |

vṛndā – tvat-pakṣam āśritya vivadamānām mām kim ity ākṣipasi ?

lalitā – bhoḥ samāśācārya-śārdūla ! katham svepsitāpara-samāsenā vibhīṣikām pradarśya mat-priya-sakhyāḥ khelāspada-kṛṣṇa-vanam idam ādātum vṛthāivādhyavasyasi | yato’tra nityam vaiśvānaravaj jājjvalyamāna-bahuvrīhi-karmadhārayādy-avadhāraṇataḥ svayam eva dūrād evāpasariṣyasi | [samāśābhijña kṛṣṇa-vana-śabdasya narma-cchalena tat-puruṣa-samāsam viracayya para-rājyaṁ grahītum katham abhilaṣasi | yad atra karmadhāraya-bahuvrīhi-samāsayor evāvakāśaḥ ||

tato **mayoktam** – caturammanyē ! prakāṭe'tra tat-puruṣa-samāse katham
karmadhārayādi-yojanā sambhavati | bhavatu bhavatu durjana iti nyāyena tad eva
tāvat kathaya śrotavyam |

rādhā anuccaiḥ – vanasyāsyā ghanatā-prācaryeṇa kṛṣṇam śyāmam ca tad-vanam ceti
karmadhārayaḥ sphuta eva |

ity evam lalitayāpi sphuṭam bhāṣite **campakalatā** sa-ślāgham āha – lalite ! sādhu sādhu
satyam satyam yataḥ karmāni ariṣṭa-keśyādi-vadha-kāliya-damana-
govardhanoddharaṇa-nitya-rāsādi-lilā dhārayati niṣpādayati prakāśayati vā ity asya
vanasya karmadhārayatvam sphuṭam eva prasiddham |

punar **lalitā** rādhānucca-bhāṣitam evānuvadati – kṛṣṇāni kvacid kvacid atīśyāmāni
vanāni yatra tat kṛṣṇa-vanam iti vṛndāvanasya viśeṣaṇatvena bahuvrīhir api |

vṛndā -- satyam satyam kālindī-tīra-rāsa-sthalyām andhakāri-bāṭa-vanam, tathā
govardhanopaśālya-para-rāsa-sthalyām andhakāri-niviḍa-vanam sarvānanda-karam
suprasiddham eva |

indulekhā – lalite ! satyam satyam bahavo brīhayo dhānyādi-śasyāni kim vā kedārikā-
jātatvān muktā eva brīhayaḥ | bahavo brīhayo yasmin nityasya vanasya bahuvrīhatvam
sphuṭam eva |

tataḥ sa-garva-garbhitam hasantīṣu tāsu **mayoktam** – nānā-kuṭa-kalpanā-nagarī-
cakravartini lalite ! mukham atra tat-puruṣa-samāsam kalpita-karmadhāraya-
bahuvrīhibhāṣam katham davayitum śakyase |

lalitā – mahā-pañḍita ! tat-puruṣas tatpuruṣa iti bāram bāram jalpasi | tatpuruṣas tāvad
aneka-vidho bhavati | tatra katamo'yaṁ sa iti suṣṭhu nirṇīya kathyatām |

mayoktam – jaḍa-buddhike ! kṛṣṇasya vanam kṛṣṇa-vanam iti ṣaṣṭhī-tatpuruṣas
trijagati suprasiddha eva |

rādhā – kṛṣṇasya vanam iti cet tarhi sakhīsthalī-bāṭa-śreṇir eva puruṣa-sārdūlasya tava
vanam | yataḥ ṣaṣṭhī-tatpuruṣo'pi nityam tatraiva vartate |

atra ṣaṣṭhī-samāsasya sambhāvanāpi na vidyate ity evam vihasya lalitayāpy ukte
nāndīmukhī – lalite ! eṣa te vāg-vinyāso garbhita-sandarbhā iti lakṣyate tat prakāśya
kathyatām |

tato **lalitā** netrānta-nīlotpala-mālayā mām akurvati smita-garbhitam āha –
nāndīmukhi ! ṣaṣṭhī kācid ekā | tasyaḥ puruṣaḥ patir eva jano vā ṣaṣṭhī-tatpuruṣaḥ |

viśākhā sa-smitam – lalite ! tat-puruṣo jñāta eva | sā tāvat kā ?

lalitā – candrāvalī |

viśākhā – candrāvalī katham ṣaṣṭhī ?

lalitā – devī-gaṇa-madhye prathamah kaṁsa-gopo govardhana-mallo mahā-bhairavaḥ |
| dvitīyā tan-mātā bhāruṇḍā caṇḍī, tṛtīyā candrāvalī-mātā mahī-karālā carcikā |
| caturthī śaivyā kālī | pañcamī padmā śaṅkhinī prasiddhā | ṣaṣṭhī sakhīsthalī-ḍaṭa-
vāsini candrāvalī ṣaṣṭhī | yato ḍaṭa-vana-vāsivāt tasyāḥ ṣaṣṭhītvam yuktam eva |

tataḥ sarveṣāṁ hāsa-kolāhala-vṛtte **aham** svagatam – aho buddher variṣṭhatā vraja-
bālānām, yad aham api vacanāṭopa-vilāsair nirvacanīkrto'smi | prakāśam sa-nirvedam
ivāham – nāndīmukhi ! asmad-datta-bhoga-rāga-masṛṇa-vasanādibhiḥ
samvardhitābhir asmad-datta-muktā-maṇi-pravāla-kamala-rāga-marakata-vajrādi-
khacita-vividha-bhūṣaṇa-bhūṣitābhiḥ sāmpratam abhinava-yauvana-mahādhana-
garveṇojjhita-guru-laghu-gaṇanotkarābhir asmat-kṛṣaka-gujjara-gajjarībhir apy
etābhir helollāsita-cañcala-nayana-prānta-nartana-pūrvakam sāhaṅkṛti-
vacanāḍambara-vinyāsa-bhareṇa samasta-vraja-sāmrājya-sārvabhaumasya
paramoddaṇḍa-kumāro'ham api niravadhi-vidambyamāno'pi kevalam bhagavati-
caraṇa-parijana-mukhya-nāndīmukhī-mukham ālokya tathaika-grāma-vāsenāpakīrti-
bhayena ca etat-kṛtam pratīpa-vyavasitam api etāvantaṁ kalam duḥkhatatvenāpi na
gaṇitavān asmi |

sāmpratam mama doṣo na deyaḥ | adhunaiva nija-nija-vakṣasi masṛṇa-mecaka-ḍaṭa-
pariveṣṭitam ativicitrita-kārtasvara-sampūṭa-yuga-putitam aruṇa-dvitīyā-śāsadhara-
mudrā-mudritam sva-sva-parivṛḍher api kadāpy anālokita-caram durlabha-nava-
tāruṇya-dhanam mahā-tīvra-nakha-bhañais tathaiva nirupama-daśana-cchada-
padmarāga-mahā-ratnam api daśanoddhara-sāmantair api luṅṭhayitvā etā vacana-
dhana-daridrā vidadhāno'smi |

iti sātopam sahasopasṛtya tāḥ sandidhīrṣau mayi kuṭila-bhrū-nartana-valita-smita-
śavalita-kaṭākṣeṇa mad-avalokana-pūrvakam itas tato manāg apasarantīṣu sarvāsu,
sa-roṣam iva **lalitā** – aye śyāmala rasa-pāna-nirata ! apehi apehi | etām te matta-tāra-
bhaṭīm vrajeśvaryai varṇayitum vayanam calitāḥ smaḥ |

satyabhāmā sa-camatkāram hasantī – vinodin ! ekam praṣṭum icchāmi |

kṛṣṇaḥ – priye ! vijñāpaya |

satyabhāmā – rādhā-svagata-lapitāvalir eva lalitādibhir api katham anvavādi ?

kṛṣṇaḥ – priye ! rādhāyāḥ kāya-vyūha-rūpā eva lalitādayas tat katham
nādhigamiṣyanti ?

satyabhāmā – subhaga ! rādhāyā narmottara-varṇa-vinyāsaḥ katham vā bhavan-
mānasa-saṅcārī babhūva ?

madhumaṅgala sa-gadgadaṁ – priyasakhi satye ! parimala-mañjarī-mañjula-
mṛgamadāv iva paraspara-sampr̥ktau gāndharvā-giridhāriṇau tat katham na sañcaratv
iti |

iti tad-vacana-nīsamana-madhura-payah-pāna-parivardhita-gāndharvā-virahotkaṭa-
kaṭu-garalodbhata-vikaṭa-jvālā-jāla-janitābhiḥ | punaḥ punaś cālyamāna-hṛdaya-
marma-nimagnārdha-bhagna-pratapta-lauha-tiryag-avaśalyojjṛmbhita-yātanā-
bharato'pi mahā-tivra-pīḍāvalībhīr abhito'vanta-nirbhara-kātarō yadā babhūva tadaiva
tad-avadhānataḥ sañcarat-āpūrva-jādyā-mohonmādādi-priya-sahacara-samudaya-
sahita-sūddiptatama-stambha-kampādy-aṣṭa-sāttvika-priya-vayasyeṣu bādham aham
pūrvakam aham pūrvaka-kṣelana-vidhinā narmocchalita-paraspara-vijayāya pragāḍha-
prāgalbhyam upalabhya yugapat tvaritam upary upari tam āliṅgitum sarvataḥ
sarabhasam ārabhamāneṣu – re re vidagdha-śiromaṇim-manyāḥ ! khelana-samayam
uttamam labdhāḥ stha ity upālabhya śrīmat-premānirvacanīya-pariṇāma-viśeṣa-
svarūpeṇa niravadya-hṛdya-sauhrdyācintya-mahima-mahaṣadha-rasāti-vaśikṛta-
sapriya-parijana-gaṇa-kṛṣṇaika-sarvasva-rūpeṇa samastātarkya-mahā-mahā-prabhāva-
bahuvīdha-līlādi-śakty-apaṇa-cintā-ratnādi-ratna-viñcholīka-maṅgalākareṇa
nirupama-vividha-vaidagdhya-cāturya-samayādi-vijñatva-sugandha-
kusumotkarānirbharāreṇa śrī-śrī-rasa-nāma-prāṇa-priyatama-narma-sakhena sa-
bhrū-bhaṅgam nayana-ghūrṇana-līlayā vihita-pratiśedhāt svayam api ca paścād
avadhāya | bho bhoḥ ! anāyāyam anāyāyam iti rasajñam daśanaiḥ samdaśya laghu laghu
sa-saṅkocam sva-prṣṭena dūram apasaratsu teṣu – tato'sphuṭa-bahir-vikāra-nikarāḥ
sambhṛta-hṛt-kampātīśayaḥ sa **śrī-śrīmān yādavendraḥ** svagatam idam vilalāpa – hā
mat-prāṇa-kapota-vāsa-baḍabhi-prema-sphuran-mādhurī-dhārāpāra-sarid-vare ! guṇa-
kalā-narma-prahelīkhane ! hā man-netra-cakora-poṣaka-vibdhū-jyotsnā-tate rādhike !
hā hā mad-duritena kena nidhivat prāptā karāt tvam cyutā ?

tataḥ **satyabhāmā** – yādavendra ! śrīman-mukhāravindād gokula-vilāsa-mādhurī-
makarandaṁ dhayantya api mama pipāsā param ullāṣīti | tat-kṛpayā tad eva punaḥ
pāyaya |

kṛṣṇaḥ – priye śrūyatām |

tato **madhumaṅgalenoktam** – sakhi lalite ! priya-sakhasyāham alaṅghya-vākya-
sacivo'smi | tad apūrvam kam apy utkocam mahyam dehi | mayā mauktika-mūlyena
vaḥ sācivyaṁ vidhāsyate |

viśākhā – ārya ! kim apy atra nāsti | sāyam sa-krośanārtham tubhyaṁ varātikā-
catuṣṭayam avaśyaṁ deyam | yadi pratītir na kriyate tvayā nāndīmukhī pratibhūr
gṛhyatām |

madhumaṅgalaḥ sa-krodham – avadya-bhāṣiṇi ābhīrike ! tiṣṭha tiṣṭha | eṣo'ham sadya
eva tavaitat prāyaścittam kārayann asi iti nigadya mām pratyuvāca – priya-vayasya !
bhavan-mṛdula-vacana-druta-ghṛta-dhārāyā samvardhita-garva-vaiśvānarābhīr
amūbhiḥ suṣṭhu bhavantam upālabhya mām api baddhā netum vyavasīyate |

tato'ham – sakhe ! satyam satyam yathā vinā rājadhānī-jayena tad-deśāḥ suṣṭhu vaśā na bhavanti | tathaitad yūtheśā parābhavam antareṇa tadiyāḥ katham amūr amūkā na bhavantu | iti nigadya rādhā-sanātham kuñjam paśyan sa-nirvedam punar avadam – kim kartavyam sā kilaitad bhayenaiva mat-sānnidhyam nāsāditavatī iti nīsamya drutam udgrīvikāvalokanāt saṅkucantī rādhā kuñja-madhye niviṣṭaḥ babhūva |

satyabhāmā – tatas tataḥ ?

krṣṇaḥ – tato'ham – nāndīmukhi ! lalitādīnām tāruṇya-dhanād api tasyās tāruṇya-dhanam pracuratarā amūlyam apīti jñāyatām |

nāndīmukhī – katham iva ?

mayoktam – yata āsām tāvat sampūṭa-dvaya-parimitam tat tasyās tu mahā-mataṅgaja-kumbhato'pi nistalatvenonnatatvena pariṇāhena ca pravīṇatare hr̥n-madhyasthe gokula-prasiddha-taskara-bhītyeva mrgamada-paṅkādi-lepena varṇāntaram āpite hiraṇmaya-kumbha-yugale paripūrṇam tat |

nāndīmukhī – mohana ! atisuguptam etad dhanam kadāpi bhavad-dṛṣṭa-caram vṛttam asti |

tato'ham sa-smitam – nāndīmukhi ! vidyuc-camatkṛtim iva sakṛd īkṣitam asti |

nāndīmukhī – kadā ?

mayoktam – ekasminn avasare nija-sarovara-snānād uttīrya nija-madhurāṅgataś cīnāmsukena rahasi tayā niḥsāryamāṇe payasi sumanoharaṇāya daivāt tatraivāgatena mayā manāg evāvalokitam tat tataḥ sā sabhayam iva sahasaiva śyāmala-śāṭikāncalenāvṛtavatī | samprati mad-bhāgya-vaśād yadi kutrāpi yauvana-dhana-garvitā sāsmaḍ-rājyābhilāṣiṇī mac-cakṣuṣor aparokṣibhavet tadā nakha-daśana-bhaṭa-sāmantān antareṇāpi chāyā-dvitīyena mayā kara-kamala-yugenaiva tat-kumbha-dvayam āloḍya tāruṇya-dhanānya ātma-sātkṛtya sādharma-labdha-kampa-pulakāyām tasyām yūtha-nāthāyām nirvacanī-kṛtāyām tad-amātya-ghaṭeyam mahā-vaikulyena sva-sva-tāruṇya-dhanam gṛhītvā palāyitum api suṣṭhu-sthānam api nāpsyati kim vā tad-dhana-samarpaṇa-pūrvakam śuddha-bhāvena mām eva paricariṣyati | tad atikṣudrābhir ābhiḥ sva-mahimonnāha-glāni-kāriṇā vākovākena kim ?

tataḥ kiñcit smitvā **nāndīmukhīm** prati rādhā anuccaiḥ prāha – ayi capala-brahmacāriṇi ! apehi apehi |

viśākhā – aho uḍḍīya calitum aśakyasya bimbīmātraika-bhojino bubhuṅkṣitasya lolubha-śukasya manasi durlabha-madhura-drākṣā-bhakṣaṇam etat |

madhumaṅgalaḥ – priya-vayasya ! mad-abhīṣṭa-pāritoṣikam dehi dhruvam adhunaiva bhavad-rājyābhilāṣiṇīm rādhām tām bhavat-kara-gatām vidhāsyē |

tato'ham – sāyam miṣṭāna-bhojanam dāsye |

madhumaṅgalah – māthura-rāja-pārśve phutkṛtya tad-aśvārūḍhānām śatam ānīya
pṛṣṭha-deśe carma-rajivā kaphoṇi-dvaya-bandha-pūrvakam kaśābhis tat-patir
abhimanyus tathā tāḍayitavyaḥ yathā sa eva tām ānīya dadāti |

tataḥ sarve smayayanti sma |

lalitā – viśākhe ! kam api mahābhāgam uddiśya yat kiñcin nivedayāmi tat śṛṇu |

viśākhā – kathyatām |

tataḥ kadamba-bhūruhāgram abhivikṣya **lalitā** – bho vṛndāvana-cara-tapasvi-vara !
tvam tāvat phalāhārī khyātas tat-sva-maryādham ullaṅghya bhavad-ayogya-parama-
durlabha-sādhvī-hṛdayaṅgama-mahā-dhane lālasām udvahan katham kaluṣito
bhavann asi ?

viśākhā – lalite ! bubhukṣito'yaṁ tapasvī phalam anālabhya etad ayogyam api kartum
pravṛtto'sti | tad uttama-phalam asma samuddiśyatām | tathāpi dharmā-vṛddhir
bhaviṣyati |

lalitā smitam apavarya – viśākhe ! kim asau mānasa-jāhnavīm na jānāti ?

viśākhā – sarvatra bhramaṇa-śīlo'yam atiprasiddhām tām katham na jñāsyati ?

lalitā – tad vāyavya-tīre sarvataś-calā kācid apūrva-padmā sphuṭam ekā vallarī vartate |
tasyā madhya-bhāge parama-manoharam ahrasvam tumbī-phala-dvandvam tathāgre ca
akṣiṇam akaṭu-bimbīphala-yugalam asti | (199)

viśākhā – gosvāmin ! tvaritam eva tatra gatvā tva-yogya-tad-anuttama-
phalopabhogena sādhvī-dhana-lobham apahāya sva-dharmam pālayatā bhavatā
parama-sukhinā bhūyatām |

tataḥ sarvāsu hasantīṣu **mayoktam** – lalite ! tapasya-sāvayācīta-vṛttiḥ kara-pātrī
bhakṣaṇe niṣiddham tumbīphalam nopabhuṅkte | kintu atraiva nirbhara-nija-
pradyota-bhareṇa yā dṛśyamānāpi na dṛśyate | tasyāḥ kāñcanavallyāḥ kroḍe madhura-
rasa-maya-śrī-phala-dvandvam yad vidyotate tat svayam eva saivāgatya praṇaya-
pūrvakam madhura-vacanenainam nimantryāsyā karo yadi pariveśayati, tadā tad-
upabhogena sukhī bhavann asau tathāśiṣayati yathā tat-phalonnatir mahatī syāt |

tatas tan niśamya **rādhā** anuccaiḥ – narma-lampāto'yaṁ dhūrtaḥ | śaṅke
vaidagdhya-nātratyām mad-avasthitim avadhārya mām eva kadamthayitum imām
vacana-bhaṅgīm vitanoti | tad itaḥ kuñjāntaram āsādya sva-gopanam eva nūnam
ucitam |

iti manasi bhāvayantyām tasyām punar **mayoktam** – priya-sakhi lalite ! ayam
vṛndāvana-cārī mahā-vinodī kṣuṇṇa-yūtheśām tvām paṭṭa-rājñīm vidhāya tvayā
sahaika-simhāsa upaviśya viśākhā-prabhṛti-vṛndāvana-carīṇām lāsya-vilāsam
ālokaityam abhilaṣati tad ajñāpyatām etā nṛtyantu |

lalitā sa-krodham – nāndīmukhi ! asman-muktā-kedārikā-kara-parivartanena kim asya
vidūṣakasya narma-dhanam eva dāpayitum vayam atra vyāghoṭyānītāḥ smaḥ ? tad
etām narmādi-gati-kriyām apahāya yathāsau subalena saha yathārtham lekham ācarya
kedārikā-karam dadāti tathā vidhāyāsmān drutaṁ gṛhāya prasthāpaya |

nāndīmukhī – bhavatīnām kiyān karaḥ saṁmataḥ syāt tat tāvat kathaya |

lalitā – śyāmākādi-kṣetra-karato dhānyasyādhikāḥ karo lagati | tato’pi kārpāsasya |
tato’pi vāstu-bhūmeḥ pracurataḥ | apūrvāmūlya-muktā-kedārasya tato’pi parārdha-
guṇaḥ | tad-alaukika-muktā-kedārikām imām dharmā-sāstroka-vṛndāvana-rājya-
vihitālaukika-māna-daṇḍena parimāya lekham vidhāya ca subala eva kathayatu |

nāndīmukhī – kiyat pramāṇam sa khalu māna-daṇḍaḥ ?

lalitā – mayā kathyamānaḥ sa khalu kena pratīyatām | tad etat kṣetra-pālikayā sarva-
śāstrābhijñayā vṛndayaiva sa nirūpayitavyaḥ |

nāndīmukhī – bhadrām vṛnde ! madhyasthayā tvayaiva muktā-māna-daṇḍaḥ kṛtvā
dīyatām |

vṛndā devī –

vāstu-dhānyādi-kaṅkvādi-kārpāsa-mauktika-kṣamāḥ |
mīyante’nguṣṭham ārabhya kramād aṅguli-pañcakaiḥ || iti |

anyatra ca –

apūrvā-muktā-kṣetrāṇām anarghya-karato budhaiḥ |
anāmikāṅguli-prāyo māna-daṇḍaḥ prakīrtitaḥ || iti |

nāndīmukhī – kṣura-pramātra-khānita-bhūmer anāyāsenaivānargha-śasyotpādakatvāt
kaniṣṭhaiva |

nāndīmukhī – lalite ! yady api tad eva yuktaṁ bhavati tathāpi vrajendra-kumāra-
mukham ālokya bhagavatī-paricārikām mām ca dṛṣṭvā anāmikaiva sthāpyatām |

lalitā – vṛnde ! tvām tāval lekha-kriyāyām māna-viṣaye ca nipuṇyāsi tat sarvābhīḥ
sambhūya gatvā nāndīmukhī-subala-saṁmati-pūrvakam kedārikām
parimīyāgamyatām |

nāndīmukhī – kṣuṇṇa-yūtheśvari ! ekam prārthayitum icchāmi |

lalitā – kāmam kathyatām yogyaṁ cet kartavyam |

nāndīmukhī – ayam tāvāt sva-deśam viḥyātrāgato navīna-prāghunaḥ tatrāpi
vṛndāvana-rājñīm āsrito'sti ihāpi bahv-āyāsenojjāta-bhūmim kṛṣṭvā vaḥ prakāma-
dhana-lābham vardhayann asti | tasmān māne kṛte bhavatīnām bhoga-rāgādi-vyayena
bahu-hānyā punaḥ kṛṣi-karaṇo vimanaska iva bhaviṣyati | kṛte'pi māne karaṇ dātum
api na śakyate | ato māna-karaṇam viḥyā nija-bhāgam ādāya tat-samucitāmsam api
pradāyāsyā prakāmam utsāham vivardhayantu bhavatyah |

vṛndā – kīdrśam sa bhāgaḥ ?

nāndīmukhī – tvayā kim na jñāyate ? yad asya paramojjvala-kṣetrasya samāna eva
dvayor bhāgaḥ | tathāyam para-grāmād āgatya kṛṣi-vṛttim kurvann āste |

raṅgaṇamālā anuccaiḥ – asau para-grāma-vāsī bhaumiko na syāt | sāmprataṁ etasmin
vane vāsam ācarya śrī-vṛndāvaneśākṛṣim ācarann asti | tad asya ṣaṣṭho bhāga eva
prāptavyo bhavati | katham samānam labhatām ?

viśākhā – ayi mugdhe ! bhāga-nirṇaya-cālanayā kim asmākaṁ yato māna-pūrvakam
sarvadā kara-dānam kartum eva mahā-rājñīnam ājñā-lekhaḥ samāgato'sti tat katham
asmābhiḥ svātantryeṇaivam kartum śakyate ?

tato lalitā-viśākhayor mukham avalokya sva-karṇāvataṁsam nāndīmukhyai netra-
kūṇanena vṛndā darśitavatī | tato'lpam smitvā **nāndīmukhī** kiñcid upasṛtya vṛndayā
saha utkoca-dāna-kathan-mudrābhinayena tayor iṣad iṅgitam evādhigamya mad-
antikam āgatya sānucca-bhāṣam – mohana ! vṛndāvana-rājñyāḥ sarvādhyakṣa-sacive
khalu lalitā-viśākhe | tad anayoḥ paramottamam utkocam kam api dehi | tadaiva
tavābhimatam eva drutaṁ sampādayitavyam etābhyām |

tadāham sānandaṁ – sakhi nāndīmukhi ! yathā anyā na jānanti tathā ime eva nirjana-
kuñje mat-samīpam ānīyetam yathā etad abhīṣtam utkocam dattvā prīṇayāmi |

nāndīmukhī – sundara ! etāḥ khalv anayor abhinnā eva tad asaṅkocam prakātam
atraiva dehi |

tato'ham – svābhimatārtha-lābhena vinā pūrvam eva katham dātavyam | yadi mayy
apratītiḥ syāt tarhi tvayy eva sthāpayāmi |

nāndīmukhī sa-śiraś-cālanam – nahi nahi |

tato'ham – ām brahmacāriṇyās tu viṣaya-sparśe kālūṣyam iti cet tadā mat-pratīti-
pātryām sādhvī-pravarāyām raṅgaṇamālikāyām eva tad arpayāmi |

nāndīmukhī – rasika-śekhara ! prathamam tāvāt śrāvaya kim vā kiyad vā dātavyam |
tena tāvataiva vānyoḥ santoṣo bhaven na veti nirdhārayāmaḥ |

tadā mayoktam – bhavatu | śrūyatām | vṛndāvana-rājasya mama vana-pālanam
apahāya dhana-lobhena mad-rājñīm rādhikām anusṛteyaṁ vṛndā | tat prathamam
utkoca-dānena kāyasthām enām ātmano vaśām vidadhāmi |

nāndīmukhī – bhadram etat |

tato'ham – carama-śarvaryām paramākalpa-kalpanācāryayā gāḍhānurāga-vihvalayā
gāndharvyā yena mad-vakṣo-gaganam ākalpitaṁ tenaiva niravadyārdha-candra-
padaka-rājena sva-hastenainām bhūṣayāmi | tataḥ kaustubhād apy adhika-
dedīpyamānenātula-tat-sahodara-mac-cumbaka-maṇinā yad gāndharvayā praguṇa-
paraspara-praṇayoddhura-keli-kautukena bakula-rāja-tale parivartitaṁ apūrva-rasa-
samudra-samlodanāt samudbhūta-ghanībhūta-tat-sārāṁśa-rūpaṁ man-maṇito'py
anarghyaṁ sva-cumbaka-mahā-ratnaṁ tat-tad-advaita-dayitam api lalitāyai dāsyāmi |
yathāspṛṣṭam asau tena sva-karṇābhyarṇam alaṁkaromi |

tataḥ punaḥ punar viśākhā-vadanam iṣad avalokyāham sa-smitam avadam –
anukṣaṇa-paramānurāga-bhareṇa sva-karābhyām suṣṭhu viracayya sva-kuṇḍa-
kuḍaṅgāṅgane etat priya-sakhī gāndharvā suvaidagdhyena yam mahyam arpitavatī |
tayaiva vicitrāṅka-mālayā mad-dhṛdayākāśa-viśākhām viśākhām apy alaṅkṛtya
paritoṣayāmi |

tac chrutvā – alika-rājendra ! tiṣṭha tiṣṭheti vyāharantī rādhā manasaiva līlā-kamalena
tām tāḍayati sma |

lalitā – padmādhara-rasāhiphenāśana-pramatta ! apehi apehi !

viśākhā – ārya vidūṣaka-pravara madhumaṅgala ! bhavad-vayasyaḥ kim bhavato'pi
guruḥ kim vā tasya bhavān gurur ity avagantum sarvāḥ samabhilaṣanti |

lalitā – viśākhe ! śrūyatām | kapaṭa-nātakasya yaḥ kusumaśara-nāmā naṭas tasya
suprasiddho yaḥ śuci-nāmā vidūṣakas tenāyam dhūrtaḥ śiṣyatvena kṛpayānuḡṛhito'sti |
madhumaṅgalas tu bhinna-sampradāyi-bhojana-lampāṭa-nāmno vidūṣakācāryasya
prathīyān śiṣyaḥ |

viśākhā – lalite ! tad enaṁ brāhmaṇaṁ miṣṭānnaṁ bhojayitum icchāmi |

lalitā – viśākhe ! asau karma-sūcakaḥ paramānucāno mahā-brāhmaṇaḥ | tat katham
asmākaṁ brāhmaṇetara-gopa-jātīnām rāddham annam aśnātu |

viśākhā – paramottama-dvijābhyām malli-bhṛṅgābhyām sva-hastenānnaṁ saṁskṛtya
paramādareṇa yathāsau bhojyate tathaiva sampādanīyam |

tatas tac chrutvā krodhena kampamāna iva madhumaṅgalaḥ prāha – aye avadyavādini
garvitābhīrike ! etad duḥśravaṇa-narmotkṛṣṭa-kaṭu-lavaṇa-digdha-dagdhardha-
paryuṣita-vāg-godhūma-roṭikāḥ sambhojya mama madhura-karṇāv eva suṣṭhu
kaṭūkṛtau, kim punar mukha-vivaram | tad vidūṣaka-gopa-vadhūnām yuṣmākam

chāyā-nikaṭa-bhūmim api kadāpi na spṛśāmi | kintu prātar evāsmaj-jāti-yājñika-vadhū-
vargam upasarpisyāmi | tatas tena paramādareṇa mac-caraṇa-kṣālana-pūrvakam
kauṣeya-dukūle paridhāpya sakarpūra-vāsitolapāpānaka-madhura-paramānna-
sasaindhavārdraka-limpāka-nānā-vidha-vyañjana-veṣṭita-saghr̥ta-sugandhi-śālyanna-
phānita-śaṣkuli-kuṇḍalikā-ladduka-ghanāvartita-dugdha-rasālā-saṣarkara-baddha-
dadhi-vividha-ḅaṭakottama-marīcādibhis tathāham bhojayisye | yathā vartmani
succhāya-taru-mūleṣu svapan sva-gr̥ham āgatya saṅgavāvadhi svapann eva tiṣṭhāmi |

tatas tac-chraṇeṇa hāsa-kolāhale vṛtte **mayoktam** – nāndīmukhi ! kṣudra-gāminair
eva sva-sva-grāma-sīmārtham madhyastham ālambya nyāyaḥ kriyate | rājyaṅ tu
rājyaṅ sva-doraṇḍa-baleṇaiva labhante | tad etad-rājya-hetor nyāyena kim ? mayā
sahaitāḥ samaram ācarantu | tatra yasya jayo bhavet tasyaiva rājyaṅ sphuṭam setsyati |

ity uktvā tad-artham iva sātopam kiñcid upasarpati mayi tāsu ca itas tataḥ sa-bhaya-
sahelanam apasarpantīṣu **nāndīmukhī** – vīra ! sampraty asmat-samakṣam etāsām
ujjvala-kula-vilasita-ballava-vadhūnām dharsaṇam etad bhavataḥ param asāmpratam
eva |

ity avadhārayann ārād eva tiṣṭheti mām ābhāṣya lalitām praty uvāca – lalite |
sāmpratam asya vana-vīrasya nirjana-vane'smin pragalbhatā-mahatī bhavatīnām tu
śirīṣa-kusuma-mṛdulāni śarīrāṇi, tad deśa-kāla-balādikam vīkṣya vivādam tyaja |

tac chrutvā **candramukhī** – bho mugdhāḥ ! nāndīmukhī satyaṅ kathayati | tac
chr̥ṇudhvam | vayam abalāḥ komalāṅgyaḥ | ayaṅ tu nirjana-vana-puruṣo'ticapalaḥ |
yasyā darśanād evāyaṅ sādvasena vihvalo bhavati | sāpy asmac-cakravartinī nāntika-
vartinī | sudurmukhābhimanyu-prabhṛti-vāhinī-patayo'pi sampraty etad-vṛttānabhijñā
dūre vartante | tad-bhayānaka-deśe'sminn ātma-madhye dvandve patite sarvataḥ sarve
luṅṭāka-duṣṭa-gamakāḥ samutthāya samasta-mauktikāni viluṅṭhya nesanti |
tadāsmākam eva mahatī hānir bhaviṣyati | asya tu ṣaṣṭhāmsa eva tato'lpā-hāniḥ | tad
yadi sarvābhyo rocate tarhi vyaṅ saumyā iva bhavatyāḥ samprati rājya-vārtām
apahāya samucitād apy adhika-mūlyena mauktikāny ādāya asya cillātakasya sparśa-
mātreṇaiva janiṣyamāṇa-duṣkīrti-bharād ātmānam api samraksya sva-gr̥ham
āsādayāmaḥ | paścād etad-vṛttānta-śravaṇād eva vṛndāvana-mahārājñi tan-muktā-
pradānena drutam eva guru-prabhṛtīn santosya mahārāgeṇātivegena svayam atrāgatya
dūrata eva kaṭakātopam avaṣṭabhyā svayaṅ samaram akurvāṇā cañcala-nayanāñcala-
pravaṇayā nīta-tīkṣṇādihāra-viṣama-śarāstra-samvardhita-bhrūkuṭi-dhanurdhara-
sumukha-kañja-bhīṣaṇābhimanyu-prabhṛti-vāhinī-pati-dvāraiva tathā vighraha-
bhaṅgīm ātopayisyaḥ | yathāyaṅ vana-madhyā eva vīraṅmanyas tvaritam eva
sādvasena kampamānaḥ san bṛm̄hita-hāheti-kamala-rāga-maṇi-prakara-khacita-cāru-
cātu-cintā-rana-nikara-racita-maṅjula-mālām nija-kaṅṭhād uttāryopadhaukitikṛtya tac-
caraṇa-parisaram śaraṇam upagacchann etat-samudita-gadgada-gadita-khara-dyuti-
lavena tat-kāla-druta-citta-navanītayā tayā kāruṇyena prasādī-kṛtenaiva tad-
yāvākāruṇa-maṇi-draveṇābhinava-śikhaṇḍāvataṃsam soṇam iva racayann etad-rājyaṅ
tad-utpanna-nikhila-mauktikādikam api samarpya svayam api tām evānucarisyati |

tac-chravaṇena sānandollāsa-sasmitam rādhā-kuñjam tiryag avalokayati mayi
nāndīmukhī smitvā – gokula-pravīra ! tvad-anurūpa-viśama-śara-samara-praviṇayā
vṛndāvana-cakravartinyā samam eva bhavat-samara-paripātī param śobhate | etāḥ
punar atīva komalās tad-abhyarṇam antareṇa tvayā saha tādrśa-vigraha-vilāsam
katham ācarantu tad alīka-virodham parityajya sāmpratam anyāsām api mauktikam
amūlyam nirṇiyatām paścād bhagavatya eva rājya-nyāyam vicārayiṣyati |

tatas tāsām sākūta-vacanam avadhāryaiva garvita-gopyo jītā jītā iti vadan sva-mukhe
vāma-muṣṭim bherikṛtya vādayan madhumaṅgalaḥ sānandam bhāṇḍavam ātanoti |

vṛndā – bho naṭa-pravara madhumaṅgala ! smac-cakravartinyām atrāyātāyām api
tad-āhlādanārtham ātma-priya-sakhasya hāheti-dhakkā-vādyena śikṣā-vaiśiṣṭyena ṣaṭ-
pado bhavan uddīyodḍīya bhramarikām ādadānaḥ sphuṭam ito raṅgād asmād adhikam
uddaṇḍaḥ tāṇḍavayann anena dvipada-gopena sārddham sugahanam nandīśvara-
goṣṭham āpsyasi | tadānīm tad-avalokanād vayam api cakṣuḥ-sāphalyam
utsphārayiṣyāmaḥ |

tato'ham vihasya – nāndīmukhī ! seyam candramukhī sāmāñjasya-ratā lalitādivad
dvandva-pātinī na bhavati | ato vinā mūlyenāpy asyai santuṣṭena mayā mauktikāni
deyāni | kintv iyam mantra-vidām mūrdhanyā tataḥ śvaḥ paraśvo vā parama-śuciḥ satī
rahaḥ sthānam āgatya snānādinā parama-śucaye kāntadarpābhīdhācārya-nirukta-
mantra-pāṭalam mahyam upadiśatu | yatheha vṛndāvane gopenaiva mayā surādhikā-
śrī-drutam eva labhyate |

tataś **candramukhī** kuṭilam mām avalokayanty āha – aho mām api hitopadesinīm
kṛtānabhijñās tvam kadhathayitum udyato'si ? nāham tava mantrābhijñā tan-mantra-
caturā kāñcana-latair ācāryā kriyatām bhavatā |

tato'ham – kāñcanalate ! bhavad-vaiddagdhyaivalokanena man-mano-bhramaras tvayi
prakāmam anurajyann atīvotkaṅṭhate tat-parama-sundaratārādhikā bhavad-
upakaṅṭha-vartinī mañjulatairaikāvalir ekā sasmitam ālokayantīnām āsām samakṣam
eva paramotkaṅṭhite mad-urasi sneha-bhareṇa svayam eva tvayā yady adhīyate tarhi
mūlyam antareṇāpi bhavad-abhīṣṭa-mauktikāny avāśyam vitarīṣyāmi | api ca mat-
pariṣvaṅga-lalita-ratna-hāra-trayeṇa bhavat-kaṅṭha-madhya-nābhi-pradeśānalam
prasādhayīṣyāmīti tām anusarati mayi sā mām tiryag-avalokayantī hum kurvati kiñcic
apasasāra | rādhā ca sasmitam kurvati ātmani śaṅkām ādhāya sambhramam avāpa |

tato **viśākhā** tarjany-aṅguṣṭha-choṭikayā nāndīmukhīm abhimukhikṛtya netra-
kūṇanena raṅgaṇamālikā-tulasike darśitavati |

nāndīmukhī vihasya – mohana ! ime rādhikā-priya-carāṇa-tat-pare tad-atīva-priye
raṅgaṇamālikā-tulasike tām vinā-kṣaṇam api kutrāpy avasthātum na śaknuvatas tad
anayor muktā-mūlyam nirṇīya tūrṇam ete tad-antike prasthāpaya |

tato'ham sāntarānandam vihasya – nāndīmukhī ! tulasyā adṛṣṭacara-cañcala-
nayanāñcalāvaloka-lava-marikca-kṣoda-miśrita-susmita-ava-ghanasāra-lava-

parimilitāśruta-cara-nava-nava-bhāṣita-makaranda-pāyanena vihvalikṛtam iva mām
sneha-vihvalā raṅgaṇamālikā mad-urasi nija-kuca-kuṭmalābhyām avaṣṭabhya maj-
jīvātu-rūpa-svādhara-pīyūṣa-pāyanena drutaṁ sandhukṣayatv iti |

tataḥ sarvāsu hasantiṣv avanata-mukhyau te viśākhā-prṣṭha-lagne babhūvatuḥ |

nāndīmukhī – muktāphala-vāṇijya-vilāsin ! yūtheśayor api rādhā-viśākhayor
mauktika-mūlya-nirṇaye yan mano na dhatse | tatra kiṁ kāraṇam ?

tato'ham – sā yūtheśā mat-savidham āgatya cet svayam nirṇayati | tadaiva
nirṇayanīyam | tad-agocare kena nirṇīyatām ?

nāndīmukhī – vīra! mūlyam tāvat prakāśaya | yathā tac-chravaṇena tan-mūlya-
dravyāṇām samāhṛtis tayā kriyate |

mayoktam – rādhā-viśākhayor advaitād dvayor api mad-atīva-priyayor yat kiñcin
mūlyam kathyate tac chrūyatām | mat-prṣṭha-maṅjulatara-tamāla-samvalita-
masṛṅgata—dakṣiṇa-savya-bhujā-svarṇa-latayor gāndharvikā-viśākhayor lalita-
natāmsa-nihita-vilāsollasita-parimilita-supracaṇḍa-dor-daṇḍa-yugalasya surabhi-
kusuma-kula-parivāsita-vana-vihāra-mādhurīm anusṛtasya parasparam aviśama-
nirupama-prema-kalāpāvalokana-kautukena mama gaṇḍa-raṅga-sthale tan-madhura-
vadana-sudhākara-pravīṇa-naṭa-pravarau yugapat pṛthag vā mṛdu mṛdu tāṇḍavam
samullāsayantau mad-ānanda-kandaṁ kandalayatām |

kiṁ ca, rādhā-kuṇḍa-taṭī-kuṇḍiṅga-bhavanāṅgane bhramad-bhramara-jhaṅkṛti-
parimilita-surabhi-kusuma-vṛnda-syandamāna-makaranda-maṅjula-bakula-talāmala-
kanaka-vedikāyām maṅjula-malli-kusuma-dala-kula-kalpita-praśasta-sukumāra-
talpopari svarṇa—yūthikā-kusuma-kṛta-candropadhāne vāma-kaphoṇim avaṣṭabhya
saṅkucita-jānu-dvayam sukhopaviṣṭasya man-mano-madhupāśrayavāsantyā viśākhayā
svarṇa-samputa-sthita-kuṅkuma-rasam kiñcit ślatham ivālokayantyā sva-sakhya-
praṇaya-madhūnmādena nistala-nija-vakṣoja-yugalād ākrṣṭa-dara-kāṭhinībhūta-
surabhi-kuṅkuma-paṅka-milanād iśad ghanīkṛtya tena mṛdu mṛdu rūṣite mama
pulakita-vakṣasi mat-prāṇa-paṅjara-śārikā rādhikā kadācit svasya kadācit viśākhayāḥ
kuca-samputa-vikṛṣṭa-nava-mṛgamada-draveṇa saromāñcam campaka-kalikāgreṇa
vallari-makarāṅkura-patrāṇi praguṇākalpa-kalpanayā kalpayantī nirbhara-
parasparāsamānordhva-sauhārda-saurabhya-bhareṇa camatkṛti-valita-mad-deha-
mano-vākyāni param parivāsayatv iti |

ato rādhā-viśākhe sa-sneham yugapat supulaka-paraspara-cātu-rakṣika-vikṣaṇena
lajjite babhūvatuḥ |

viśākhā – lalite ! lampatātā-nāṭye tal-lampata-naṭābhyām asambhava-manoratha-
nāma-nāṭakasya vidhiyamānābhinaya-vikṣaṇāya nirjana-vana-raṅge'smin yathārtha-
nāmnī nāndīmukhīyam mauktika-pradāna-nimittaka-vitathā-vāk-prastutyāsmān
sabhāsadaḥ kartum samrakṣya prakāreṇa viḍambayitum udyuktāsti | tad atra raṅge
yasyā raṅgo vidyate sā kila kulavati sādhvī sphuṭam asya catuṣṣaṣṭhī-kalā-vidagdhasya

naṭasya lāsyam atropaviśya paśyantī bhadreṇa kula-dvayam utkīrtayatu aham tu
gṛham gacchāmi |

tato **nāndīmukhī** –sakhi viśākke ! asya narma-karmaṭha-śīlasya durlīlasya vacana-
vilāsa-mātreṇaiva katham nirvidya khidyase ? kṣaṇam tiṣṭha | niḥsandeham adhunaiva
muktā dāpayiśyanty asmi iti tām ābhāsyā nivartya ca mat-savidham āsādyā mām prāha
– durlīla gopa-yuvarāja ! bhavad-visadr̥śa-narmālāpa-śravaṇena viśākhādayo mad-
upari śāsvat khidyante | tat kṛpayā samprati narma-karma-pañjikā-prapañcam
samrakṣya kraya-vikraya-pañjikām udghātya draviṇādi-mūlyena muktāḥ pradāya
dhruvam amūr bhavat-snigdha-gāndharvā-camūs tvaritam anurañjaya |

tato **ham** – nāndīmukhi ! yadyapi rādhā mayi kāṭhinyam eva santatam ātanoti, tathāpi
sahaja-snigdhasya mama manas tu tan-nāma-mātra-śravaṇād eva nāṅgam eva
samastam drutam anusandhatte tadānu tat-sahacarīṣu kāṭhinyena kim ? tato dina-
dvayābhyantare yāvan nirṇīta-mūlyam upasthāpayanti | tāvad eva tat-
suvarṇālāṅkāraṇādi-raupyādi-rasādi-priya-gavādikam dhanam mayi sthāpyatayā mayi
samrakṣya etad-anurūpa-kiyan-mauktikāni gṛhṇantu |

ity ābhāsyā punaḥ kṣaṇam maunena vimṛśyāha – nāndīmukhi ! santata-dayita-
gocāraṇa-līlayā vane vane bhramatā mayaitat sarvam kutra rakṣitavyam | pratīti-
pātram api ko’pi na dr̥śyate | rakṣite ca para-ramaṇī-dravye lajjāpakīrtito mahad
bhayam labhyate | tat satyam ucyate prastuta-mūlyam vinā etat kim api na sampadyata
eva |

nāndīmukhī – mohana ! etad apūrva-mūlyam kutrāpi na dr̥ṣtam na vā śrutam asti |

tato **ham** – vidagdhe nāndīmukhi ! idr̥śam etad bhūmi-jātāpūrva-mauktikam tvayā
brahmāṇḍe kutrāpi dr̥ṣṭacaram śrutacaram vā asti ? tad-apūrva-padārthasya mūlyam
apy apūrvam | tatrāpi na vayam muktā-vyāpāriṇaḥ kintu kevalam bhagavatī-pādānām
ādeśena bhavad-āgrahaṇa cātra pravartitāḥ smaḥ | tasmāc ced icchā syāt tarhi mitho
nirdhārita-mūlyam prastutam dattvā parama-caturā etā mauktikāni gṛhṇantu | no ced
gṛham gacchantu | paśya madhyāhna-prāyo divaso jātas tad vayam api godhana-
sambhālanāya govardhanam gacchāmaḥ |

tato **nāndīmukhī** sanirvedam iva lalitāntikam upetya anuccaiḥ – sakhi lalite ! sakhi
viśākke ! bhoḥ sarvāḥ priyasakhyāḥ !

tataḥ adbhuta-tapasvini ! tiṣṭha tiṣṭha iti nāndīmukhīm ākṣipyā mām prati **lalitā**
smitvā – dhīra-lalita yuvarāja !

tataḥ paramānanda-sandohena mayā vicitya vicitya paramottama-mauktika-saṅcayaiḥ
sva-hastena vicitra-śilpa-kalpanayā rādhāṅga-pratyāṅgābharaṇāni viracayya suvarṇa-
sampute nidhāya tan-nāma-mudrayā cihnitikṛtya lalitā-visākhādi-sakhī-maṅḍalinām
ca bhūṣaṇāni tathaiiva nirmāya pṛthak pṛthak sampute nyasya tat-tan-nāma-mudrayā
cihnitikṛtya tathaivāgrathitāny apy uttama-mauktikāni bahūni ca nāndīmukhyā saha

madhumaṅgala-subala-tat-kālāgatojjvala-vasanta-kokilādi-hastena rādhā-kuṇḍa-
nikuñja-mandire prahitāni |

rādhayā smita-lalita-lalitā-viśākhādi-sakhībhiḥ samam smita-śavalita-harṣeṇādāya
sādara-madhura-pracuratara-pakvāṇna-tāmbūla-vītikābhir madhumaṅgalaṁ praṇaya-
rūpa-gandha-candanair vara-tāmbūlaiś ca subalādikam ca santoṣya tad-dhastena sva-
hasta-sampādita-surabhi-sukumāraruṇa-kusuma-vicitrita-kāñcana-yūthikā-mālya-
karpūra-vāsita-tāmbūlopadhaukanena nirbharam ānandito'ham praṇayādhikyena tan-
mālya-bhūṣitas tat-tāmbūlam upayunījanaḥ sakhībhiḥ saha gosambhālanāya
govardhanam āgataḥ |

tataś ca svarṇa-samputam samudhghāṭya lalitā tad-alankaraṇena sānandam ānanditām
rādhām prasādhayāmasa |

tad anu lalitā-viśākhādayaḥ sakhyo'pi parasparam tat-tat-samputābharaṇenātmānam
bhūṣayāmasuḥ | tatas tāḥ sva-sva-grhe gatvā tat-pracuratarādbhuta-mauktika-
pradānena sva-sva-patim sva-sva-gurūmś ca param santoṣya punar gāndharvā-saras-
tira-gāndharvā-sthānīm avāpya mitho man-madhura-madhura-narma-vārtā-vinodena
sukham vijahruḥ |

satyā – gokula-vilāsārāma-matta-kokila ! tatas tataḥ ?

kṛṣṇaḥ – priye ! śrutam śrotavyam | tad alam tad-ati-vārtayeti bruvann eva tan-
madhura-rahasya-keli-vṛttāntodghāṭana-vaikulyātiśayenādhairyam –

mat-kaṇṭhasya suvarṇa-bandhura-maṇi-vrātollasan-mālikā
mac-chabda-grahayor alam parilasat-svarṇāvataṁsa-dvayī |
mat-kāyasya sugandhi-kuṅkuma-lasac-carcā parā sā kadā
hāhā yāsyati dṛk-patham mama punaḥ puṇyair aḡanyair iha ||

iti kṣaṇam maunam ālambya punaḥ sautsukyam –

mad-vakṣaḥ-sthala-campakāvalir iyam man-netra-padma-dvayī
saudhāsiktir iyam mad-eka-vilasat-sarvāṅga-lakṣmīr iyam |
mat-prāṇoru-vihaṅga-vallarir iyam mat-kāmita-śrīr iyam
maj-jīvātur iyam mayā punar aho hā hā kadā lapsyate ||

iti vilapan sāsru-dhāras tal-lilā-smaraṇa-vihvalam bhūmau nipatya sa-śabdām
rudantam madhumaṅgalam āliṅgya tad anu – prāṇa-vallabhe ! tvam eva jīvātu-rūpā
rādhāsīti sa-kampam sa-gadgadaṁ lapan tām satyām pariṣvajya muhur muhur
dīrgham uṣṇam ca uccair niśasann āsīt |

satyabhāmā ca – sambhrameṇa sāsru-romāncā nija-sāṭikāñcalena tam vījayantī tūṣṇīm
āsīt |

ity akhila-vṛttāntam paurnamāsī-śiṣyā samañjasā-mukhād ākarṇya saromāñcam sakautukam savyatham **lakṣmaṇā** prāha – sakhi samañjase ! tatas tataḥ ?

samañjasā -- tataḥ prathamam atisambhrameṇa kṣaṇam tūṣṇīm sthitvā tad anu – prāṇanātha ! nikhila-vraja-janaika-jīvana ! jaya jaya dhairyam avalambasva dhairyam avalambasva | samāśvāsīhi samāśvāsīhīti vaiyagrya-viśaṅkaṭa-dhvanim bhāsamāṇayā muhur muhur vijanena mṛdu mṛdu madhurāṅga-mārjanena gokula-gamanārtha-prārthanādibhir eva nija-jīvita-nātham śanaiḥ śanaiḥ sandhukṣitīkrtya nijānanta-sukha-sudhā-sindhūn nijānanta-prāṇa-parasparām api tṛṇavad dhruvam anapekṣya sadā cikīrṣita-nija-paramābhīṣṭa-tat-sukhābhāsa-lava-leśayā tac-caraṇa-paṅkajaika-gatyā satyayā tadānīm eva sakhi-dvārā tatrānīta-śrīmad-uddhava-mantri-rāja-sannirūpīte samāgāmini paraśvo'hani madhura-dadhyanādi-bhojanānantaram guru-dina-sita-daśamī-dhaniṣṭhābhā-śubha-yoga-sambhāvita-vividha-guṇābhiraḥṣitābhijina-nāma-san-muhūrta-vare sarvato nairvighnyena jhaṭīti samasta-praśasta-śastotpādāna-puraḥsara-gokula-pura-praveśa-sampādayitrīm parama-maṅgala-kuloj्ज्जvalita-yātrām vidhāya savinaya-nirbandhena pūjya-caraṇa-śrīmad-agraja-mahānubhāvam gokula-gamanārtham atyutkañṭhitayam api dvārakā-purābhībhāvanārtham abhisamrakṣya tatrābhavati śrī-bhagavati-pāda-padmān puro nidhāya sārḍham uddhava-rohiṇīśvarībhyaṁ sakala-maṅgalāliṅgito madhumaṅgalālaṅkṛtaḥ śrī-śrīmad-vrajanava-yuvarājas tat-kṣaṇād eva drutam itaś calitvā śrīmatā nandīghoṣa-rathena śrī-gokulopaśalyam āśādyā pramada-sambhṛta-cintābhilaṣita-nijābhilaṣita-nijābhīra-śṛṅgāra-nikareṇāti-bhrājamānaḥ san śrīmati nija-vraja-pure śubha-praveśam avaśyaṁ kariṣyatīti sudṛḍham sarva-sammatyā nirṇītam astīti tat-pariveśita-madhura-samācāra-sudhāsāram ānandāsāra-samplutā śravaṇa-caṣakaiḥ samācamya parama-saubhāgyavati-śiromaṇi-mañjarī-satyabhāmāsamakakṣa-paṭṭa-mahiṣī sakala-sallakṣaṇa-guṇa-lakṣoj्ज्जvalita-lakṣmaṇā sautsukyāṁ sālāpa -- sakhi samañjase ! etan-madhura-rasa-vārtāśravaṇād atīva utkañṭhitāham śrī-yādavendreṇa sārḍham goṣṭhendra-goṣṭham avāpya rādhā-sakhya-puṣpa-saurabhyenātmānam vāsaitum abhilaṣāmi |

samañjasā – sakhi tathaiva sarvathā bhavatu bhavatyā iti |

ādādānas tṛṇam dantair idam yāce punaḥ punaḥ |
śrīmad-rūpa-padāmbhoja-dhūliḥ syām janma-janmani ||1||

yasyājñā-sudhayā prabodhita-dhiyā muktā-caritair mayā
gucchaḥ puṣpa-bharair vyadhāyi ya iha śrī-rūpa-samśikṣayā |
jīvākhyasya mad-eka-jīvita-tanos tasyaiva dṛk-ṣaṭpadī
ghrāṇais tam paribhūṣitam na tanutām tat-keli-śīdhūtkā-dhīḥ ||2||

muktā-caritra-puṣpaughair guccham gumphitam adbhutam |
vatāmsatu mat-snehāt śrīmad-rūpa-gaṇo rahaḥ ||3||

yasya saṅga-balato'dbhutā mayā
muktikottama-kathā pracāritā |
tasya kṛṣṇa-kavi-bhūpater vraje

Muktā-caritram

saṅgatir bhavatu me bhava bhava ||4||